

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΦΛΩΡΙΝΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

**ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΙΚΩΝ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΩΝ ΣΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ: ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΗΣ ΦΕΡΕΝΙΚΗΣ ΤΣΙΡΙΚΑ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΤΙΤΛΟΥ

ΣΤΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΑΓΩΓΗΣ: ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΚΑΙ ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ

ΦΛΩΡΙΝΑ

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2019

Περιεχόμενα

Περίληψη	4
Abstract.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΟΣ ΣΤΑ ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΚΑΙ ΣΤΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ.....	8
Εισαγωγή.....	8
1.1. Ο σχολικός γραμματισμός.....	8
1.2. Ο λογοτεχνικός γραμματισμός.....	9
1.3. Σύντομη ιστορική αναδρομή στη διδασκαλία της λογοτεχνίας.....	10
1.4. Νεότερες εξελίξεις στη διδασκαλία της Λογοτεχνίας.....	13
1.4.1. Α.Π. λογοτεχνίας στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο	13
1.4.2. Νέα Πρόταση: Το ολόκληρο έργο έναντι του αποσπάσματος.....	17
1.5. Το διδακτικό εγχειρίδιο και ο ρόλος του	23
1.6. Δομικά χαρακτηριστικά των προς εξέταση εγχειριδίων.....	25
1.6.1. Γλώσσα ΣΤ' Δημοτικού.....	25
1.6.2 Ανθολόγιο Ε' και Στ' Δημοτικού «Με λογισμό και μ' όνειρο».....	27
1.6.3. Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γ' Γυμνασίου	31
1.6.4. Ν. Γλώσσα Γ' Γυμνασίου	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	35
2. 1. Σκοπός και Στόχοι της Έρευνας	35
2.1.1. Ερευνητικά ερωτήματα.....	36
2.2. Μεθοδολογία.....	37
2.3. Αποτελέσματα	38
2.3.1. Συχνότητα λογοτεχνών στα αποσπάσματα	38
2.3.2. Κειμενικό είδος των αποσπασμάτων.....	39
2.3.3. Χαρακτηριστικά των προτεινόμενων εργασιών στα αποσπάσματα των πιο συχνά εμφανιζόμενων συγγραφέων	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΩΝ	42
3. Πιο συχνά εμφανιζόμενοι λογοτέχνες στα εξεταζόμενα διδακτικά εγχειρίδια	42
3.1. Διονύσιος Σολωμός	43
3.1.1. Ανθολογούμενα αποσπάσματα του Διονυσίου Σολωμού	46
3.2. Στρατηγός Μακρυγιάννης - Απομνημονεύματα	67

3.2.1. Ανθολογούμενα αποσπάσματα του Μακρυγιάννη	69
3.3. Γιάννης Ρίτσος	90
3.3.1. Ανθολογούμενα αποσπάσματα του Γιάννη Ρίτσου	92
3.4. Οδυσσέας Ελύτης.....	109
3.4.1. Ανθολογούμενα αποσπάσματα του Οδυσσέα Ελύτη.....	111
3.4.2. Σκέψεις και συμπεράσματα.....	125
3.5. Ευγένιος Τριβιζάς.....	127
3.5.1. Ανθολογούμενα αποσπάσματα του Ευγένιου Τριβιζά.....	130
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	143
Συζήτηση	143
4.1. Διονύσιος Σολωμός	143
4.2. Στρατηγός Μακρυγιάννης.....	146
4.2.1. Σύγκριση αποσπασμάτων Σολωμού - Μακρυγιάννη.....	148
4.3. Γιάννης Ρίτσος.....	149
4.4. Οδυσσέας Ελύτης.....	152
4.4.1. Σύγκριση αποσπασμάτων Ελύτη – Ρίτσου.....	153
4.5. Ευγένιος Τριβιζάς.....	154
Βιβλιογραφία	156
1. Ελληνόγλωσση.....	156
2. Ξενόγλωσση.....	160
3. Σχολικά εγχειρίδια που μελετήθηκαν	161
Παράρτημα	162

Περίληψη

Το μάθημα της λογοτεχνίας, σύμφωνα με το περιεχόμενο του ισχύοντος Προγράμματος Σπουδών για το Δημοτικό και το Γυμνάσιο (2004), διδάσκεται μέσω ανθολογίων, κυρίως, με αποσπάσματα ποιημάτων, διηγημάτων και μυθιστορημάτων (ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ, 2003). Τα κείμενα είναι αυθεντικά ή διασκευασμένα. Τα νέα αναλυτικά προγράμματα για τη Γλώσσα και τη Λογοτεχνία (2011), ωστόσο, στον αντίποδα της κυριαρχίας της αποσπασματικότητας, εισηγούνται τη διδασκαλία ολόκληρου λογοτεχνικού έργου, στην κατεύθυνση της εμπέδωσης της λογοτεχνικότητας του κειμένου. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η καταγραφή και η μελέτη των αποσπασμάτων που περιλαμβάνονται στα εγχειρίδια της Γλώσσας της Στ' Δημοτικού (Βελαλίδης, κ.ά., 1979· Ιορδανίδου, κ.ά., χ.χ.), του Ανθολογίου της Ε' και Στ' Δημοτικού (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001), της Νεοελληνικής Γλώσσας της Γ' Γυμνασίου (Κατσαρού, κ.ά., 2006) και των Κειμένων Λογοτεχνίας της Γ' Γυμνασίου (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000· Καγιαλής, κ.ά., 2006). Τα εγχειρίδια των τάξεων αυτών επιλέχθηκαν ως καίρια λόγω του ότι οι συγκεκριμένες τάξεις είναι τάξεις μετάβασης από τη μια σχολική βαθμίδα στην άλλη και είναι κρίσιμες για την εξέλιξη των μαθητών. Η μελέτη των αποσπασμάτων έγινε για να εξεταστούν οι λόγοι που συγκεκριμένοι συγγραφείς και αποσπάσματα επαναλαμβάνονται στα εγχειρίδια και των δύο τάξεων και τι μηνύματα και αξίες προβάλλονται στους μαθητές. Για την εξαγωγή των συμπερασμάτων τα αποτελέσματα μελετήθηκαν ποσοτικά και ποιοτικά. Συγκεκριμένα, αφού έγινε η καταγραφή και η καταμέτρηση των αποσπασμάτων διερευνήθηκαν τα κειμενικά είδη στα οποία ανήκουν, η εργογραφία των συγγραφέων με τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης, τα εισαγωγικά σημειώματα που συνοδεύουν τα αποσπάσματα, οι εικόνες και οι προτεινόμενες εργασίες. Έπειτα έγινε σύγκριση αποσπασμάτων μεταξύ τους και ιδιαίτερα όταν υπήρχαν ίδια αποσπάσματα στα εγχειρίδια και των δύο τάξεων και καταγράφηκαν ομοιότητες και διαφορές αυτών. Συγκρίθηκε, ακόμη, το έργο των συγγραφέων και η χρονική περίοδος που εντάσσεται ο καθένας. Τα αυθεντικά, τα χρηστικά και τα λογοτεχνικά κείμενα (κυρίως τα μυθιστορήματα) υπερτερούν στα νέα βιβλία της Γλώσσας της Στ' Δημοτικού και των Κειμένων Ν. Λογοτεχνίας της Γ' Γυμνασίου σε σύγκριση με την προγενέστερη σειρά των εγχειριδίων. Εξάλλου διαπιστώθηκε ότι οι λογοτέχνες με τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης ήταν: ο Οδυσσεύς Ελύτης, ο Διονύσιος Σολωμός, ο Μακρυγιάννης, ο Γιάννης Ρίτσος και ο Ευγένιος Τριβιζάς. Τα εθνικά ιδεώδη, η αγάπη για την πατρίδα, η ελληνικότητα, η

θηρσκευτικότητα, η ιστορικότητα και η εθνική ταυτότητα προβάλλονται έντονα τόσο στα αποσπάσματα των Ελύτη, Σολωμού, Μακρυγιάννη και Ρίτσου, όσο και στις προτεινόμενες εργασίες που τα συνοδεύουν, ενώ η φαντασία, η δημιουργικότητα και η τέρψη κατακλύζουν τα αποσπάσματα του Τριβιζά.

Λέξεις κλειδιά: Αναλυτικά Προγράμματα, λογοτεχνία, εγχειρίδιο Γλώσσας, Ανθολόγιο λογοτεχνικών κειμένων, Στ' Δημοτικού, Γ' Γυμνασίου, απόσπασμα, Ελύτης, Μακρυγιάννης, Σολωμός, Ρίτσος, Τριβιζάς

Abstract

The subject of the Literature, according to the context of the current Program of Studies for the elementary and for the High School (2004) is being taught through anthologies and mainly through extracts of poems, short stories and novels (2003). The texts are authentic or adapted. However, the new syllabus for the subjects of Language and Literature (2011) as opposing to the dominance of the fragmentation is introducing the teaching of the whole literary work towards the consolidation of the literary text. The aim of this dissertation is to record and to study the extracts that are included in the Language books of the sixth grade of the elementary school (Βελαλίδης, κ.ά., 1979· Ιορδανίδου, κ.ά., 2006) in the Anthology of the fifth and sixth grade of the elementary school (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001) and in the Language and Literature books of the third grade of High School (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000· Καγιαλής, κ.ά., 2006). These books of these specific classes have been chosen as the main ones for the research because of the fact that these grades are the transition grades from one school level to the other and they are critical for the students' evolution. The study of the extracts has been done so as to test the specific reasons that certain authors and extracts are being repeated in the books of both classes and which are the messages and the values that they want to transfer to the students. For the elicitation of the conclusions, the results have been calculated quantitatively and qualitatively. More specifically, after the completion of the recording and the counting of the extracts, it took place an examination of the text types including the literary work of the authors with the most frequent presence in the books, the introductory texts that accompany the extracts, the images and the recommended assignments. Then a comparison among the extracts has been done and more specifically when the same extracts could be found in the books of both classes. From this comparison I recorded their similarities and differences. Furthermore, it was compared the literary work of each author and the time period in which they belong. The authentic, the usable and the literary texts (especially the novels) are the types of the texts that outnumber in the Language books of the sixth grade of the elementary school and in the Literature books of the third grade of High School in contrast to the previous book series. Nevertheless, it was discovered that the literary authors with the most frequency were: Odysseas Elytis, Dionisios Solomos, Makrigiannis, Giannis Ritsos and Eugenios Trivizas. The national ideals, the feeling of love for the homeland, the "Greekness", the religiosity, the historicity and the national identity

are the topics that are not only the most dominant in the extracts of Elytis, Solomos, Makrigiannis and Ritsos, but also in the recommended assignments that accompany them. On the other hand, the imagination, the creativity and the entertainment are the main topics of Trivizas.

Key words: syllabus, Literature, Language book, Anthology of literary texts, sixth grade of elementary school, third grade of High School, extract, Elytis, Makrigiannis, Solomos, Ritsos, Trivizas

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΟΣ ΣΤΑ ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΚΑΙ ΣΤΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Εισαγωγή

1.1. Ο σχολικός γραμματισμός

Ο σχολικός γραμματισμός, αν και θεωρείται ότι, εν πολλοίς, αφορά στην εκμάθηση των δεξιοτήτων της ανάγνωσης και της γραφής, στις διαδικασίες και στην εμπέδωση ικανοτήτων, οι οποίες έχουν να κάνουν με την κατανόηση και τη χρήση του γραπτού λόγου, ωστόσο αυτός ως έννοια επεκτείνεται και σε ζητήματα που αφορούν την ανάπτυξη μιας σειράς γνωστικών ικανοτήτων, οι οποίες εμπεριέχονται στην εκδίπλωση μιας ορθολογικής σκέψης και συμπεριφοράς, στην κατανόηση και εφαρμογή γραμματικών και συντακτικών συμβάσεων, στη νοητική κατασκευή υποθέσεων, στην ενεργοποίηση της αφαιρετικής σκέψης, στην ανάπτυξη κοινωνικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων. Σκοπός, λοιπόν, της εκπαίδευσης είναι η παροχή της δυνατότητας πρόσβασης σε διάφορα είδη γραμματισμού (http://www.komvos.edu.gr/glwssa/odigos/thema_e1/5.1Basic.htm).

Σύμφωνα με τον Freire (1987), η ανάγνωση του κόσμου, ο οποίος μας περιβάλλει συμβαίνει πριν από - και κατά μία έννοια προϋποθέτει - την ανάγνωση των κειμένων, την πρόσκτηση του μηχανισμού της ανάγνωσης και της γραφής. Ο όρος ανάγνωση για τον Freire εμπεριέχει και την ερμηνεία του κειμένου, το οποίο αναγιγνώσκεται, από πλευράς του αναγνώστη. Παραπέμπει, δηλαδή, σε έναν κριτικό χαρακτήρα της διαδικασίας και του συμβάντος της ανάγνωσης, καθώς και τον ενεργητικό ρόλο του αναγνώστη, ο οποίος καθορίζεται από την προηγούμενη από αυτόν γνώση του κόσμου που έχει ήδη αποκτηθεί και είναι παρούσα και κατά την εκμάθηση και κατά την πράξη της ανάγνωσης (Freire & Macedo, 1987, σ. 102).

Η πρακτική άσκηση της γραφής, η επιτέλεση του γραπτού λόγου, η συγγραφή ενός κειμένου προαπαιτεί, εκτός των άλλων, μια πλειάδα τεχνικών από το κράτημα του μολυβιού ως τη δακτυλογράφηση στο πληκτρολόγιο του Η/Υ, καθώς και την ύπαρξη των σχετικών τεχνικών μέσων για την καταγραφή πληροφοριών. Επιπλέον, η συγγραφή απαιτεί μια σειρά από

επικοινωνιακές και κοινωνικές προϋποθέσεις ως αποτέλεσμα μιας πολύπλοκης κοινωνικής εμπλοκής και διάδρασης εντός της οποίας λαμβάνουν χώρα κοινωνικές συγκρούσεις, αλληλεπιδράσεις και ταυτότητες (Street, 1995), οι οποίες είναι:

- Έμφαση στις ταυτότητες και τις εμπειρίες γραμματισμού των υποκειμένων της μάθησης
- Διδασκαλία στο πλαίσιο κοινοτήτων μάθησης
- Κριτική πλαισίωση – αποστασιοποίηση από το αντικείμενο μελέτης,
- Μετασχηματιστική δράση – επέκταση της μάθησης μέσω και της διερεύνησης αναλογιών σε άλλα συγκείμενα.

Μια διδακτική μεθοδολογία από τον Κριτικό Γραμματισμό θα μπορούσε να κωδικοποιηθεί ως εξής (Core. & Kalantzis, 2000):

- Βιώνοντας το γνωστό
- Βιώνοντας το νέο
- Νοηματοδοτώντας μέσω ορολογίας
- Νοηματοδοτώντας μέσω θεωρίας
- Αναλύοντας λειτουργικά
- Αναλύοντας κριτικά
- Εφαρμόζοντας βάσει αναγκών/απαιτήσεων
- Εφαρμόζοντας με δημιουργικό τρόπο

1.2. Ο λογοτεχνικός γραμματισμός

Στην αυγή του 21^{ου} αιώνα η έννοια της εγγραμματοσύνης έχει επεκταθεί σε μια τυπολογία πολλαπλών και αλληλοσυνδεόμενων γραμματισμών, ένας εκ των οποίων θεωρείται ο λογοτεχνικός γραμματισμός, προϋποθέσεις-κλειδιά της κατάκτησης του οποίου (στο πεδίο της σχολικής τάξης, αλλά όχι μόνο) αποτελούν τα ακόλουθα:

1. Αναγνωστική πρόσληψη, σύμφωνα με τον Iser (2000, σ. 10), η οποία αφορά στην πρόσκτηση του λογοτεχνικού κειμένου με όρους αντήχησης στο εσωτερικό του αποδέκτη-αναγνώστη σε συνθήκες διαλογικές (μεταξύ αναγνωστών, δημιουργών, κειμένων), ως εφελτήριο κριτικής επίγνωσης των κειμένων, με όρους πλέον κριτικού γραμματισμού. Το επίκεντρο της λογοτεχνικής πρόσληψης είναι «η επίδραση που ασκεί

στους αναγνώστες ένα λογοτεχνικό κείμενο και οι ανταποκρίσεις που προκαλεί. Αντί να ρωτήσω: « τι θέλει να πει το κείμενο», ρώτησα: «τι κάνει στους δυνάμει αναγνώστες του», [...] τι συμβαίνει, δηλαδή, στο κείμενο κατά την ανάγνωση» (Iser , 2000, σ. 11)

2. Πρόσληψη δομής «επιφανείας», ή τους όρους και τις τεχνικές αναπαράστασης του πραγματικού ή φανταστικών κόσμων./Πρόσληψη «βαθιάς δομής», δηλαδή επικέντρωση και πρόσβαση στο σώμα των υπόρρητων νοημάτων ή/ και των υπονοούμενων του λογοτεχνικού κειμένου (Iser, 1978, σ. 34).
3. Κριτική επίγνωση του κοινωνικοπολιτισμικού πλαισίου γένεσης του λογοτεχνικού κειμένου με διακειμενικές προεκτάσεις και συσχετισμούς με άλλες μορφές τέχνης, στην κατεύθυνση της αισθητικής καλλιέργειας (Das, 2014, σ.44).
4. Δημιουργική γραφή, διακαλλιτεχνικότητα. Η «διακαλλιτεχνική» προσέγγιση επιτρέπει την αλληλεπίδραση γνωστικών σχημάτων τα οποία εκκινούν από διαφορετικές τέχνες, ενισχύει τον λογοτεχνικό γραμματισμό, αλλά και ο λογοτεχνικός γραμματισμός ενισχύει άλλους γραμματισμούς, και εν τέλει τον κριτικό. Τέλος, η «δημιουργική ανάγνωση» και η «δημιουργική γραφή» είναι μεθοδολογικά πλεονεκτήματα σε ό,τι αφορά στον κριτικό λογοτεχνικό γραμματισμό (Jauss, 1977· 1982, σ. 112-114)

1.3. Σύντομη ιστορική αναδρομή στη διδασκαλία της λογοτεχνίας

Η διερεύνηση της σχέσης διδασκαλίας και λογοτεχνίας προϋποθέτει την αποσαφήνιση καθεμίας έννοιας. Η πρώτη, δηλαδή η διδασκαλία αφορά στη στοχευμένη και συνειδητή διαδικασία μεταβίβασης της γνώσης. Η δεύτερη, η λογοτεχνία αποτελεί καλλιτεχνική δημιουργία, η οποία αποβλέπει και στην αισθητική απόλαυση. Ο Doubrovsky (1985, σ. 20) σημειώνει σχετικώς: *«Διδάσκω λογοτεχνία σημαίνει καθιστώ κάποιον ικανό [...] να την απολαμβάνει καλύτερα. Κατανοώντας, δηλαδή εκλεπτύνοντας την απόλαυσή του»*.

Στα Αναλυτικά Προγράμματα από τη μεταπολίτευση και έπειτα η νεοελληνική γλώσσα και η νεοελληνική λογοτεχνία βρέθηκαν σε μια πορεία μετάβασης. Ως το 1982 τα σχολικά εγχειρίδια σε όλες τις τάξεις του Γυμνασίου και του Λυκείου, αλλάζουν. Στο αναλυτικό πρόγραμμα της Γλώσσας στο δημοτικό σχολείο του 1977 για πρώτη φορά η λογοτεχνία και η διδασκαλία λογοτεχνικών κειμένων για τη διδασκαλία της γλώσσας συμπεριλήφθηκε στο σώμα αυτού του μαθήματος (http://www.pi-schools.gr/progr_spoudon_1899_1999/katalogos_fek.pdf).

Το 1977, κατά την ύστερη μεταπολίτευση, εκδόθηκαν για πρώτη φορά τα σχολικά βιβλία της λογοτεχνίας, στα οποία τα εμπειροχόμενα σε δημοτική γλώσσα κείμενα επελέγησαν με κριτήριο τη λογοτεχνικότητά τους, ενώ έως τότε τα όποια λογοτεχνικά σε καθαρεύουσα πάντα διδασκόμενα κείμενα επιλέγονταν, λόγω του φρονηματικού τους χαρακτήρα (Κουντουρά 2002, σ. 23).

Το 1987 ο τίτλος των εγχειριδίων αλλάζει από Νεοελληνικά αναγνώσματα σε Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Η αλλαγή αυτή:

«υποδηλώνει μετατόπιση στο κριτήριο της λογοτεχνικότητας των κειμένων, αντί των προηγούμενων κριτηρίων της φρονηματιστικής αξίας των περιεχομένων τους. Βασική αρχή σχεδιασμού των νέων βιβλίων υπήρξε η επιλογή λογοτεχνικών κειμένων ποιοτικά αξιόλογων, όχι μόνο παλιών αλλά κυρίως νεότερων και σύγχρονων, χωρίς ιδεολογικές προκαταλήψεις και χωρίς στενή αντίληψη φρονηματισμού» (Φρυδάκη, 1996, σ. 45).

Στα Αναλυτικά Προγράμματα του δημοτικού σχολείου (ΥΠΕΠΘ, 1987, σ. 9) για πρώτη φορά η λογοτεχνία εντάσσεται στη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος, με, κύριο στόχο: *«Να ευαισθητοποιηθούν τα παιδιά απέναντι στα λογοτεχνικά κείμενα, έτσι που να τα χαίρονται και να τα αγαπήσουν, για να φτάσουν να αποζητούν από μόνα τους τη συντροφιά του καλού λογοτεχνικού βιβλίου»*. Επιπλέον, όσον αφορά στην ανάγνωση των λογοτεχνικών κειμένων, ο στόχος της είναι να: *«Απολαμβάνουν τα καλογραμμένα κείμενα, να κάνουν μια πρώτη γνωριμία με τη νεοελληνική λογοτεχνία και να γίνονται φίλοι του καλού βιβλίου»* (ΥΠΕΠΘ, 1987, σ. 11).

Τόσο τα κείμενα, τα οποία εμπιέρονται στα Ανθολόγια, όσο και αυτά τα οποία εμπιέρονται στα βιβλία της γλώσσας αποσκοπούν στη διδασκαλία για τη μάθηση μιας σειράς πρωταρχικών, βασικών γλωσσικών δεξιοτήτων, που είναι: η ακρόαση, η ομιλία, η ανάγνωση και η γραφή. Επίσης, στα βιβλία της γλώσσας κάθε κείμενο τίθεται στην υπηρεσία της διδασκαλίας της γραμματικής, καθώς η επιλογή του καθορίζεται από τις απαιτήσεις του γραμματικού ή/και συντακτικού φαινομένου, το οποίο θα διδαχθεί. Η διδασκαλία δηλαδή των κειμένων απέχει από την επιδίωξη της αισθητικής απόλαυσης, ενώ παράλληλα η λογική της δεν αξιοποιεί την κειμενοκεντρική προσέγγιση και πολύ περισσότερο την επικοινωνιακή περίσταση. Όσον αφορά στην προσέγγιση των κειμένων των ανθολογίων, αυτή απέχει κατά πολύ από μια κριτική επεξεργασία και θεώρηση, εφόσον η ίδια η οδηγία του Αναλυτικού Προγράμματος ορίζει: *«Μετά την οριστική ανάγνωση του κειμένου ακολουθεί συστηματικότερη νοηματική και*

εκφραστική διερεύνησή του σε πληροφοριακό και βαθύτερο επίπεδο. [...] Ο δάσκαλος (μετά την ανάγνωση του κειμένου) πρέπει να κάνει μερικές απλές ερωτήσεις του τύπου: Τι λέει αυτό που διάβασες; Πού και πότε γίνεται; Ποιοι παίρνουν μέρος; Πού το λέει; Πώς το λέει; Τι λέει εκεί; Διάβασέ μας τι είπε ή τι έκανε;» (ΥΠΕΠΘ, 1987, σ. 22). Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι η όποια κριτική ανάγνωση δεν υπερβαίνει το επίπεδο της περιγραφής και της παρατήρησης.

Τα προγράμματα ενθάρρυναν τη συμπερίληψη λογοτεχνικών έργων συγκεκριμένων συγγραφέων στην κατεύθυνση της ενίσχυσης της εθνικής ταυτότητας και της μεταβίβασης της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Επιπλέον, διδάσκονταν παράλληλα, ζητήματα λογοτεχνικής θεωρίας και κριτικής προς ενδυνάμωση της ανάπτυξης κριτικής σκέψης των μαθητών και των μαθητριών (Πεσκετζή, 1995) με βιωματικό τρόπο, χωρίς αναλύσεις, χωρίς τάση εξάντλησης και χωρίς σχολαστικισμό (ΥΠΕΠΘ, 1987, σ. 30).

Το Πρόγραμμα Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του 2000, αναφέρει χαρακτηριστικά: «ως απώτερος σκοπός του μαθήματος της Λογοτεχνίας διαγράφεται η οικείωση του μαθητή προς το φαινόμενο της λογοτεχνικότητας στις θεμελιακές εκδηλώσεις του και η καλλιέργεια εκείνης της εμπειρίας που την ονομάζουμε αισθητική και συνταιριάζει την κατανόηση και τη βίωση μέσα σε μια αδιάρρηκτα διαλεκτική σχέση» (Φρυδάκη, 1996, σ. 61). Κατά την περίοδο 2001-2003 συντελέστηκε η αναμόρφωση και η αλλαγή των Ενιαίων Πλαισίων Προγραμμάτων Σπουδών (ΕΠΠΣ) και Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών στα Διαθεματικά Ενιαία Πλαίσια Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ). Σύμφωνα με αυτά, η λογοτεχνία καθίσταται πηγή άντλησης αξιακού πλαισίου και πληροφοριακού υλικού, ως κατ' εξοχήν διαθεματική (Αργυροπούλου, 2004).

Το μάθημα της λογοτεχνίας και τη διδασκαλία αυτού στην υποχρεωτική εκπαίδευση, θεμελιώδης θεωρείται από τους ιθύνοντες της εκπόνησης των σχετικών αναλυτικών προγραμμάτων και των συναφών οδηγιών η ανάγνωση ως κοινωνικοπολιτισμικό-πολιτισμικό φαινόμενο, μεταδιδόμενο δια μέσου των διαπροσωπικών ανθρώπινων σχέσεων. Η ψυχαγωγία, η καλλιέργεια του συναισθήματος, ο προβληματισμός – διάλογος πάνω σε ποικίλα θέματα, οι παιγνιώδεις δραστηριότητες φιλιανγνωσίας (ΦΕΚ 303/τ. Β', 2003, σ. 3775) συνδέονται άμεσα με τη λογοτεχνία. Τέλος, γίνεται λόγος για διακειμενική προσέγγιση των λογοτεχνικών κειμένων και για διαθεματική σύνδεση της λογοτεχνίας και με άλλες γνωστικές περιοχές, κυρίως, δε, με τα μαθήματα των καλλιτεχνικών και της μουσικής ή του θεάτρου, της όπερας, του χορού, όταν αυτά προσφέρονται (ΦΕΚ 303/τ. Β', 2003, σ. 3775).

1.4. Νεότερες εξελίξεις στη διδασκαλία της Λογοτεχνίας

1.4.1. Α.Π. λογοτεχνίας στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο

Σύμφωνα με το αναλυτικό πρόγραμμα, το μάθημα της λογοτεχνίας δεν διαχωρίζεται, αλλά εντάσσεται στο σώμα της ελληνικής γλώσσας, καθώς «τα λογοτεχνικά κείμενα προσεγγίζονται στο πλαίσιο της γλωσσικής διδασκαλίας, ως είδη – ή και επίπεδα – λόγου, όπως προσεγγίζονται και τα άλλα είδη λόγου» (ΔΕΠΠΣ – ΑΠΣ, 2003, Ελληνικής γλώσσας για το δημοτικό, σ. 44).

Η κύρια μακροπρόθεσμη στόχευση, της διδασκαλίας της λογοτεχνίας στο δημοτικό, σύμφωνα με το αναλυτικό του πρόγραμμα για τη γλώσσα, αφορά στο να εμπνευστεί το παιδί, ώστε να αναζητά το ίδιο το καλό λογοτεχνικό βιβλίο. Σε αυτό ο ρόλος της σχολικής βιβλιοθήκης για την ανάπτυξη της φιλιαναγνωσίας θεωρείται εξαιρετικά κρίσιμος (ΔΕΠΠΣ – ΑΠΣ, 2003).

Παράλληλα, κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική η διδασκαλία της Λογοτεχνίας με την προβλεπόμενη χρήση του Ανθολογίου ή/και πρόσθετων κειμένων και ανάλογο οπτικοακουστικού υλικού για τον εμπλουτισμό της διδασκαλίας, καθώς μπορεί να προσφέρει τις απαραίτητες προεκτάσεις της μάθησης από το μάθημα της Γλώσσας, καλλιεργώντας τη φιλιαναγνωσία των μαθητών/τριών. [...] Πρόκειται για ένα πολυδιάστατο στόχο, ο οποίος μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την ανασύσταση της τάξης σε μια κοινότητα αναγνωστών, όπου η πρόκληση των μαθητών/τριών να ανατρέχουν και σε άλλα βιβλία παραπλήσιας θεματικής τους επιτρέπει σταδιακά να κατανοούν και να αποδεχτούν τη σχετικότητα και την πολλαπλότητα των ερμηνευτικών προσεγγίσεων των λογοτεχνικών κειμένων» (<https://www.minedu.gov.gr>).

Με το Πρόγραμμα Σπουδών για τη Διδασκαλία της Νεοελληνικής Γλώσσας και της Λογοτεχνίας στο δημοτικό σχολείο κατά το έτος 2011 για πρώτη φορά η διδασκαλία της λογοτεχνίας αποδεσμεύεται από εκείνη της γλώσσας. Η λογοτεχνία αυτονομείται. Σχετική πρόταση είχαν εκπονήσει οι Αποστολίδου, Καπλάνη και Χοντολίδου (2000) στο βιβλίο τους με

τίτλο «Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο. Μια νέα πρόταση διδασκαλίας», σύμφωνα με την οποία:

- Το λογοτεχνικό κείμενο αποτελεί έναν πολύπλοκο πολιτισμικό τόπο, υποκείμενο σε κοινωνική και πολιτισμική διαμεσολάβηση.
- Η επιλογή των κειμένων είναι προσανατολισμένη στο παρόν των μαθητών και των μαθητριών.
- Ιδέες έχουσες ιδεολογική συνάφεια με τα Προγράμματα Σπουδών με πολιτισμική εστίαση, την εκπαίδευση με κέντρο το παιδί (child centred education), την Κριτική Παιδαγωγική κλπ. να είναι παρούσες.
- Ως μέθοδος προκρίνεται το σχέδιο εργασίας (project) και η έρευνα δράσης, προσανατολισμένη στην κατάκτηση του κριτικού γραμματισμού εντός μιας σχολικής τάξης η οποία λειτουργεί ως κοινότητα μάθησης στην οποία ο/η εκπαιδευτικός είναι συντονιστής και βοηθός.

Όσον αφορά το αναλυτικό πρόγραμμα για το μάθημα της λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο, σκοπός της διδασκαλίας της λογοτεχνίας είναι η ενίσχυση της μόρφωσης και της ικανότητας για επικοινωνία σε ένα πλαίσιο συναισθηματικής και πνευματικής ωρίμανσης μέσω της επαφής με λογοτεχνικά κείμενα, «δημοτικά ή λόγια, καθιερωμένων συγγραφέων, παλαιότερων, νεότερων ή σύγχρονων, σε ολοκληρωμένη ή αποσπασματική μορφή με σχετική αυτοτέλεια, τα οποία καλύπτουν ποίηση, πεζογραφία, θέατρο, σενάριο, λογοτεχνικό δοκίμιο, τόσο από τη νεοελληνική όσο και από την ξένη λογοτεχνία», κείμενα - φορείς πολιτισμικών, εθνικών και οικουμενικών αξιών σε μια παιδεία δημοκρατική-ανθρωπιστική (ΔΕΠΠΣ – ΑΠΣ Λογοτεχνίας για το Γυμνάσιο, 2003, σ. 1). Στο αναλυτικό πρόγραμμα για τη λογοτεχνία στο Γυμνάσιο σημειώνεται ότι: *«Το Πρόγραμμα Σπουδών στη λογοτεχνία δομείται για όλη την υποχρεωτική εκπαίδευση και διέπεται από κοινές αρχές, από σκοπούς και στόχους κλιμακούμενους κατά τάξη, οι οποίοι και συγκεκριμενοποιούνται ανάλογα με τα επιμέρους διδασκόμενα κείμενα»* (ΔΕΠΠΣ – ΑΠΣ, 2003, Ελληνικής γλώσσας για το δημοτικό, σ. 44).

Στα σχολικά βιβλία της λογοτεχνίας για το Γυμνάσιο στην Α΄ και Β΄ τάξη υπάρχουν δεκαπέντε περίπου θεματικές ενότητες με επίκεντρο τον άνθρωπο και τη φύση, τις κοινωνικές σχέσεις, την παράδοση, την εθνική ταυτότητα, την ιστορική συνέχεια, τα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα, τη ζωή, τις αξίες και τα ιδανικά, σε συμφωνία με τα ενδιαφέροντα της ηλικίας των μαθητών και των μαθητριών. Στην Γ΄ τάξη, τα λογοτεχνικά κείμενα στο αντίστοιχο σχολικό

εγχειρίδιο παρατίθενται με ιστορική - γραμματολογική σειρά (Βαρελάς, 2007). Δηλαδή σε ένα τέτοιο πλαίσιο η διδασκαλία της λογοτεχνίας δανείζεται στοιχεία από την ιστορία της λογοτεχνίας, καθώς νοείται ως η παρακολούθηση μιας σειροθετημένης παρουσίασης αποσπασμάτων ή/και ολόκληρων κειμενικών έργων, τα οποία παρατάσσονται με χρονολογική σειρά.

Η ιστορικότητα της λογοτεχνίας δεν εξαντλείται στη με χρονική σειρά παράθεση και εξέταση λογοτεχνικών κειμένων, καθώς η σύγχρονη λογοτεχνική θεωρία έχει επεκτείνει την ιστορικότητα της λογοτεχνίας σε ζητήματα ιστορίας του λογοτεχνικού θεσμού, του συγγραφέα, του αναγνώστη, αλλάζοντας, προφανώς, οπτική, οπότε και η διδασκαλία μεθοδεύεται και η μάθηση αρθρώνεται γύρω από άλλες πλευρές της ιστορίας της λογοτεχνίας, π.χ. των ειδών της, κάποιου θέματος κλπ. Παραδείγματα τέτοιων διδακτικών προτάσεων υπάρχουν στο Πρόγραμμα Σπουδών για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και είναι τα ακόλουθα: «Στάσεις ζωής σε ποιητικά κείμενα», «Χιούμορ και σάτιρα» και «Άτομο και κοινωνία» (<http://ebooks.edu.gr/info/newps/Γλώσσα-Λογοτεχνία/> Οδηγός Νεοελληνικής Γλώσσας για Δημοτικό και Γυμνάσιο/pdf, σ. 171-174). Δεν λείπουν και κάποια κείμενα ξένων συγγραφέων στις κατάλληλες βάσει του θέματος τους ενότητες (ΔΕΠΠΣ – ΑΠΣ Λογοτεχνίας για το Γυμνάσιο, 2003).

Στο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών του 2011 για τη λογοτεχνία στο Γυμνάσιο υπάρχουν σημαντικές καινοτομίες: Αρχικά, η ιστορική διάταξη της ύλης στη Γ΄ Γυμνασίου δεν υποχρεώνει πλέον για την επιλογή κατά τη διδασκαλία κειμένων με ιστορική σειρά, αντιθέτως: «Ως τρόπος οργάνωσης της ύλης και στη Γ΄ τάξη του Γυμνασίου επιλέγεται ο θεματικός ή ειδολογικός, όπως και στις άλλες δύο τάξεις, Α΄ και Β΄ (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2011). Η ιστορική προσέγγιση της λογοτεχνίας, όπως αναφέρεται στο νέο ΠΣ, δεν πρέπει να εξετάζεται απλά με μια χρονολογική σειρά των κειμένων, αλλά να αναδεικνύεται η ιστορικότητα των ποικίλων παραμέτρων του λογοτεχνικού φαινομένου (π.χ. του συγγραφέα, του κειμένου και του αναγνώστη), η ιστορικότητα ενός θέματος (π.χ. η παιδική ηλικία, το σχολείο κ.ά.), η ιστορικότητα των λογοτεχνικών ειδών και να παρακολουθείται η ιστορική συνέχεια μέσω της εναλλαγής της παράδοσης και της μεταβολής σε επίπεδο ατόμων, έργων, θεμάτων, ρευμάτων και ειδών (Αποστολίδου & Κουντουρά, 2007). Συστήνεται, ακόμη, η απεξάρτηση από το ανθολόγιο της συγκεκριμένης τάξης και προτείνει τη συνανάγνωση κειμένων από τα άλλα δύο ανθολόγια λογοτεχνικών κειμένων του Γυμνασίου. Παράλληλα προτείνονται ως παράλληλα,

κείμενα που είναι διαθέσιμα στο διαδίκτυο σε ψηφιακή μορφή και ολόκληρα λογοτεχνικά βιβλία (Αποστολίδου, Κουντουρά, Προκοπίου, Χοντολίδου, 2011).

Στόχος του προγράμματος είναι η μετατροπή του μαθητή και της μαθήτριας σε αναγνώστη και αναγνώστρια, δεδομένου και του ότι οι έφηβοι και οι έφηβες βρίσκονται σε μια φάση διαμόρφωσης της ταυτότητάς τους, οπότε *«το μάθημα της λογοτεχνίας πρέπει να συντροφεύει το νεαρό αναγνώστη στις αγωνίες και στις προσωπικές του αναζητήσεις και όχι να μετατρέπεται απλώς σε ένα μάθημα εισαγωγικό για την επιστήμη της φιλολογίας»* (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2011, σ. 211). Η μετατόπιση του ενδιαφέροντος στον αναγνώστη από το κείμενο έχει να κάνει με την αποδοχή και χρήση δεδομένων διεπιστημονικών και επιστημονικών αναφορικά με την πρόσκτηση του λογοτεχνικού κειμένου από τον αναγνώστη, από τη σκοπιά της αναγνωστικής του ανταπόκρισης, όσον αφορά στη θεωρία της λογοτεχνίας, τη διαφοροποίηση της διδασκαλίας, δεδομένης της πολυμορφίας του μαθητικού πληθυσμού από την άποψη της κοινωνικής και πολιτισμικής τους προέλευσης σε συνδυασμό με το μορφωτικό κεφάλαιο το οποίο φέρουν, προκειμένου, ανεξαρτήτως του σημείου εκκίνησης καθενός/καθεμιάς, όλοι οι μαθητές και οι μαθήτριες, τελικά, να έχουν πρόσβαση και συμμετοχή στο μάθημα της λογοτεχνίας με ισότιμο τρόπο.

Επιπλέον, λαμβάνοντας υπ' όψιν τα νέα δεδομένα της κυβερνολογοτεχνίας ή υπερλογοτεχνίας ενθαρρύνει τη χρήση των Τ.Π.Ε. κατά τη διδασκαλία του μαθήματος, ενώ παράλληλα: *«Το Π.Σ. ενσωματώνει πλήρως τους στόχους του πυλώνα αυτού για «πλούσιο, διαδραστικό και αντιστοιχισμένο με τα προγράμματα σπουδών ψηφιακό εκπαιδευτικό περιεχόμενο (e-books) για όλες τις τάξεις και τα μαθήματα και τους ενισχύει με στοχευμένες δράσεις, εξειδικευμένες για κάθε γλωσσικό μάθημα»* (<http://digitalschool.minedu.gov.gr/manuals/sxoleio.php>). Τέλος, εισάγει, για πρώτη φορά, τη διάσταση της δημιουργικής γραφής.

Σύμφωνα με τις οδηγίες για τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων στο Γυμνάσιο για το σχολικό έτος 2017 – 2018 όσον αφορά στη διδασκαλία της λογοτεχνίας,

« ... νοείται ως μάθημα κειμενοκεντρικό και μαθητοκεντρικό. Ως εκ τούτου, οι διδάσκοντες/διδάσκουσες χρειάζεται να αντιλαμβάνονται τη διδασκαλία του μαθήματος, όχι ως άθροισμα κειμένων και γνώσεων που πρέπει να δοθούν για απομνημόνευση, αλλά ως ένα σύνολο στόχων που αποβλέπουν: α) στην ανάπτυξη της κριτικής και δημιουργικής σχέσης των μαθητών/τριών με τα κείμενα και β)

στην καλλιέργεια μίας ποικιλίας αναγνωστικών και κοινωνικών δεξιοτήτων (ανάγνωση, ακρόαση, συγγραφή, κριτική, συγκριτική εξέταση κειμένων και οπτικών, θεατρική αναπαράσταση, μετουσίωση και μεταφορά συναισθημάτων σε νέο κείμενο, διερεύνηση των δυνατοτήτων της γλώσσας ως μέσου προσωπικής και καλλιτεχνικής έκφρασης, παρουσίαση και υποστήριξη κειμένων, κλπ.) στο πλαίσιο μίας αναγνωστικής ομάδας» (<https://www.minedu.gov.gr>).

1.4.2. Νέα Πρόταση: Το ολόκληρο έργο έναντι του αποσπάσματος

Το νέο ΠΣ για το μάθημα της λογοτεχνίας είναι ανοικτό ως προς τα κείμενα, αφήνοντας την ελευθερία των κινήσεων στους εκπαιδευτικούς και τη μαθητική κοινότητα στο πλαίσιο μιας μεθοδολογίας, η οποία εμπνέεται από τις αρχές διαφοροποιημένης διδασκαλίας και της μεθόδου σχεδίου εργασίας (project), της δραματοποίησης, της ανάγνωσης ολόκληρου κειμένου, της ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας, των λεσχών ανάγνωσης κλπ.

Η ανάγνωση λογοτεχνικών βιβλίων στο σχολείο αναμένεται να τροποποιήσει το μάθημα της λογοτεχνίας, αλλά και να επιφέρει αλλαγή και ανανέωση του όλου κλίματος στην εκπαίδευση, καθώς και να συμβάλει στο άνοιγμα του σχολείου στην κοινωνία. Υπό αυτό το πρίσμα και δίχως τα διδακτικά εγχειρίδια να απαξιώνονται ή/και να ακυρώνονται, πολύ περισσότερο, δεν νοούνται ως το αποκλειστικό και μοναδικό διδακτικό υλικό. Τα κείμενα των ανθολογιών, άλλα παράλληλα λογοτεχνικά κείμενα, κείμενα άλλων ειδών, ολόκληρα λογοτεχνικά βιβλία, αλλά και εικονοκείμενα, ταινίες, βίντεο, εικαστικά έργα κλπ., ακριβώς γιατί είναι τα μέσα για την ενσωμάτωση ενός πολυγραμματισμού ή/και άλλων γραμματισμών, στην αλληλεπίδρασή τους είναι το αντικείμενο, πλέον, του μαθήματος της λογοτεχνίας στην υποχρεωτική εκπαίδευση, σύμφωνα με το νέο αναλυτικό πρόγραμμα για αυτό το γνωστικό αντικείμενο. Η μεγάλη διαφορά αυτού από το παλαιότερο αναλυτικό πρόγραμμα, το οποίο δεν πρότεινε τη διδασκαλία ολόκληρου λογοτεχνικού κειμένου, είναι το ότι το νέο αφήνει ενσυνείδητα και σκόπιμα χώρο για περιήγηση των μαθητών στη λογοτεχνική και καλλιτεχνική σφαίρα δίχως περιορισμό (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2011).

Σύμφωνα με τις Αποστολίδου & Χοντολίδου (2011, σ. 2) «η λογοτεχνία είναι τέχνη, δεν υπάρχει γνώση που πρέπει να μεταδοθεί και δεν υφίσταται ανάγκη για αναπλαισίωση της ήδη

υπάρχουσας γνώσης». Ο μαθητής για να γίνει αναγνώστης λογοτεχνίας πρέπει να έρθει σε επαφή με πραγματικά βιβλία και να του δίνεται η δυνατότητα επιλογής. Συστήνεται, λοιπόν, στο μάθημα της λογοτεχνίας να γίνεται χρήση πολλών ανθολογιών, ανάλογα με τις προτιμήσεις των αναγνωστών. Η επιλογή του αποσπάσματος σημαίνει πως «το λογοτεχνικό έργο ως όλον δεν έχει την ίδια καλλιτεχνική σημασία», όπως π.χ. ένας πίνακας ζωγραφικής, ένα γλυπτό ή μια κινηματογραφική ταινία, τα οποία δεν θα μπορούσαμε να τα δούμε αποσπασματικά. Επιπλέον, η επιλογή του αποσπάσματος σημαίνει πως «το περιεχόμενο του λογοτεχνικού έργου, αυτά που λέει, έχουν μεγαλύτερη σημασία από τον τρόπο που τα λέει, αφού μπορούμε να τα αποσπούμε από την καλλιτεχνική φόρμα μέσα στην οποία υπάρχουν. Οι μαθητές που διδάσκονται αποκλειστικά με ανθολόγια χάνουν την ευκαιρία να κατανοήσουν πως στη λογοτεχνία, όπως και στις άλλες τέχνες, μορφή και περιεχόμενο αποτελούν μια ενότητα» (Αποστολίδου, 1998, όπως αναφ. στο Αποστολίδου & Χοντολίδου, 2011, σ. 2). Μέσα από όλα αυτά διαπιστώνουμε πως πρόκειται για μια υποτίμηση της λογοτεχνίας.

Στην «Τελική Έκθεση Αξιολόγησης του υπάρχοντος εκπαιδευτικού υλικού για το γνωστικό αντικείμενο ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ» (Ακριτόπουλος, 2015) μεταξύ άλλων σημειώνεται ότι η βασική διαφορά του ΝΠΣ σε σχέση με το προϋπάρχον (ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ), όσον αφορά στην οργάνωση και τη δόμηση του προς μάθηση διδακτικού υλικού, είναι ότι, αν και το προϋπάρχον προσανατόλιζε τους/τις εκπαιδευτικούς και τους μαθητές προς την κατεύθυνση της ανάγνωσης ολόκληρων λογοτεχνικών έργων, ο τρόπος κατά τον οποίον οργανωνόταν το μάθημα γύρω και με βάση ένα συγκεκριμένο σχολικό βιβλίο, δεν άφηνε χρόνο αλλά και περιθώρια, καθώς και δεν λάμβανε υπ' όψιν την αναγκαιότητα του να κάνει προτάσεις σχετικά με εναλλακτικούς τρόπους ανάγνωσης ή/και διδασκαλίας των βιβλίων αυτών.

Η διδασκαλία ολόκληρου λογοτεχνικού έργου βοηθά τους μαθητές να έρθουν σε επαφή με έργα της ελληνικής και παγκόσμιας Λογοτεχνίας, που με τη σωστή διδακτική προσέγγιση θα τους βοηθήσουν να εμπλουτίσουν τον συναισθηματικό τους κόσμο και να οξύνουν τους προβληματισμούς τους, την ευαισθησία και την κριτική τους ματιά. Με τον τρόπο αυτό εξυπηρετείται καλύτερα ο στόχος διδασκαλίας της Λογοτεχνίας που θέτουν τα νέα προγράμματα σπουδών και αυτός είναι η κριτική αγωγή στον σύγχρονο πολιτισμό. Επιπλέον, αν το σχολείο επιθυμεί να δημιουργήσει μαθητές βιβλιόφιλους, μια αναγνωστική κοινότητα που αποτελείται από νέους, επαρκείς και υποψιασμένους αναγνώστες, τότε η διδασκαλία ολόκληρων λογοτεχνικών έργων σε συνδυασμό με τον εξοπλισμό των σχολικών βιβλιοθηκών αποτελεί τη

μόνη λύση που θα διασφαλίσει το μέλλον της ανάγνωσης (Γερακίνη, 2016). Μόνο όταν οι μαθητές έρχονται σε επαφή με το ολόκληρο βιβλίο μπορούν να το κατανοήσουν καλύτερα, διότι μόνο αυτό εμπεριέχει συγκεντρωμένα όλα τα στοιχεία που είναι απαραίτητα για να επιτευχθεί η «λογοτεχνική εκπαίδευση» (Kuentz, 1972, σ. 18-19).

Το περιεχόμενο του ισχύοντος ΠΣ είναι να διδάσκεται η λογοτεχνία μέσω ανθολογίων, κυρίως, με αποσπάσματα ποιημάτων, διηγημάτων και μυθιστορημάτων. *«Η επιμονή στη διδασκαλία μέσω ανθολογίων και όχι πραγματικών λογοτεχνικών βιβλίων δείχνει ότι για τους συντάκτες του ΠΣ προτεραιότητα παραμένει ο έλεγχος του περιεχομένου της διδασκαλίας, καθώς και η ομοιομορφία αυτού του περιεχομένου σε όλους τους μαθητές της επικράτειας»* (Αποστολίδου & Χοντολίδου, 2011 σ. 2). Τα κείμενα που δίνονται είναι αυθεντικά ή/και διασκευασμένα, σπανίως ολόκληρα. Συνήθως πρόκειται για αποσπάσματα. Αυτό αφορά και στα λογοτεχνικά κείμενα, είτε αυτά εντάσσονται ως είδος λόγου ή/και γλωσσική ποικιλία στα σχολικά βιβλία της γλώσσας, είτε της λογοτεχνίας. Αν και τα διδακτικά εγχειρίδια για τη γλώσσα και τη λογοτεχνία εμπνέονται, όπως και τα σχετικά αναλυτικά προγράμματα, από τις αρχές της διαθεματικότητας και του κριτικού γραμματισμού, συγκριτικά με τα παλαιότερα, ωστόσο, τόσο στα τελευταία όσο και στα πρώτα η αποσπασματικότητα των εμπεριεχομένων κειμένων αλλά και η μη παραπομπή των μαθητών και των μαθητριών σε ολόκληρο το κείμενο είναι κοινός τόπος. Αν η λογοτεχνική εμπειρία, αποτελεί ένα προσωπικό ταξίδι εξερεύνησης του αναγνώστη και όχι απλώς μια παθητική πρόσληψη πληροφοριακού υλικού (Rosenblatt, 1938/1970), τότε η αποσπασματικότητα δεν το καταργεί αλλά το περιορίζει.

Η αποσπασματικότητα στη διδασκαλία της λογοτεχνίας, κατά την άποψη του Καρτσάκη (2018) αποτελεί παρέμβαση πάνω στο σώμα του λογοτεχνικού έργου, ενώ είναι αδιανόητη για άλλες μορφές τέχνης, εντάσσει άνευ κριτηρίων λογοτεχνικά έργα σε προαποφασισμένες θεματικές ενότητες, προβαίνει, εκ των πραγμάτων, στην επιφανειακή προσέγγιση, προκαλώντας, ενδεχομένως και παρανοήσεις για το έργο σε ένα πλαίσιο επιδερμικής και ευκαιριακής σχέσης των μαθητών και των μαθητριών με τη λογοτεχνία καθιστώντας εντέλει προβληματική την αναγνωστική απόλαυση. Τα νέα αναλυτικά προγράμματα για τη γλώσσα και τη λογοτεχνία, ωστόσο, στον αντίποδα της κυριαρχίας της αποσπασματικότητας εισηγούνται τη δυνατότητα και προτείνουν τη διδασκαλία ολόκληρου λογοτεχνικού έργου, στην κατεύθυνση της εμπέδωσης της λογοτεχνικότητας του κειμένου. Το σχολείο διδάσκοντας λογοτεχνία προσφέρει την εμπειρία της λογοτεχνικής οικείωσης. Η αποσπασματικότητα, όμως, αποτελεί κίνδυνο ακύρωσής της, αν

και βάσει της σκοποθεσίας της διδασκαλίας της το ζητούμενο είναι να διαμορφωθούν μαθητές – αναγνώστες και μαθήτριες – αναγνώστριες (Edwards, 1997).

Κατά κανόνα τα κείμενα στα σχολικά εγχειρίδια και της Γλώσσας και της Λογοτεχνίας είναι αποσπάσματα, δεν είναι δηλαδή ολόκληρα. Συγκεκριμένα, τα μυθιστορήματα δίνονται αποσπασματικά ή/και περιληπτικά, τα διηγήματα διασκευάζονται επί το απλούστερο, η ποίηση κομματιάζεται. Πρόκειται, δηλαδή για μια τυπική περίπτωση αναπλαισίωσης. Η αναπλαισίωση αφορά στο ποιοι και πώς μετασχηματίζουν ένα κείμενο, δια μέσου μιας διαδικασίας αναπαραγωγής αυτού.

Σύμφωνα με τον Bernstein (1989, σ. 47-50), τρία είναι τα υποσύνολα-πλαίσια του συνολικού πλαισίου αναπλαισίωσης ενός κειμένου: το πρωτογενές, το δευτερογενές και το τριτογενές. Κατά το πρώτο πλαίσιο, το πρωτογενές, παράγεται το κείμενο, οπότε συμβαίνει η πρωτογενής πλαισίωση. Είναι αυτό, το στάδιο κατά το οποίο «[...] νέες ιδέες δημιουργούνται επιλεκτικά, τροποποιούνται και αλλάζουν και ειδικευμένοι λόγοι αναπτύσσονται, τροποποιούνται και αλλάζουν [...]» (Bernstein, 1989, σ. 230). Υπό την επίδραση του συγκεκριμένου πλαισίου διαμορφώνεται ένα υπόβαθρο διανοητικής λειτουργίας στην εκπαίδευση, οπότε ο παιδαγωγικός λόγος διαχέεται δια μέσου λόγων, έργων, πράξεων και ιδεών, με όρους παιδαγωγικοποίησης της πρωταρχικής λογοτεχνικής παραγωγής. Πρόκειται, δηλαδή για την ίδια τη διδακτική της λογοτεχνίας. Επιπλέον, στην προαναφερθείσα διαδικασία της παιδαγωγικοποίησης της λογοτεχνίας εντάσσεται και η επιλογή των λογοτεχνικών κειμένων, η ανθολόγησή τους. Σε αυτήν ακριβώς τη λειτουργία έγκειται η διαμόρφωση του σχολικού κανόνα (Κουντουρά, 2002).

Κατά το δεύτερο, το δευτερογενές πλαίσιο, αφορά στην επιτέλεση της αναπαραγωγής του λόγου και την ενσυνείδητα επιλεκτική αναπαραγωγή αυτού από ένα αλληλοεξαρτώμενο σύνολο επιμέρους παραγόντων, φορέων, σχέσεων κλπ.

Κατά το τρίτο, το τριτογενές πεδίο, επιτελείται ένα έργο το οποίο «*δομεί ένα πεδίο (ή υποσύνολο πεδίων) του οποίου οι θέσεις, οι φορείς και οι πρακτικές έχουν ως αντικείμενο τις μετακινήσεις κειμένων από το πρωτογενές στο δευτερογενές πλαίσιο παραγωγής του παιδαγωγικού λόγου*» (Bernstein, 1989, σ. 231). Στο συγκεκριμένο πεδίο, το τριτογενές, το λογοτεχνικό κείμενο μετασχηματίζεται βάσει μιας εξ αρχής τεθείσας αρχής αναπλαισίωσης, οπότε το παραχθέν (κάποτε) κείμενο αναπαράγεται, χωρίς πλέον να είναι το ίδιο με το αρχικό. Ο εκπαιδευτικός θεσμός δια μέσου της εκπόνησης των αναλυτικών προγραμμάτων προσλαμβάνει

το λογοτεχνικό έργο ως παραγόμενο κατά το πρωτογενές πλαίσιο της αναπλαισίωσής του και το μετασηματίζει, έτσι ώστε να το καταστήσει διδάξιμο. Αυτή είναι η διαδικασία κατά την οποία συγκροτείται και διαμορφώνεται ο σχολικός λογοτεχνικός κανόνας.

Με τη διδασκαλία αποσπασματικών κειμένων ο αναγνώστης δεν έχει την αίσθηση που αποπνέει η ανάγνωση ενός ολόκληρου βιβλίου, αφού τα αποσπάσματα θεωρούνται «κατάλοιπα» του ολόκληρου κειμένου/βιβλίου (Kuentz, 1972, σ. 1-2). Σύμφωνα με την ιδεολογία του αποσπάσματος το απόσπασμα είναι ένα «άλλο» κείμενο, διαφορετικό, που δεν εκφράζει πολλές φορές το λογοτεχνικό έργο. Η ανάγνωση του αποσπάσματος δεν οδηγεί στην κριτική προσέγγιση του κειμένου. Η ιδεολογία του αποσπάσματος είναι αυτή του ανθολόγου και δεν ταυτίζεται με την ιδεολογία του κειμένου. Η απλοποίηση της πλοκής και η γλωσσική εξομάλυνση δημιουργούν προβλήματα κατανόησης στα παιδιά, γιατί το κείμενο στερείται την εσωτερική του συνοχή (Γρόσδος, 2016, σ. 86). Επιπλέον, η αποσπασματικότητα ενός σχολικού ανθολογίου δεν ενθαρρύνει την επικοινωνία του μαθητή με τη Λογοτεχνία που γράφεται σήμερα και θίγει τα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα, αποκλείει την επαφή των μαθητών με το μυθιστόρημα, το οποίο μπορεί να οδηγήσει τους αναγνώστες του σε προωθημένες αναγνωστικές πρακτικές και μοιραία οδηγεί σε μία αναγνωστική ρουτίνα, περιορίζοντας έτσι την πρωτοβουλία και την αυτενέργεια εκπαιδευτικών και μαθητών (Νέα προγράμματα σπουδών, 2011, σ. 26).

Η διδασκαλία της λογοτεχνίας με αποσπάσματα λογοτεχνικών έργων, σύμφωνα με το Πρόγραμμα Σπουδών για τη Γλώσσα και τη Λογοτεχνία (2014), δημιουργεί περιττά ερμηνευτικά προβλήματα και παρανοήσεις που προκύπτουν από την άγνοια του υπόλοιπου έργου και καταναλώνουν πολύτιμο χρόνο. Καταργεί σε πολύ μεγάλο βαθμό την αναγνωστική απόλαυση και καθιστά ευκαιριακή τη σχέση του μαθητή με τη Λογοτεχνία. Επιπλέον, καλλιεργεί τον διδακτισμό και την ηθικολογία (Γερακίνη, 2016). Για αυτό τον λόγο και τα δύο εγχειρίδια των Κ. Ν. Λογοτεχνίας (2000, 2006), όπως και στο Ανθολόγιο της Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001) τα περισσότερα κείμενα που ανθολογούνται σε αυτά, περιέχουν εισαγωγικά σημειώματα, μέσα από τα οποία οι μαθητές πληροφορούνται για διάφορα στοιχεία που θα τους βοηθήσουν να κατανοήσουν καλύτερα το προς μελέτη κάθε φορά κείμενο και τους προϊδεάζουν για το περιεχόμενό του. Έγινε, ακόμη, προσπάθεια από τους ανθολόγους μέσα από τα εισαγωγικά σημειώματα να καλύψουν, όσο αυτό ήταν δυνατό, το ιστορικό πλαίσιο και να προβληθούν τα κοινωνικά, ιδεολογικά και λογοτεχνικά στοιχεία, στα οποία έπρεπε να εστιάσουν οι μαθητές.

Η επιλεκτική λογική τους περιορίζει τις δυνατότητες επιλογής των παιδιών-αναγνωστών, στερώντας τους τον πλούτο των λογοτεχνικών έργων. Η επιλογή των κειμένων αποτελεί προϊόν συμβιβασμού ανάμεσα στις ιδεολογικές, αισθητικές και παιδαγωγικές αντιλήψεις των ανθολόγων και της αυτολογοκρισίας από τη μία πλευρά και των οριοθετήσεων του Προγράμματος Σπουδών από την άλλη. Τα αποσπάσματα αποτελούν ιδεολογικές κατασκευές των ανθολόγων πλέον, και όχι των συγγραφέων, και τα αφηγηματικά στοιχεία του κειμένου δεν υπάρχουν ολοκληρωμένα. Η επιλογή των κειμένων υπακούει στον λογοτεχνικό κανόνα (Γρόσδος, 2016). Υπάρχει ένα είδος συμφωνίας μεταξύ των ανθολόγων ως προς την επιλογή των αποσπασμάτων και των συγκεκριμένων χωρίων που θα συμπεριληφθούν στο διδακτικό εγχειρίδιο. Η επιλογή αυτή δεν είναι αυθαίρετη, αφού στόχος τους είναι να επιλέξουν το «καλό κείμενο» που θα αντικατοπτρίζει καλύτερα τα μηνύματα που θέλουν να προβάλουν στους μαθητές. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η επιλογή αυτή να επιδέχεται λογοκρισία (Kuentz, 1972, σ. 8-9).

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι τα σχολικά ανθολόγια που χρησιμοποιούνται στο σχολείο δεν μπορούν να θεωρούνται αποκλειστικό εκπαιδευτικό υλικό για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας. Το εκπαιδευτικό υλικό προτείνεται, σύμφωνα με το νέο ΠΣ, να συγκροτείται από μια ποικιλία κειμένων, που ορισμένα μπορεί να προέρχονται από τα σχολικά ανθολόγια, μαζί με ολόκληρα λογοτεχνικά βιβλία, αλλά και άλλα είδη κειμένων (π.χ. κόμικς, τραγούδια, κ.ά.). Η ανάγνωση λογοτεχνικών βιβλίων στο σχολείο αποτελεί ένα βήμα προς την κατεύθυνση της αλλαγής της σχέσης με το βιβλίο, τη γνώση, τη διά βίου εκπαίδευση που δεν θα επηρεάσει μόνο το μάθημα της λογοτεχνίας, αλλά και τη μετέπειτα ζωή των παιδιών (Αποστολίδου & Χοντολίδου, 2011). Τέλος, *«Είναι σημαντικό να γνωρίζει ο φιλόλογος που διδάσκει λογοτεχνία στο Γυμνάσιο το αντίστοιχο πρόγραμμα του μαθήματος για το Δημοτικό, καθώς οι ενότητες του Γυμνασίου έχουν άμεση σχέση, συμπληρωματική πολλές φορές, με αυτές του Δημοτικού και ουσιαστικά αποτελούν συνέχειά του. Πολλές από τις προτεινόμενες θεματικές ενότητες στο Γυμνάσιο φωτίζονται και γίνονται περισσότερο κατανοητές εφόσον παρακολουθήσουμε θεματικές ενότητες του Δημοτικού, ενώ πολλές ενότητες του Δημοτικού μπορούν να αξιοποιηθούν και στο Γυμνάσιο με μία προσαρμογή των στόχων και των δραστηριοτήτων»* (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2011).

1.5. Το διδακτικό εγχειρίδιο και ο ρόλος του

Το διδακτικό εγχειρίδιο αποτελεί σημαντικό μέσο διδασκαλίας και μάθησης, το οποίο παλαιότερα αλλά και στις μέρες μας, αφενός, είναι πρακτικώς απαραίτητο στους περισσότερους μαθητές και στις περισσότερες μαθήτριες, αφετέρου, επιτελεί μια σειρά λειτουργιών, οι οποίες, παρά την εισαγωγή και τη χρήση της τεχνολογίας στην εκπαιδευτική διαδικασία, το καθιστούν ιδιαιτέρως χρηστικό, αποτελεσματικό και αναγκαίο στην εκπαίδευση (Μπονίδης 2004, σ. 77).

Η διαχρονικότητα του σχολικού βιβλίου ως μέσου διδασκαλίας, αφού αποτελεί το παλαιότερο διδακτικό μέσο σε βάθος χρόνου και σε μεγάλη έκταση στον χώρο, το καθιστούν αυτονόητα γνώμονα και απαραίτητο εργαλείο της διδασκαλίας και της μάθησης (Καψάλης & Χαραλάμπους 1995, σ. 97). Η αυθεντία, με την οποία είναι ενδεδυμένο το σχολικό βιβλίο, του προσφέρει την αίγλη του ασφαλούς φορέα έγκυρης γνώσης στο οποίο για αυτό ακριβώς προσφεύγουν οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές. Ειδικότερα, το διδακτικό εγχειρίδιο επιτελεί μια πληθώρα ρόλων (Καψάλης & Χαραλάμπους 1995, σ. 98) όπως: (α) Καθοδηγεί τον/την εκπαιδευτικό κατά τον σχεδιασμό, την προετοιμασία και τη διεξαγωγή της διδασκαλίας, (β) αποτελεί το κατ' εξοχήν βοήθημα για τους μαθητές για τη μελέτη της διδακτέας ύλης, καθιστώντας προσιτό σε αυτούς το γνωστικό αντικείμενο του μαθήματος, (γ) αποτελεί εργαλείο αυτοαξιολόγησης και αξιολόγησης των μαθητών, καθώς μέσω των ασκήσεων και των δραστηριοτήτων, τις οποίες εμπεριέχει, αποτιμά την επιτυχία της διδασκαλίας και της μάθησης (δ) μπορεί να αποτελέσει παράγοντα ανάπτυξης κινήτρων για μάθηση και (ε) προσφέρει δυνατότητες προσαρμογής, αναπροσαρμογής και διαφοροποίησης της διδασκαλίας και της μαθητικής εργασίας, (στ) ως μέσο προώθησης κοινωνικών μηνυμάτων και επικοινωνιακών δεξιοτήτων, συμβάλει στην κοινωνική ένταξη των μαθητών και των μαθητριών οδηγώντας τους στην εσωτερίκευση ή/και την αποτίμηση κοινωνικών αξιών και κωδίκων, (ζ) μεταβιβάζει την ηγεμονική εκδοχή της γνώσης, οπότε, υπό αυτήν την έννοια, συνιστά μέσο κατίσχυσης της κυρίαρχης ιδεολογίας.

Σύμφωνα με τους Καψάλη & Χαραλάμπους (1995, σ. 148) η δομή ενός σχολικού βιβλίου περιλαμβάνει τα εξής:

«την παρουσίαση της ύλης (κείμενα, εικονογράφηση, πηγές, περιγραφές πειραμάτων), τα μέλη εντύπωσης (λέξεις, έννοιες, ορισμοί, τύποι, κανόνες και γενικά επιλεγμένα μέρη της ύλης που παρουσιάζονται με έμφαση, ώστε να εντυπωθούν από τους μαθητές), τις εργασίες και τις ασκήσεις,

τις οδηγίες για τον τρόπο εργασίας και τις χρηστικές διευκολύνσεις (επικεφαλίδες, πίνακες περιεχομένων, κατάλογοι ονομάτων και πραγμάτων, σύμβολα, παραπομπές)»

Το σχολικό βιβλίο έχει πολύ σημαντική θέση στην εκπαιδευτική διαδικασία, στην ίδια τη διδασκαλία και τη μάθηση. Ωστόσο, η ενεργοποίηση του ρόλου τους, σε πολύ μεγάλο βαθμό, εξαρτάται από τον τρόπο κατά τον οποίον αυτό αξιοποιείται τόσο από τους/τις εκπαιδευτικούς, όσο και από τους μαθητές και τις μαθήτριες. Το διδακτικό εγχειρίδιο αποτελεί ένα κατ' εξοχήν διδακτικό μέσο. Όταν γίνεται λόγος για σχολικό βιβλίο, αυτό περιλαμβάνει α) το διδακτικό εγχειρίδιο, β) το τετράδιο εργασίας του/της μαθητή/-τριας, γ) το βιβλίο του/της εκπαιδευτικού και δ) το βοήθημα-λυσάρι, το οποίο χρησιμοποιούν οι μαθητές και οι μαθήτριες, αλλά συχνά και ο/η εκπαιδευτικός (Ξωχέλλης, 2005, σ. 83).

Η επιλογή των κειμένων στα σχολικά εγχειρίδια για τη γλώσσα και τη λογοτεχνία και στην υποχρεωτική εκπαίδευση γίνεται, εν πολλοίς, εκ των προτέρων και άνωθεν. Τα κείμενα αυτά εντάσσονται και τακτοποιούνται στα σχολικά εγχειρίδια της λογοτεχνίας και μάλιστα με αποσπασματικό τρόπο. Βέβαια η αποσπασματικότητα δεν εκκινεί από μια λογική ακρωτηριασμού των κειμένων, αλλά αντιθέτως έχει ως στόχο την αναγνωστική ενεργοποίηση του μαθητή και της μαθήτριας, ώστε να διαβάσει όλο το βιβλίο. Τα διδακτικά εγχειρίδια συνάδουν με τα αναλυτικά προγράμματα, υπό την έννοια ότι τα πρώτα μετουσιώνουν τα δεύτερα σε εκπαιδευτική πράξη, και τόσο τα πρώτα όσο και τα δεύτερα χρησιμοποιούνται με στόχο την επίτευξη των σκοπών της αγωγής (Ξωχέλλης, 2005, σ. 86).

Το 1976 ως το 1983 έλαβε χώρα η συγγραφή νέων διδακτικών εγχειριδίων για το μάθημα της λογοτεχνίας σε Γυμνάσιο και Λύκειο. Αυτά αντικαταστάθηκαν το 2001 από τα βιβλία των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας με θεματική διάταξη για τις Α' και Β' τάξεις του Γυμνασίου και χρονολογική – γραμματολογική για την Γ' τάξη (Βαρελάς, 2007, σ. 14). Όλα τα κείμενα συνοδεύονται από τα βιογραφικά σημειώματα των δημιουργών τους

1.6. Δομικά χαρακτηριστικά των προς εξέταση εγχειριδίων

1.6.1. Γλώσσα ΣΤ' Δημοτικού

Το διδακτικό εγχειρίδιο «Η Γλώσσα μου» (Βελαλίδης, κ.ά., 1979) για όλες τις τάξεις του δημοτικού είναι αρθρωμένο στους διδακτικούς άξονες της ακρόασης, της προφορικής έκφρασης, της ανάγνωσης και της γραπτής έκφρασης, συνοδεύει λεξιλογίου και γραμματικής (Υ.Π.Ε.Π.Θ., 1987). Το γεγονός, όμως, ότι δεν εμπεριέχει αυθεντικά κείμενα αλλά κείμενα γραμμένα τεχνηέντως, προσαρμοσμένα στους διδακτικούς στόχους, υπήρξε σημαντικό σημείο κριτικής (Μήτσης, 1996).

Το διδακτικό υλικό για το μάθημα της Γλώσσας αποτελείται από το βιβλίο του μαθητή με τίτλο: «Γλώσσα, Λέξεις, Φράσεις, Κείμενα...» (α', β', γ' τεύχη) και το τετράδιο εργασιών α', β' τεύχη (Ιορδανίδου, κ.ά., 2006).

Το βιβλίο του μαθητή αποτελείται από 17 θεματικές ενότητες, το περιεχόμενο των οποίων αφορούν κυρίως διάφορα θέματα από την καθημερινή ζωή των μαθητών, καθώς και ιστορικό και θρησκευτικό περιεχόμενο. Αναλυτικά οι ενότητες του εγχειριδίου είναι οι εξής: «Ταξίδια – Τόποι - Μεταφορικά Μέσα, Κατοικία, 28^η Οκτωβρίου, Διατροφή, 17^η Νοεμβρίου, Η ζωή σε άλλους τόπους, Η ζωή έξω από την πόλη, Χριστούγεννα, Συσκευές, Ατυχήματα, Συγγενικές σχέσεις, 25^η Μαρτίου, Τρόποι ζωής και επαγγέλματα, Πάσχα, Κινηματογράφος – Θέατρο, Μουσεία, Πόλεμος και Ειρήνη».

Η αρχή της κάθε ενότητας επισημαίνεται με την παράθεση ενός ποιήματος, το οποίο λειτουργεί ως αφορμή για την ομαλή και ευχάριστη εισαγωγή των μαθητών στο θέμα της αντίστοιχης ενότητας. Το περιεχόμενο του ποιήματος είναι πάντα συναφές με τη θεματική ενότητα, χωρίς όμως να συνοδεύεται από ερωτήσεις ή ασκήσεις.

Οι θεματικές ενότητες αποτελούνται από υποενότητες, οι οποίες ακολουθούν την ίδια δομή, εκτός από τις ενότητες της 28^{ης} Οκτωβρίου, της 17^{ης} Νοεμβρίου, των Χριστουγέννων, της 25^{ης} Μαρτίου και του Πάσχα. Πιο συγκεκριμένα, κάθε υποενότητα ξεκινά με τον προοργανωτή, δηλαδή ένα συνοπτικό πλαίσιο, στο οποίο αναγράφεται τι θα διδαχτούν οι μαθητές. Έπειτα ακολουθεί το κυρίως κείμενο, όπου οι μαθητές καλούνται να επεξεργαστούν. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα κείμενα είναι αυθεντικά και ότι τα κειμενικά είδη

των κειμένων ποικίλουν. Είναι είτε λογοτεχνικά είτε κείμενα από τον ευρύτερο κοινωνικό χώρο (πχ. άρθρα, διαφημίσεις κ.ά.), καθώς και διάφορα χρηστικά κείμενα (πχ. ενημερωτικά έντυπα, οδηγίες, χάρτες κ.ά.). Αμέσως μετά από το κείμενο ακολουθούν οι ασκήσεις, οι οποίες σημαίνονται στο σύνολό τους από ένα χαρακτηριστικό εικονίδιο που τις διαφοροποιεί μεταξύ τους ανάλογα με το είδος της γλωσσικής δεξιότητας που η κάθε μία ασκεί.

Οι δραστηριότητες/ ασκήσεις, με τις οποίες καλούνται να ασχοληθούν οι μαθητές, διακρίνονται σε έξι κατηγορίες: κατανόησης κειμένου, παραγωγής προφορικού λόγου, παραγωγής γραπτού λόγου, γραμματικής, διαθεματικές δραστηριότητες, λεξιλογίου και ορθογραφίας. Οι δραστηριότητες εμφανίζονται με αυτή τη σειρά σε κάθε υποενότητα, ενώ η σήμανση με διαφορετικά εικονίδια-σύμβολα γίνεται για κάθε άσκηση ξεχωριστά και όχι για κάθε ομάδα δραστηριοτήτων. Ορισμένες φορές παρατηρείται το φαινόμενο μια άσκηση να συνοδεύεται από δύο εικονίδια, υποδηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο τον διττό στόχο της συγκεκριμένης άσκησης.

Στο τέλος της κάθε ενότητας και πιο συγκεκριμένα στο «Μπορείτε να διαβάσετε από το Ανθολόγιο» υπάρχουν διάφορα προτεινόμενα κείμενα που είναι συναφή με την αντίστοιχη θεματική ενότητα, τα οποία μπορούν οι μαθητές να αναζητήσουν στο Ανθολόγιο. Επιπλέον, υπάρχουν και άλλες προτάσεις για βιβλία, μουσική, ταινίες και χώρους, που μπορούν να επισκεφτούν οι μαθητές, που είναι πάντοτε σχετικές με το θέμα της κάθε ενότητας, με τίτλο: «Διαβάστε – Δείτε – Ακούστε – Επισκεφτείτε». Οι προτάσεις αυτές διαφοροποιούνται από τις αντίστοιχες ασκήσεις της ενότητας με άλλα εικονίδια-σύμβολα και μπορούν να αξιοποιηθούν είτε μέσα στην τάξη είτε ατομικά από κάθε μαθητή εκτός σχολείου στον προσωπικό του χρόνο.

Τέλος υπάρχουν, ακόμη, «Επαναληπτικοί πίνακες της ενότητας για να διορθώσω το γραπτό μου», όπου αναγράφονται τα βασικά σημεία δομής των συγκεκριμένων κειμενικών ειδών που διδάχτηκαν οι μαθητές σε κάθε ενότητα και προτείνεται να χρησιμοποιούνται από αυτούς κατά τη διαδικασία της αυτοαξιολόγησής τους.

Όπως ακριβώς το Βιβλίο του Μαθητή έτσι και το τετράδιο εργασιών περιλαμβάνει 17 θεματικές ενότητες, ίδιες με αυτές που υπάρχουν στο βιβλίο του μαθητή, χωρίς όμως υποενότητες. Το Τετράδιο Εργασιών «στοχεύει στην εμπέδωση και αξιολόγηση όσων διδάχτηκαν στο Βιβλίο του Μαθητή και στην ανακεφαλαίωσή τους (Βιβλίο δασκάλου Γλώσσας, σελ. 29). Όσον αφορά τη δομή του, σε κάθε ενότητα περιλαμβάνονται κείμενα

μικρής έκτασης που προσφέρονται για ασκήσεις παραγωγής γραπτού λόγου, γραμματικής και λεξιλογίου, των οποίων οι στόχοι είναι κοινοί με εκείνους της συγκεκριμένης κάθε φορά ενότητας.

1.6.2 Ανθολόγιο Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού «Με λογισμό και μ΄ όνειρο»

Το νέο Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων για τις τάξεις Ε΄ και Στ΄, το οποίο έχει τίτλο «Με λογισμό και μ΄ όνειρο», εκδόθηκε το 2001 και εμπεριέχει αποσπάσματα κειμένων ή κεφάλαια βιβλίων διαφόρων ειδών λόγου, όπως διηγήματα, ποιήματα, μυθιστορήματα, κόμικ κ.ά., τα οποία καλύπτουν έντεκα θεματικές ενότητες, *«αντιπροσωπευτικές των θεμάτων που απασχολούν τον σύγχρονο άνθρωπο, είτε πρόκειται για οραματισμούς είτε για προβλήματα είτε για αδήριτες ανάγκες»* (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001, σελ. 9). Σκοπός του είναι, όπως διαβάζουμε στο Α.Π.Σ., *«να φέρει τον μαθητή σε επαφή με ευρύ φάσμα κατάλληλων λογοτεχνικών κειμένων που κατέχουν κεντρική θέση στη λογοτεχνική μας κληρονομιά»* (ΦΕΚ 303/τ. Β΄, 2003, σ. 3777), ενώ οι σχετικές Οδηγίες για τον Δάσκαλο (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001) θέτουν ως στόχο του νέου Ανθολογίου *να τέρψει τους μικρούς αναγνώστες και δηλώνουν ότι «δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένα ακόμη μέσο διάδοσης γνώσης»*. Στον πρόλογο του Ανθολογίου αυτού, γίνεται λόγος για *διάφορα συναισθήματα, όπως «χαρά, αγωνία, συγκίνηση, υπερηφάνεια, γλυκιά προσδοκία, προβληματισμό»*, τα οποία φιλοδοξεί αυτό να προκαλέσει στους μαθητές και τις μαθήτριες, για να τους εμφυσήσει *την αισθητική απόλαυση, «να τους γεμίσει ξεγνοιασιά, να τους ευχαριστήσει και να ανοίξει δρόμους για δημιουργική εργασία»* (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001, σελ. 9).

Οι θεματικές ενότητες του Ανθολογίου είναι οι εξής: *«Εμείς και η φύση, Κοινωνική ζωή, Η οικογένειά μου, Σχολείο και παιδί, Τα παιδικά χρόνια, Ανθρώπινοι χαρακτήρες, Θρησκευτική ζωή, Γεγονότα από την ελληνική ιστορία, Λαϊκή παράδοση και πολιτισμός, Ειρήνη και φιλία, Φαντασία και περιπέτεια»*. Να επισημανθεί ότι η δίνεται η δυνατότητα και η ελευθερία στον εκπαιδευτικό να επιλέξει να διδάξει όποια από τα κείμενα επιθυμεί, λαμβάνοντας υπόψη πάντα τις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα και τις εμπειρίες των μαθητών του, καθώς και να τα συνδυάζει με την επικαιρότητα και άλλα γνωστικά αντικείμενα.

Τα προαναφερθέντα κείμενα, τα οποία είναι δημιουργήματα Ελλήνων κυρίως συγγραφέων, αλλά όχι μόνο, ισορροπούν μεταξύ παλιού και νέου, εθνικού και οικουμενικού,

συμβάλλοντας στη διαμόρφωση πολλαπλών ταυτοτήτων (Χαραλαμπίδης, 2002). Τα ανθολογούμενα κείμενα είναι συνυφασμένα με τα ενδιαφέροντα, τις ευαισθησίες, τις ιδιαιτερότητες και τις δυνατότητες των παιδιών της εποχής μας. Τα κείμενα που επιλέχθηκαν από τους ανθολόγους έχουν σχέση με την «Αρχαιότητα και το χριστιανικό Βυζάντιο, με λογοτεχνικά έργα της Νεότερης Λογοτεχνίας μας, καθώς και με κείμενα από την Ξένη και την Παιδική Λογοτεχνία» (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., σελ. 4).

Τα περισσότερα κείμενα περιέχουν εισαγωγικά σημειώματα, μέσα από τα οποία οι μαθητές πληροφορούνται για διάφορα στοιχεία που θα τους βοηθήσουν να κατανοήσουν καλύτερα το προς μελέτη κάθε φορά κείμενο και τους προϊδεάζουν για το περιεχόμενό του. Έγινε, ακόμη, προσπάθεια από τους ανθολόγους μέσα από τα εισαγωγικά σημειώματα να καλύψουν, όσο αυτό ήταν δυνατό, τα ιστορικά χάσματα και τα αναπόφευκτα νοηματικά κενά, καθώς και να προβληθούν τα κοινωνικά, ιδεολογικά και μορφολογικά στοιχεία, στα οποία έπρεπε να εστιάσουν οι μαθητές. Τέλος αξίζει να αναφερθεί ότι *«η πορεία κατανόησης που αρχίζει με τα εισαγωγικά σημειώματα ολοκληρώνεται με τις ερωτήσεις-δραστηριότητες»* (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., βιβλίο δασκάλου, 2001, σελ. 11).

Όσον αφορά τις άγνωστες λέξεις ή στερεοτυπικές, ιδιωματικές και παροιμιώδεις φράσεις που πιθανότατα να συναντήσουν δυσκολίες οι μαθητές ως προς την κατανόηση και την ερμηνεία τους, αυτές έχουν τοποθετηθεί στο κάτω μέρος της σελίδας και κάτω από το προς μελέτη κείμενο. Μάλιστα είναι τονισμένες με πιο έντονα μαύρα γράμματα σε σύγκριση με το κείμενο και έχουν επισημανθεί και με αστερίσκο.

Οι δραστηριότητες αφορούν στο περιεχόμενο και στα εκφραστικά μέσα του κειμένου, αλλά και αποβλέπουν στο να προαγάγουν την κριτική και συνδυαστική σκέψη, τη φαντασία και την συνθετική ικανότητα των μαθητών, ενώ δίνουν και εικαστική διέξοδο. *«Οι δραστηριότητες που προτείνονται συνοδευτικά με τα κείμενα δεν είναι τετριμμένες -αντίθετα περιλαμβάνουν συχνά και προσεγγίσεις διαθεματικές και διεπιστημονικές.»* (Λαλαγιάννη, 2005, σ. 275-277). Στόχος των προτεινόμενων δραστηριοτήτων είναι η εμπέδωση και η βιωματική πρόσληψη του κειμένου (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001, σελ.11). Οι προτεινόμενες εργασίες χαρακτηρίζονται από ποικιλομορφία και διαφοροποιούνται κάθε φορά. Ειδικότερα ξεκινούν από την κατανόηση του λογοτεχνικού έργου και την αναγνώριση της δομής του και έπειτα περνούν στην ανάπλαση και απόδοσή του. Τέλος καταλήγουν στο συσχετισμό του κειμένου με τη ζωή (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001, σελ.12).

Αναλυτικότερα οι προτεινόμενες εργασίες διακρίνονται, σύμφωνα με το βιβλίο του δασκάλου, στις παρακάτω κατηγορίες:

A) Σε ερωτήσεις που αφορούν το περιεχόμενο και τη μορφή του κειμένου, όπου οι μαθητές καλούνται να αναζητήσουν διάφορα κειμενικά χαρακτηριστικά, όπως: *«Υφολογικά στοιχεία, γεγονότα που συντελούν στη διάρθρωση της πλοκής, αισθητικοί τρόποι έκφρασης (εικόνες, μεταφορές κ.ά.), επισήμανση και ανάδειξη ιδιότυπων εκφραστικών στοιχείων, καθώς και λογοτεχνικών τρόπων έκφρασης, έλεγχος και πρόληψη βασικών νοημάτων»* (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001, σελ.13). Οι ερωτήσεις αυτού του τύπου στοχεύουν στην καλύτερη κατανόηση του κειμένου.

B) Σε ερωτήσεις που αναδεικνύουν την ανταπόκριση του αναγνώστη-μαθητή, όπως: *«Διατύπωση συναισθημάτων που προκλήθηκαν στον μαθητή μετά την ανάγνωση, συνομιλία αναγνώστη με τους ήρωες του κειμένου, κρίση και αξιολόγηση της δράσης ή των πράξεων των ηρώων, σχολιασμός των συμβόλων ή των συμβολισμών, εικαστική απόδοση εικόνων του κειμένου, δραματοποίηση του κειμένου, μουσική επένδυση, σύνθεση, ακρόαση ή ηχογράφηση του κειμένου, ανάκληση αναγνωστικών εμπειριών και γνώσεων, αιτιολογημένη επιλογή τμημάτων από τα κείμενα με βάση το στοιχείο της ελεύθερης προσωπικής επιλογής, δημιουργικές παρεμβάσεις με προτάσεις νέων επιμέρους τίτλων, δημιουργική τροποποίηση της πλοκής, μυθοπλαστική προέκταση της ιστορίας του κειμένου μετά το τέλος της, αναζήτηση ιστορικών, κοινωνικών, λαογραφικών ή ευρύτερα πολιτισμικών στοιχείων, πολύτροπη σύγκριση παράλληλων κειμένων ή καταστάσεων ή ηρώων των κειμένων του ανθολογίου μεταξύ τους και σχέσεις των κειμένων με τις εικόνες»* (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001, σελ. 14-15). Οι ερωτήσεις αυτής της κατηγορίας εκτός από την ανάπτυξη του γραπτού λόγου συμβάλουν και στην ανάπτυξη του προφορικού λόγου, της υποκριτικής και καλλιτεχνικής έκφρασης των μαθητών, καθώς και στη δημιουργική σκέψη και φαντασία τους και κατ' επέκταση στη διασκέδασή τους.

Μετά το τέλος των κειμένων υπάρχουν και τα βιογραφικά σημειώματα των συγγραφέων, αλλά και των ζωγράφων, όταν τα κείμενα συνοδεύονται και από εικόνες ή έργα τέχνης, στα οποία αναγράφονται περιληπτικά διάφορα στοιχεία από τη ζωή και την τέχνη του καθένα, καθώς και τι επιρροές δέχτηκαν.

Στο τέλος του βιβλίου υπάρχει παράρτημα με τίτλο: «Βιβλιογραφικές πληροφορίες και προτεινόμενες δραστηριότητες», όπου παρουσιάζεται η πλήρης βιβλιογραφία του κάθε κειμένου και προτείνονται από τη συγγραφική ομάδα διάφορα βιβλία ή μουσική σχετικά με τη θεματική

του κειμένου που διδάχτηκαν. Έτσι, λοιπόν, οι μαθητές αντιλαμβάνονται ότι το κείμενο σχετίζεται και με άλλα καλλιτεχνικά είδη (μουσική, ζωγραφική, θέατρο). Το Ανθολόγιο ολοκληρώνεται με το «Ευρετήριο δύσκολων όρων και εννοιών», όπου ερμηνεύονται διάφορα λογοτεχνικά είδη και όροι.

Να επισημανθεί ότι, σύμφωνα με την Τζαφεροπούλου (2003, σ. 144) το νέο Ανθολόγιο χαρακτηρίστηκε ως «νεωτερικό βιβλίο», διότι παρουσιάζει «μία διευρυμένη χρονικά και γεωγραφικά ποικιλότητα στην επιλογή των κειμένων του, αποφεύγεται η άκρατη και άστοχη παρουσίαση των λογοτεχνημάτων και οι παρεμβάσεις της συντακτικής επιτροπής (προσαρμογή, συντόμευση) που συνήθως καθιστούν το κείμενο άγνωστο, απλησίαστο και αδιάφορο στο μαθητή. Έχει αποβάλει, ακόμη, τον εθνοκεντρισμό που χαρακτήριζε τα τρία παλαιότερα Ανθολόγια, καθώς περιλαμβάνει, για πρώτη φορά, και κείμενα ξένων λογοτεχνών από μετάφραση. Όσον αφορά τις δραστηριότητες που προτείνονται συνοδευτικά με τα κείμενα δεν είναι τετριμμένες. Αντίθετα περιλαμβάνουν συχνά και προσεγγίσεις διαθεματικές και διεπιστημονικές, όπως προαναφέρθηκε (Λαλαγιάννη, 2005, σ. 275-277).

Τέλος, το Ανθολόγιο, σύμφωνα με τον Τασινό (2001, σ. 123) είναι ένα ωραίο και σύγχρονο βιβλίο που δίνει στην παιδική λογοτεχνία το μερίδιο που της αναλογεί. Με δεδομένο ότι το 1/6 των κειμένων τα οποία εμπεριέχει είναι ξένης λογοτεχνίας το μάθημα της λογοτεχνίας διευρύνει τους ορίζοντές του. Οι καινοτομίες του, όπως η συμπερίληψη στο τέλος κάθε κειμένου ενός σύντομου βιογραφικού σημειώματος και της φωτογραφίας του/της συγγραφέα, η προλογική εισαγωγή στην αρχή του, η δυνατότητα επιλογής κειμένου από τον/την εκπαιδευτικό και τους μαθητές και τις μαθήτριες, η δυνατότητα συνανάγνωσης και «συνανάγνωσης» με άλλα κείμενα και εικονοκείμενα το καθιστούν ένα πραγματικά νέο βιβλίο (Τασινός, 2001). Αξίζει να αναφερθεί ότι τα μισά περίπου κείμενα που ανθολογούνται αποτελούν αποσπάσματα (Ακριτόπουλος, 2002, σ. 190).

1.6.3. Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γ' Γυμνασίου

Το βιβλίο του μαθητή των Κειμένων Ν. Λογοτεχνίας για τη Γ' Γυμνασίου των Ν. Γρηγοριάδη, Δ. Καρβέλη, Χ. Μηλιώνης, Κ. Μπαλάσκα και Γ. Παγανό εκδόθηκε το 2000. Τα κείμενα παρατίθενται με ιστορική - γραμματολογική σειρά. (Βαρελάς, 2007, σ. 22). Σε ένα τέτοιο πλαίσιο η διδασκαλία της λογοτεχνίας δανείζεται στοιχεία από την ιστορία της λογοτεχνίας, καθώς νοείται ως η παρακολούθηση μιας σειροθετημένης παρουσίασης αποσπασμάτων ή/και ολόκληρων κειμενικών έργων, τα οποία παρατάσσονται με χρονολογική σειρά. Όμως, η ιστορικότητα της λογοτεχνίας δεν εξαντλείται στη με χρονική σειρά παράθεση και εξέταση λογοτεχνικών κειμένων, καθώς η σύγχρονη λογοτεχνική θεωρία έχει επεκτείνει την ιστορικότητα της λογοτεχνίας σε ζητήματα ιστορίας του λογοτεχνικού θεσμού, του συγγραφέα, του αναγνώστη, αλλάζοντας, προφανώς, οπτική, οπότε και η διδασκαλία μεθοδεύεται και η μάθηση αρθρώνεται γύρω από άλλες πλευρές της ιστορίας της λογοτεχνίας, π.χ. των ειδών της, κάποιου θέματος κλπ. Ωστόσο δεν λείπουν και κάποια κείμενα ξένων συγγραφέων στις κατάλληλες βάσει του θέματος τους ενότητες.

Η συμπερίληψη συγκεκριμένων λογοτεχνικών έργων συγκεκριμένων συγγραφέων γινόταν στην κατεύθυνση της ενίσχυσης της εθνικής ταυτότητας και της μεταβίβασης της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς· αν και δεν εξέλειπαν, διδάσκονταν όμως παράλληλα, ζητήματα λογοτεχνικής θεωρίας και κριτικής (Πεσκετζή, 1995, σ. 58).

Τα Κείμενα Ν. Λογοτεχνίας (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000) περιέχουν τις παρακάτω ενότητες: «*Α' Από τα δημοτικά μας τραγούδια, Β' Η λόγια παραγωγή-Πρώτη περίοδος (1000-1600), Γ' Ο 17^{ος} αιώνας-Κρητική λογοτεχνία, Δ' Νεοελληνικός διαφωτισμός (1669-1820), Ε' Ο 19ος αιώνας ως το 1880 (α. Τα Απομνημονεύματα, β. Η Επανάστατική Σχολή, γ. Οι Φαναριώτες και η Ρομαντική Σχολή των Αθηνών), ΣΤ' Η νέα αθηναϊκή σχολή (1880-1922), Ζ' Η νεότερη λογοτεχνία [α. Η Περίοδος από το 1922 ως το 1945, β. Μεταπολεμική και σύγχρονη λογοτεχνία (1945-1980)], Ξένη Λογοτεχνία*». Να επισημανθεί ότι σε σύγκριση με την έκδοση του εγχειριδίου του 1979, που απουσίαζε από τη συγγραφική ομάδα ο Μηλιώνης, προστέθηκαν στην έκδοση του 2000 ορισμένα κείμενα στην ενότητα Μεταπολεμική περίοδο (από τον Πορφύρη Τάσο και εξής).

Η νέα έκδοση των Κειμένων Ν. Λογοτεχνίας των Π. Καγιαλή, Χ. Ντουσιά και Θ. Μέντη (2006) αποτελείται από 9 ενότητες, τις εξής: *«Δημοτικά τραγούδια, Κρητική Λογοτεχνία, Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Απομνημονεύματα, Η λογοτεχνία στα Επτάνησα, Οι Φαναριώτες και οι Ρομαντικοί των Αθηνών, Η νέα Αθηναϊκή Σχολή (1880-1922), Η νεότερη λογοτεχνία: α. Η λογοτεχνία από το 1922 ως το 1945, β. Μεταπολεμική και σύγχρονη λογοτεχνία»*. Σε σύγκριση με το εγχειρίδιο των Κ. Ν. Λογοτεχνίας της προγενέστερης σειράς, το νέο βιβλίο περιλαμβάνει λιγότερες ενότητες και λιγότερα κείμενα.

Η επιλογή των δραστηριοτήτων – εργασιών του σχολικού εγχειριδίου Λογοτεχνίας Γ΄ Γυμνασίου για το μαθητή, αναφορικά με το βαθμό που αυτές εξυπηρετούν την επίτευξη των στόχων του μαθήματος και την προώθηση σύγχρονων μεθοδολογικών προσεγγίσεων, πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με τα ακόλουθα κριτήρια:

«Ανάλυση κειμένου, κριτική ανάγνωση του κειμένου, αναγνώριση των πολιτισμικών στοιχείων, της ιστορικότητάς τους και της οπτικής γωνίας του συγγραφέα, ανάδειξη της σχετικότητας και της πολλαπλότητας των ερμηνευτικών προσεγγίσεων και κριτική αντιμετώπισή τους, συμβάσεις, τεχνικές των λογοτεχνικών κειμένων, αναγνώριση των διαφορετικών τρόπων με τους οποίους οι συγγραφείς μιλούν για τα διάφορα θέματα, αναγνώριση των βασικών χαρακτηριστικών των διαφορετικών λογοτεχνικών ειδών, αναγνώριση διαφορετικών συγγραφικών και εκφραστικών τρόπων, συσχετισμός χαρακτηριστικών μορφών διαφορετικών ειδών, ανίχνευση της μυθοπλαστικής επέμβασης της λογοτεχνίας, εξοικείωση των μαθητών με όλα τα είδη ανάγνωσης, κατάκτηση στρατηγικών για την κατανόηση και παραγωγή κειμένων, αφήγηση των μαθητών με τη συνδυασμένη χρήση λόγου και εικόνας- μουσικής, αξιολόγηση της επίδρασης των κειμένων στους μαθητές, μεταφορά των συναισθημάτων που προκαλεί ένα λογοτεχνικό κείμενο σε νέο, μαθητικό κείμενο και ενίσχυση σύγχρονων διδακτικών μεθόδων» (Δ.Ε.Π.Π.Σ., 2003 Βορβή & Παλάσκα,).

Το σχολικό εγχειρίδιο για τα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γ΄ Γυμνασίου και οι δραστηριότητες που εμπεριέχει ανταποκρίνονται ικανοποιητικά στο ρόλο τους ως μέσων επίτευξης των στόχων του μαθήματος και προωθούν ως ένα βαθμό σύγχρονες μεθοδολογικές προσεγγίσεις. Οι μαθητές καλούνται να συμμετέχουν σε δραστηριότητες κριτικής προσέγγισης του λογοτεχνικού κειμένου, όπως είναι η αξιολόγηση επιχειρημάτων και ιδεών, η σύγκριση κειμένων, η βαθύτερη κατανόηση των γραφομένων και της συνυποδήλωσης των λέξεων. Συνεπώς, μέσω των δραστηριοτήτων οι μαθητές όχι μόνο εξασκούνται στην αποκωδικοποίηση του μηνύματος του λογοτεχνικού κειμένου, αλλά και στην ερμηνεία του και, τέλος, στην

αναγνώριση των προθέσεων του δημιουργού του λογοτεχνικού κειμένου, στοιχεία που αποδεικνύουν ότι η Λογοτεχνία είναι ένα σύνθετο πολιτισμικό φαινόμενο και ως τέτοιο προσεγγίζεται (Νέα Πιλοτικά Προγράμματα Σπουδών, 2011a; 2011b).

Και στα δύο εγχειρίδια των Κ. Ν. Λογοτεχνίας (2000, 2006) τα περισσότερα κείμενα που ανθολογούνται σε αυτά, περιέχουν εισαγωγικά σημειώματα, μέσα από τα οποία οι μαθητές πληροφορούνται για διάφορα στοιχεία που θα τους βοηθήσουν να κατανοήσουν καλύτερα το προς μελέτη κάθε φορά κείμενο και τους προϋδεάζουν για το περιεχόμενό του. Έγινε, ακόμη, προσπάθεια από τους ανθολόγους μέσα από τα εισαγωγικά σημειώματα να καλύψουν, όσο αυτό ήταν δυνατό, το ιστορικό πλαίσιο και να προβληθούν τα κοινωνικά, ιδεολογικά και λογοτεχνικά στοιχεία, στα οποία έπρεπε να εστιάσουν οι μαθητές. Επιπλέον, κάτω από τα αντίστοιχα κείμενα γίνεται η επεξήγηση και η ερμηνεία των άγνωστων λέξεων ή στερεοτυπικών, ιδιωματικών και παροιμιωδών φράσεων που πιθανότατα να συναντήσουν δυσκολίες οι μαθητές.

1.6.4. Ν. Γλώσσα Γ' Γυμνασίου

Σύμφωνα με τα ισχύοντα προγράμματα, ΔΕΠΠΣ–ΑΠΣ, αλλά και τα Προγράμματα Σπουδών, τα οποία είναι συμπληρωματικά προς τα ισχύοντα, καθώς και τις σύγχρονες γλωσσολογικές και παιδαγωγικές θεωρίες, τα προγράμματα σπουδών για τη διδασκαλία της γλώσσας είναι στοχοκεντρικά. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι η διδακτική πράξη στη συνέχειά της όσον αφορά στο μάθημα της γλώσσας δεν αποτελεί μια ακολουθία αυτόνομων ενοτήτων ή μια συρραφή τους, αλλά υπερτερεί ένα σύνολο αλληλοεξαρτώμενων στόχων η επίτευξη των οποίων από τους μαθητές και τις μαθήτριες αναμένεται να ενισχύσει τις γλωσσικές μακροδεξιότητες της ανάγνωσης και κατανόησης προφορικού και γραπτού λόγου, αλλά και της κριτικής τους σκέψης.

Το βιβλίο του μαθητή αποτελείται από 8 ενότητες, οι οποίες είναι οι εξής: «1. Η Ελλάδα στον κόσμο, 2. Γλώσσα-Γλώσσες και πολιτισμοί του κόσμου, 3. Είμαστε όλοι ίδιοι. Είμαστε όλοι διαφορετικοί., 4. Ενωμένη Ευρώπη και Ευρωπαίοι πολίτες, 5. Ειρήνη-Πόλεμος, 6. Ενεργοί πολίτες για την υπεράσπιση οικουμενικών αξιών, 7. Τέχνη: Μια γλώσσα για όλους, σε όλες τις εποχές, 8. Μπροστά στο μέλλον».

Κάθε ενότητα περιέχει και υποενότητες. Πιο συγκεκριμένα κάθε ενότητα ξεκινά με την υποενότητα Α, η οποία αποτελείται από τρία ή τέσσερα εισαγωγικά κείμενα που στοχεύουν να

εισαγάγουν τους μαθητές σταδιακά στη θεματική της κάθε ενότητας, Τα κείμενα συνοδεύονται από ερωτήσεις κατανόησης που ενεργοποιούν το ενδιαφέρον των μαθητών για διάφορα ζητήματα που θίγονται σε κάθε κείμενο. Τα εισαγωγικά κείμενα αξιοποιούνται τόσο από πλευράς περιεχομένου όσο και για τη μελέτη γλωσσικών φαινομένων. Στην υποενότητα Β εξετάζονται γλωσσικά φαινόμενα πάντα μέσα από τα κείμενα. Στην υποενότητα Γ θίγεται ένα θέμα λεξιλογίου ή ένα σχήμα λόγου, τα οποία μελετώνται πάντα μέσα σε σύντομα κείμενα. Στην υποενότητα Δ μελετώνται θέματα οργάνωσης του λόγου. Οι δραστηριότητες «Ακούω και μιλώ» αφορούν στην εξάσκηση των γλωσσικών φαινομένων της διδακτέας ύλης της ενότητας, ενώ οι δραστηριότητες «Διαβάζω και γράφω» στοχεύουν στην αξιοποίηση της θεωρίας και στην παραγωγή γραπτού λόγου από τους μαθητές με αναφορά πάντα στα κείμενα. Υπάρχουν και διαθεματικές δραστηριότητες (π.χ. κατασκευή αφίσας, πολυτροπικού κειμένου κ.ά.), στις οποίες οι μαθητές εργάζονται ομαδικά. Στο τέλος κάθε ενότητας υπάρχει ένας πίνακας, στον οποίο ανακεφαλαιώνονται συνοπτικά τα γραμματικά φαινόμενα που διδάχτηκαν. Οι μαθητές συμπληρώνουν ό,τι λείπει στους πίνακες και μπορούν να καταφεύγουν σε αυτούς όταν νιώθουν ότι χρειάζονται μια επανάληψη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

2. 1. Σκοπός και Στόχοι της Έρευνας

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η καταγραφή και η μελέτη των αποσπασμάτων που περιλαμβάνονται στα παρακάτω εγχειρίδια:

Προγενέστερα εγχειρίδια	Νέα εγχειρίδια
«Η Γλώσσα μου», Στ΄ Δημοτικού (α΄,β΄,γ΄,δ΄ τεύχη) (Βελαλίδης, κ.ά., 1979)	Γλώσσα, Στ΄ Δημοτικού «Λέξεις...Φράσεις...Κείμενα» βιβλίο μαθητή (α΄, β΄,γ΄ τεύχη) και τετράδιο εργασιών (α, β΄ τεύχη) (Ιορδανίδου, κ.ά., 2006)
	Ανθολόγιο Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001)
«Κείμενα Ν. Λογοτεχνίας», Γ΄ Γυμνασίου (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000)	«Κείμενα Ν. Λογοτεχνίας», Γ΄ Γυμνασίου (Καγιαλής, κ.ά., 2006)
	Α΄ ενότητα Ν. Γλώσσας, Γ΄ Γυμνασίου (Κατσαρού, κ.ά., 2006)

Ο λόγος που επιλέχτηκε η μελέτη των αποσπασμάτων στις συγκεκριμένες τάξεις, είναι, επειδή ορίζουν τη μετάβαση σε άλλη σχολική βαθμίδα. Επομένως κρίνεται ότι οι τάξεις αυτές είναι κρίσιμες για την εξέλιξη των μαθητών.

2.1.1. Ερευνητικά ερωτήματα

1. Πόσα είναι τα αποσπάσματα στα διδακτικά βιβλία Γλώσσας και Λογοτεχνίας της Στ' Δημοτικού και της Γ' Γυμνασίου;
2. Σε ποιο κειμενικό είδος ανήκουν και σε ποια θεματική ενότητα εντάσσονται; Τι περιέχει το εισαγωγικό κομμάτι που προηγείται από το απόσπασμα; Ποια είναι η λειτουργία των εικόνων που συνοδεύουν τα αποσπάσματα;
3. Ποιος είναι ο συγγραφέας τους και σε ποιο λογοτεχνικό ρεύμα ανήκει; (π.χ. ρομαντισμός) Για ποιους λόγους επανεμφανίζονται συγκεκριμένοι συγγραφείς;
4. Πώς αξιοποιούνται διδακτικά τα αποσπάσματα; (στόχοι, διδασκαλία γραμματικής, λεξιλογίου, μελέτη του ύφους, σχήματα λόγου), διαθεματικές δραστηριότητες κ.ά.)
5. Κατά πόσο τα αποσπάσματα συνδέονται με το πλήρες κείμενο και κατά πόσο ωθούνται οι μαθητές να το διαβάσουν;
6. Τι ιδέες, αξίες και μηνύματα προβάλλονται μέσα από τα αποσπάσματα; Κατά πόσο συνδέονται με την εθνική ιδεολογία και πώς αυτή διαμορφώνεται περνώντας τα χρόνια;

2.2. Μεθοδολογία

Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιήθηκε η ποσοτική και η ποιοτική μέθοδος για την εξαγωγή των αποτελεσμάτων.

Αρχικά, σε ένα υπολογιστικό φύλλο έγινε για όλα τα αποσπάσματα, που περιλαμβάνονται στα βιβλία Γλώσσας και Λογοτεχνίας της Στ' Δημοτικού και Γ' Γυμνασίου, η καταγραφή του ονόματος του εγχειριδίου, του συγγραφέα, του τίτλου του αποσπάσματος, της θεματικής που ανήκουν τα αντίστοιχα αποσπάσματα, της χρονολογίας, του κειμενικού είδους και σε ποιο βιβλίο ανήκουν. Ο λόγος που επιλέχτηκε το υπολογιστικό φύλλο ως εργαλείο ήταν για να γίνει μετέπειτα η εξαγωγή στατιστικών δεδομένων.

Από την μελέτη των αποτελεσμάτων διαπιστώθηκε ότι πέντε συγγραφείς επανεμφανίζονται περισσότερες φορές τόσο στην προγενέστερη όσο και στη νεότερη σειρά των εγχειριδίων της Γλώσσας και της Λογοτεχνίας. Οι συγγραφείς αυτοί είναι: ο Οδ. Ελύτης, ο Γ. Ρίτσος, ο Ε. Τριβιζάς, ο Μακρυγιάννης και ο Δ. Σολωμός. Για τα αποσπάσματα των παραπάνω συγγραφέων μελετήθηκαν τα εξής:

Το έργο των συγγραφέων και σε ποια χρονική περίοδο ανήκουν, τι περιέχει το εισαγωγικό κομμάτι που προηγείται από το απόσπασμα, πού εστιάζουν οι ερωτήσεις κατανόησης του κειμένου, ποια γραμματικά φαινόμενα διδάσκονται, ποιο λεξιλόγιο καλούνται οι μαθητές να επεξεργαστούν, τι θέμα καλούνται να γράψουν οι ίδιοι, αν υπάρχουν ερωτήσεις σχετικές με τη λογοτεχνικότητα του κειμένου, αν γίνεται αναφορά στο σινεμά (κινηματογραφική μεταφορά έργου), αν υπάρχουν συνοδευτικές εικόνες ή φωτογραφίες και τι ιδέες, αξίες και μηνύματα προβάλλονται μέσα από τα αποσπάσματα. Τέλος έγινε σύγκριση αποσπασμάτων μεταξύ τους και ιδιαίτερα όταν υπήρχαν ίδια αποσπάσματα στα εγχειρίδια και των δύο τάξεων και καταγράφηκαν ομοιότητες και διαφορές αυτών. Συγκρίθηκε, ακόμη, το έργο των συγγραφέων και η χρονική περίοδος που εντάσσεται ο καθένας.

2.3. Αποτελέσματα

2.3.1. Συχνότητα λογοτεχνών στα αποσπάσματα

Στην παρούσα εργασία συνολικά καταγράφηκαν 326 αποσπάσματα Ελλήνων και ξένων λογοτεχνών στα βιβλία της Γλώσσας της ΣΤ΄ Δημοτικού και Γ΄ Γυμνασίου, του Ανθολογίου της Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού και των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου τόσο της προγενέστερης όσο και της νεότερης σειράς των εγχειριδίων.

Μέσα από την ανάλυση των αποτελεσμάτων διαπιστώθηκε ότι οι λογοτέχνες με τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης ήταν ο Οδυσσεάς Ελύτης με 5 αποσπάσματα, ο Διονύσιος Σολωμός με 8 αποσπάσματα, ο Μακρυγιάννης με 9 αποσπάσματα και ο Γιάννης Ρίτσος με 6 αποσπάσματα. Για αυτό το λόγο τα αποσπάσματα και γενικά η εργογραφία τους μελετήθηκε εκτενέστερα, όπως παρουσιάζεται μετέπειτα στην εργασία. Μελετήθηκε, ακόμη, και το έργο του Ευγένιου Τριβιζά, ο οποίος εμφανίζεται με 3 αποσπάσματα στα εγχειρίδια που προαναφέρθηκαν. Αν και υπήρχαν άλλοι συγγραφείς με μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης, όπως φαίνεται παρακάτω, ο λόγος που επιλέχτηκε η μελέτη του έργου του Τριβιζά είναι γιατί συγκαταλέγεται στους σύγχρονους συγγραφείς και έχει μεγάλη απήχηση στα παιδιά. Ακολουθούν με πέντε (5) αποσπάσματα ο Νίκος Καζαντζάκης και ο Αντώνης Σαμαράκης, με τέσσερα (4) ο Κωστής Παλαμάς, ο Ηλίας Βενέζης και ο Γρηγόριος Ξενόπουλος, με τρία (3) αποσπάσματα η Αγγελική Βαρελά, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο Αντρέας Λασκαράτος, ο Κοσμάς Πολίτης, ο Βιτσέντζος Κορνάρος, ο Παντελής Καλιότσος και ο Στρατής Μυριβήλης, με δύο (2) ο Αισχύλος, ο Αντρέας Κάλβος, ο Αντρέας Καρκαβίτσας, ο Αδαμάντιος Κοραής ο Άγγελος Σικελιανός, ο Άγγελος Τερζάκης, η Άλκη Ζέη, ο Αντουάν Ντε Σεντ Εξιπερί, η Γαλάτεια Γρηγοριάδου- Σουρέλη, ο Γεώργιος Βιζυηνός, ο Γεώργιος Χορτάτσης, ο Γιώργος Θεοτοκάς, ο Γιώργος Ιωάννου, ο Δημήτρης Χατζής, η Διδώ Σωτηρίου, η Ζωρζ Σαρή, ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, ο Κωνσταντίνος Θεοτόκης, ο Κώστας Ουράνης, η Λίτσα Ψαραύτη, η Λότη Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου, η Μαργαρίτα Λυμπεράκη, η Μέλπω Αξιώτη, ο Ναζίμ Χικμέτ, ο Νικηφόρος Βρεττάκος, ο Όμηρος, ο Παύλος Νιρβάνας, ο Ρήγας Βελεστινλής, ο Φώτης Κόντογλου, ο Χρήστος Μπουλώτης και ο Χριστόφορος Μηλιώνης. Με μία (1) συχνότητα εμφάνισης ενδεικτικά αναφέρουμε τους: Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη, Αντρέα Καραντώνη, Άννα

Φρανκ, Αντρέα Κάλβο, Γεώργιο Σεφέρη, Δημήτρη Ψαθά, ο Μάνος Κοντολέων, ο Μενέλαος Λουντέμης κ.ά. Αξίζει να αναφερθεί ότι σε 37 αποσπάσματα δεν αναφέρεται ο συγγραφέας.

2.3.2. Κειμενικό είδος των αποσπασμάτων

Εκτός από τη συχνότητα εμφάνισης των λογοτεχνών μελετήθηκαν τα συγκεκριμένα αποσπάσματα του έργου τους, καθώς και το κειμενικό είδος, στο οποίο ανήκουν. Πιο συγκεκριμένα στο α' τεύχος της Γλώσσας της ΣΤ' Δημοτικού (Βελαλίδης, κ.ά., 1979) το 33% είναι διηγήματα, ενώ από 11% δοκίμια, ημερολόγια, μυθιστορήματα, πεζογραφήματα, ποιήματα, χρονογραφήματα. Στο β' τεύχος του ίδιου εγχειριδίου το 22% είναι αφηγήματα, ενώ από 11% είναι διηγήματα, επιστολές, κάλαντα, μυθιστορήματα, παραμύθια, πεζογραφήματα και χρονικά. Στο γ' τεύχος το 19% είναι ποιήματα και τραγωδίες αντίστοιχα, ενώ από 6% απομνημονεύματα, κείμενο πληροφόρησης/προβληματισμού, λαϊκό θρύλο, λόγο, μυθιστορήματα, παραμύθια, πεζογραφήματα, ταξιδιωτική λογοτεχνία και χρονογράφημα. Τέλος στο δ' τεύχος το 35% είναι ποιήματα, το 20% διηγήματα, το 10% άρθρα και λογοτεχνικά πεζά αντίστοιχα και από 5% αυτοβιογραφία, δοκίμια, επιστολές, ιστορικά μυθιστορήματα, και ταξιδιωτικά κείμενα.

Στο α' τεύχος του εγχειριδίου της Γλώσσας της ΣΤ' Δημοτικού (Ιορδανίδου, κ.ά., 2006) το 25% των αποσπασμάτων αντλούνται από μυθιστορήματα, το 15% ποιήματα, το 10% συνταγές μαγειρικής, ενώ το 5% αποτελούν αγγελίες, ανακοινώσεις, άρθρα περιοδικών και εφημερίδων, δοκίμια, επιστολές, θεατρικά κείμενα, μύθοι και μαρτυρίες. Στο β' τεύχος το 33% αποτελούν άρθρα εφημερίδων και περιοδικών, το 10% είναι αποσπάσματα μυθιστορημάτων, ενώ το 5% αποτελούν ομιλίες, πεζά, νουβέλες, ημερολόγια, κάλαντα και ραψωδίες. Στο γ' τεύχος το 13% των αποσπασμάτων είναι διηγήματα, θρησκευτικοί ύμνοι, μυθιστορήματα και ποιήματα, ενώ από 7% είναι άρθρα και προσωπικές μαρτυρίες, ειδήσεις, εικονογραφημένες ιστορίες και παιδικά ημερολόγια. Όσον αφορά το α' τεύχος του τετραδίου της Γλώσσας της ΣΤ' Δημοτικού (Ιορδανίδου, κ.ά., χ.χ.), το 40% των αποσπασμάτων προέρχονται από άρθρα περιοδικών, το 20% από ημερολόγια, ενώ το 10% από κόμικς, πεζά και ταξιδιωτικά κείμενα. Αντίστοιχα στο β' τεύχος το 45% των αποσπασμάτων αποτελούν άρθρα περιοδικών, το 15% είναι μυθιστορήματα, το 10% είναι κόμικς και οδηγίες, το 10% είναι λογοτεχνικά πεζά, ενώ το 5% αποτελούν ιστορικά και θεατρικά κείμενα.

Ως προς το κειμενικό είδος των αποσπασμάτων του Ανθολογίου της Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001) το 41% είναι μυθιστορήματα, το 13% ποιήματα, το 11% διηγήματα, το 7% παραμύθια, το 4% ταξιδιωτικά κείμενα, ενώ από 2% είναι απομνημονεύματα, θεατρικά κείμενα, ιστορικά κείμενα, κόμικς, νουβέλες, μυθιστορηματική βιογραφία, νανουρίσματα, ραψωδίες, τραγωδίες και ύμνοι.

Στο εγχειρίδιο των Κ.Ν. Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000) το 20% είναι ποιήματα, το 18% διηγήματα, το 16% μυθιστορήματα, το 11% απομνημονεύματα, από 3% αφηγήματα, λογοτεχνικά διηγήματα, πεζογραφήματα, επαναστατικά μανιφέστο, θεατρικά έργα, νουβέλες, τραγωδίες και από 1,32% αυτοβιογραφίες αυτοτελή αφηγήματα, αφηγηματικό ποίημα, δημοτικά τραγούδια, κείμενα με θέμα τη γεωγραφία, διδαχές, μαρτυρίες, μελέτες, πεζά και ταξιδιωτικά κείμενα. Στο εγχειρίδιο της Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου (Καγιαλής, κ.ά., 2006) αναφορικά με το κειμενικό είδος το 30% είναι μυθιστορήματα, 21% είναι ποιήματα, το 12% διηγήματα, ενώ από 3% είναι απομνημονεύματα, αυτοβιογραφία, αφηγηματικά δοκίμια, ποιήματα σάτιρα, ποιήματα-ψαλμοί, τραγωδίες, ύμνοι, χρονογραφήματα και ωδές.

Στο εγχειρίδιο της Γλώσσας της Γ΄ Γυμνασίου (Κατσαρού, κ.ά., 2006) και ειδικότερα στην πρώτη ενότητα ανθολογούνται αποσπάσματα που ανήκουν στα εξής κειμενικά είδη: άρθρο εφημερίδας και περιοδικού, δοκίμια και ιστορικά κείμενα, λογοτεχνικά πεζά, ποιήματα, σκίτσο και κείμενο γεωγραφίας. Όλα τα αποσπάσματα που ανήκουν στα παραπάνω κειμενικά είδη εμφανίζονται από μία φορά. Αντίστοιχα στην πρώτη ενότητα του τετραδίου εργασιών της Γ΄ Γυμνασίου της νεότερης σειράς ανθολογείται ένα διήγημα και ένα απόσπασμα συνέντευξης.

Από την παρουσίαση των αποτελεσμάτων διαπιστώνεται ότι τα αυθεντικά, τα χρηστικά και τα λογοτεχνικά κείμενα (κυρίως τα μυθιστορήματα) υπερτερούν στα βιβλία της Γλώσσας της Στ΄ Δημοτικού (Ιορδανίδου, κ.ά., χ.χ.) και Γ΄ Γυμνασίου (Κατσαρού, κ.ά., 2006), του Ανθολογίου (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001) και των Κειμένων Ν. Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου (Καγιαλής, κ.ά., 2006) σε σύγκριση με την προγενέστερη σειρά των εγχειριδίων (Βελαλίδης, κ.ά., 1979· Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000). Η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώνεται και από την έρευνα των Ντίνα & Ξανθόπουλο (2007), σύμφωνα με τα ευρήματα της οποίας, από τα 201 κείμενα του βιβλίου Γλώσσας της Στ΄ Δημοτικού (Ιορδανίδου, κ.ά., 2006), το 39% αφορά αυθεντικά κείμενα, το 32% λογοτεχνικά κείμενα, ενώ το 29% κείμενα της συγγραφικής ομάδας.

Επιπλέον το 56% χρησιμοποιούνται για τη διδασκαλία της γραμματικής του κειμένου, ενώ το 44% για τη διδασκαλία του συστήματος της γλώσσας.

2.3.3. Χαρακτηριστικά των προτεινόμενων εργασιών στα αποσπάσματα των πιο συχνά εμφανιζόμενων συγγραφέων

Όσον αφορά τα χαρακτηριστικά των προτεινόμενων εργασιών στα αποσπάσματα του Σολωμού καταγράφηκαν συνολικά 34 ερωτήσεις στα εγχειρίδια Γλώσσας και Λογοτεχνίας, από τις οποίες 10 είναι ερωτήσεις κατανόησης των αποσπασμάτων, 9 αφορούν τη λογοτεχνικότητα, 5 αφορούν την ελληνικότητα και εξετάζουν την γραμματική και το λεξιλόγιο, 2 αφορούν την ιστορικότητα και τη διαθεματικότητα, ενώ 1 σχετίζεται με τη θρησκευτικότητα.

Στα αποσπάσματα του Μακρυγιάννη καταγράφηκαν συνολικά 34 ερωτήσεις στα εγχειρίδια Γλώσσας και Λογοτεχνίας, από τις οποίες 15 είναι ερωτήσεις κατανόησης των αποσπασμάτων, 5 αφορούν τη λογοτεχνικότητα και την ιστορικότητα, 2 αφορούν την ελληνικότητα, τη θρησκευτικότητα και εξετάζουν την γραμματική, το λεξιλόγιο και τον γραπτό λόγο, ενώ 1 σχετίζεται με τη διαθεματικότητα.

Στα αποσπάσματα του Ρίτσου καταγράφηκαν συνολικά 25 ερωτήσεις στα εγχειρίδια Γλώσσας και Λογοτεχνίας, από τις οποίες 7 εξετάζουν τη λογοτεχνικότητα των αποσπασμάτων, 5 την γραμματική και το λεξιλόγιο, 4 αφορούν την ιστορικότητα, 3 είναι κατανόησης και διαθεματικές ασκήσεις, 2 αφορούν την ελληνικότητα, ενώ 1 είναι παραγωγής γραπτού λόγου.

Στα αποσπάσματα του Ελύτη καταγράφηκαν συνολικά 18 ερωτήσεις στα εγχειρίδια Γλώσσας και Λογοτεχνίας, από τις οποίες 5 είναι ερωτήσεις κατανόησης των αποσπασμάτων, 3 αφορούν την ελληνικότητα, τη λογοτεχνικότητα και τη διαθεματικότητα, 2 εξετάζουν την γραμματική και το λεξιλόγιο, ενώ 1 ερώτηση σχετίζεται με τη θρησκευτικότητα και την ιστορικότητα.

Στα αποσπάσματα του Τριβιζά καταγράφηκαν συνολικά 17 ερωτήσεις στα εγχειρίδια Γλώσσας και Λογοτεχνίας, από τις οποίες 6 είναι ερωτήσεις κατανόησης των αποσπασμάτων, 5 είναι παραγωγής γραπτού λόγου, 3 εξετάζουν την γραμματική και το λεξιλόγιο, 2 αφορούν την λογοτεχνικότητα, ενώ 1 σχετίζεται με τη διαθεματικότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΩΝ

3. Πιο συχνά εμφανιζόμενοι λογοτέχνες στα εξεταζόμενα διδακτικά εγχειρίδια

Στην παρούσα εργασία θα επιχειρηθεί συγκριτική παρουσίαση κειμένων συγκεκριμένων Ελλήνων λογοτεχνών και συγγραφέων, οι οποίοι εκπροσωπούν τη νεοελληνική λογοτεχνία στα σχολικά εγχειρίδια της Στ' τάξης του Δημοτικού και της Γ' τάξης του Γυμνασίου. Οι συγγραφείς που θα μελετηθούν περαιτέρω είναι αυτοί που εμφανίζονται συχνότερα στα προς μελέτη σχολικά εγχειρίδια. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα που μόλις παρουσιάστηκαν οι συγγραφείς με τους οποίους θα ασχοληθούμε είναι οι εξής: ο Διονύσιος Σολωμός, ο στρατηγός Μακρυγιάννης, ο Οδυσσέας Ελύτης, ο Γιάννης Ρίτσος και ο Ευγένιος Τριβιζάς. Απαραίτητη προϋπόθεση για την συγκριτική μελέτη αποτελεί η σύντομη παρουσίαση των χαρακτηριστικών του έργου των συγκεκριμένων λογοτεχνών και συγγραφέων, η οποία ακολουθεί.

Αν και η ελληνική εθνικοαπελευθερωτική επανάσταση του 1821 υπήρξε ένα κορυφαίο γεγονός, ήταν επίσης κι ένα μεγαλειώδες πνευματικό γεγονός. Σύμφωνα με τον Στρατή Τσίρκα, το 1947 σε ομιλία του στην ελληνική παροικία της Αλεξάνδρειας για τον εορτασμό της 25ης Μαρτίου. Στην ομιλία του αυτή ο Τσίρκας έκανε λόγο για μια πεζογραφία ολοκληρωμένη και δυνατή, η οποία αναδύθηκε κατά τον αγώνα της ανεξαρτησίας του ελληνικού έθνους.

Σύμφωνα με τον Τσίρκα αυτή η πεζογραφία δεν ήταν άλλη από τα «Απομνημονεύματα» του στρατηγού Μακρυγιάννη και τη «Γυναίκα της Ζάκυνθος» του Δ. Σολωμού στους δημιουργούς των οποίων, κατά την εκτίμησή του, η λογοτεχνία του μέλλοντος θα έπρεπε να τους αποδώσει τον χαρακτηρισμό των θεμελιωτών της νεοελληνικής πεζογραφίας. Ο Διονύσιος Σολωμός κι ο στρατηγός Μακρυγιάννης, εκ πρώτης όψεως δεν έχουν καμία σχέση μεταξύ τους: αγράμματος, λαϊκός στρατηγός ο ένας, αριστοκράτης ποιητής ο άλλος. Ωστόσο πρόκειται για δύο πρόσωπα, τα οποία και με την πένα τους συνέβαλαν τα μέγιστα στον εθνικό απελευθερωτικό αγώνα. Επιπλέον, σημειώνει ο Τσίρκας, δεν είναι καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι τα κείμενά τους «ανακαλύπτονται» από τους ερευνητές και μελετώνται στα δύσκολα χρόνια του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου και της καταχνιάς της Κατοχής, τις κρίσιμες στιγμές κατά τις οποίες το ελληνικό έθνος επανασυνδέθηκε με το νικητήριο πνεύμα του 1821. Για τον Τσίρκα το κομβικό

σημείο των λόγων του Μακρυγιάννη και του Σολωμού είναι το κρίσιμο ερώτημα για το αίμα και τις θυσίες και το νόημά τους, στο οποίο (ερώτημα) θα δώσει απάντηση: ο Μακρυγιάννης νοηματοδότησε τη θυσία με το σπαθί του, μάχμος με το σώμα του και ο Σολωμός τη σημασιοδότησε πνευματικά και έλλογα δια μέσου της υψηλής τέχνης της ποίησης (Τσίρκας, 2011, σ.161).

3.1. Διονύσιος Σολωμός

Ο Σολωμός (Ζάκυνθος 1798-Κέρκυρα 1857) ύμνησε την επανάσταση όσο το έπος ακόμη ήταν μια ζωντανή εμπειρία και έγινε το είδωλο της ποιητικής ανανέωσης στα Επτάνησα όταν το έθνος απέκτησε την ανεξαρτησία του. Παρόλο αυτά αγνοήθηκε πεισματικά από τους κύκλους της πρωτεύουσας (Vitti, 1978). Σπούδασε στην Κρεμόνα και στην Παβία, τη στιγμή που οι πρώτες ρομαντικές ιδέες αναστάτωναν την πνευματική ζωή της Λομβαρδίας. Τα χρόνια αυτά συνθέτει στιχουργήματα στα ιταλικά και παραμένει πιστός στην καθαρολογία και τον ακαδημαϊσμό της ιταλικής παράδοσης.

Το ύφος και η μετρική των ιταλικών αυτών στίχων είναι επεξεργασμένα στο έπακρο, κάνοντας πιο αισθητό το τέχνασμα. Σιγά σιγά, όμως, άρχισε να ξεπερνάει τον ιταλικό διαφωτισμό και να επηρεάζεται από τον ρομαντισμό. Με τον Σολωμό συντελείται η προοδευτική μετάβαση από τη συνείδηση του ΙΗ΄ αιώνα στη νέα συνείδηση του ρομαντισμού. Με την επιστροφή του στη Ζάκυνθο εκδίδει την συλλογή Rime Improvvizzate στα ιταλικά το 1822. Ο Giuseppe Montani δήλωσε για τη συλλογή αυτή ότι ήταν μια προδοσία του Σολωμού, τώρα που η Ελλάδα ήταν επαναστατημένη, επιβαλλόταν να ανταποκριθεί στην έκκληση της σύγχρονης ποιητικής να γράψει στη γλώσσα του ελληνικού λαού. Οι πρώτες απόπειρές του στα ελληνικά ακολουθούν την παράδοση της αρκαδικής ποίησης και είναι διατυπωμένες στη δημοτική (Vitti, 1978).

Έγραψε ο Τζιόβας (1999), εμβριθής μελετητής του σολωμικού έργου για την κριτική που ασκήθηκε στο έργο του:

«Ο λυρικός Σολωμός προσαρμόστηκε ή υποτάχθηκε στον εθνικό Σολωμό, ώστε να τονιστεί η εικόνα του ως χαρισματικού και εξαιρετικού ατόμου. Με αυτό τον τρόπο η κριτική εισήγαγε και ενίσχυσε την προσωπικότητά του, την «αποσβεσμένη» από την ποίησή του κατά την έκφραση του Πολυλά, καθιστώντας δυνατή τη διπλή του

θεώρηση ως λυρικού, υποκειμενικού ποιητή και εθνικού ταυτόχρονα. Το λυρικό ταυτίστηκε με το ιδεατό, το υψηλό και το ηθικό, ενώ το εθνικό με το πραγματικό και το ιστορικό» (<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=108335>).

Το 1825 δημοσιεύεται ο «Ύμνος εις τη Ελευθερία» σε 158 τετράστιχα. *«Εξυμνώντας την αγάπη προς την πατρίδα, τις ελπίδες για την απελευθέρωση και την αδιάσειστη πίστη στην τελική ευόδωση του αγώνα, με την αμεσότητα και την ορμητικότητα που του προσέδιδε η αδιάλειπτη σύνθεση, κέρδισε αμέσως τη γενική εκτίμηση και καθιερώθηκε ως εκφραστής των αισθημάτων του αγωνιζόμενου λαού»* (Vitti, 1978, σ. 60). Ο «Ύμνος εις τη Ελευθερία» μεταφράστηκε και στα ιταλικά. Το 1825 γράφει το λυρικό ποίημα «Εις τον θάνατο του Λορδ Μπάιρον».

Η ηχώ των κανονιοβολισμών από το πολιορκημένο Μεσολόγγι που έφτανε ως τη Ζάκυνθο ήταν ένα θέμα βασανιστικό, που τον κρατούσε συνέχεια σε εγρήγορση. Ο ηρωισμός των υπερασπιστών του, που παρά την πείνα και την κόπωση εξακολουθούσαν να αντιστέκονται, μετουσιώνεται σε σύμβολο του αγώνα ολόκληρου του λαού. Η υπόθεση της γλώσσας για τον ποιητή ταυτίζεται με την υπόθεση της πατρίδας. Στη θυσία του Μεσολογγίου θα προβάλλει όλα τα ηθικά του ιδεώδη. Το 1828 εγκαθίσταται στη Κέρκυρα, όπου γράφει δύο ποιήματα το «Εις μοναχήν» και το «ο Λάμπρος» που πιστοποιούν μια πρόσκαιρη αποδέσμευση της ποίησής του από το πατριωτικό χρέος. Το «Εις μοναχήν» μοιάζει σαν συμβολή στον ιταλικό ρομαντισμό, ενώ τα ομοιοκατάληκτα οκτάστιχα θυμίζουν την ποίηση του Μπάιρον. Με το ποίημα του «Κρητικός» προσπαθεί να εκφράσει μια περισσότερη σύνθετη και λιγότερο άμεση, σχεδόν μεταφυσική, πατριδολατρία. Επηρεάζεται από την κρητική παράδοση ως προς τον δεκαπεντασύλλαβο στίχο και την ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία. Στο ίδιο μετρικό σχήμα γράφει και τους «Ελεύθερους Πολιορκημένους». Επιδιώκει έτσι με την αναγωγική βοήθεια της τέχνης, να μετουσιώσει τα λαϊκά συναισθήματα, εξευγενίζοντάς τα, όμως χωρίς να τα προδίδει σε ένα συναίσθημα εθνικό (Vitti, 1978, σ. 72).

Από το 1844 αρχίζει μια νέα φάση στην ποιητική δημιουργία του Σολωμού, ο οποίος εγκαταλείπει την ομοιοκαταληξία και ο στίχος του γίνεται ελεύθερος. Από το τρίτο σχεδιάσμα των Ελεύθερων Πολιορκημένων έχουν σωθεί πέντε αποσπάσματα, σαράντα εννιά μόλις στίχοι που επιβεβαιώνουν το επιβλητικό ύφος και τα οράματα, στα οποία ο ποιητής οδήγησε την ποίηση του αιώνα του.

Θα γράφει σχετικά ο Βελουδής:

«Έπρεπε να ώριμάσουν οί συνθήκες και να διαμορφωθεί με την καθοδήγηση τής γλώσσας τῶν σολωμικῶν ἀποσπασμάτων ἡ ἑλληνική κοινή ποιητική γλώσσα, για να μπορέσει ἡ γλώσσα τοῦ Σολωμοῦ, με μίαν ἀνεπαίσθητη ὁμως ἰσχυρή ἀνάδραση, τὴν ὁποία ἡ ἴδια με σοφία προετοίμασε, να φυσικοποιηθεῖ πλήρως.»

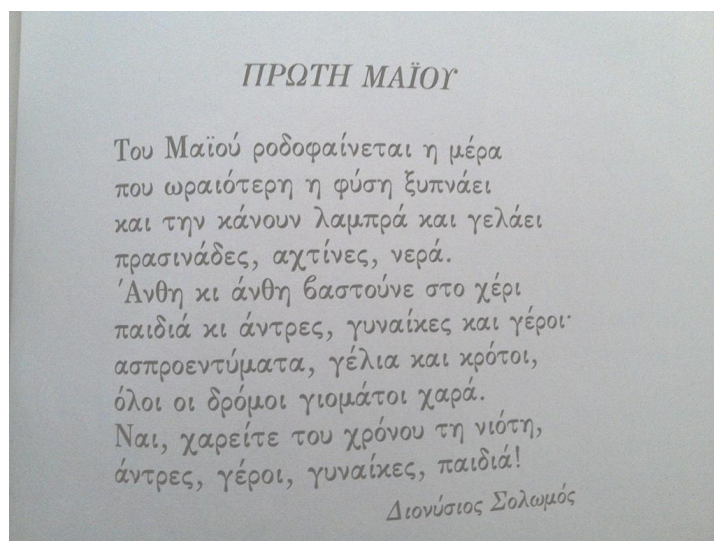
Με τον Σολωμό, τον Κοραή και τον Κάλβο συντελείται η προοδευτική μετάβαση από τη συνείδηση του ΙΗ΄ αιώνα στη νέα συνείδηση του ρομαντισμού. Ο Σολωμός κατορθώνει από τις διακηρύξεις του ρομαντισμού, όπως διατυπώθηκαν στην Ιταλία, να υιοθετήσει τα πιο δημιουργικά και επαγωγικά στοιχεία: τη γλώσσα, τα ιδεώδη και την ποίηση του λαού και έναν ακαθόριστο μυστικισμό. Και όλα αυτά σε μια θαυμαστή ισορροπία, όπου συνδυάζονται *«η ρωμαλέα ορμή των ρομαντικών και ο κλασικός αυτοέλεγχος»*. Έτσι η ποιητική του δημιουργία προσανατολίζεται αυθόρμητα προς την πιο γνήσια λογοτεχνική παράδοση στη δημοτική, την κρητική (Vitti, 1978, σ. 82).

Γράφει ο Οδυσσέας Ελύτης στην «Αυτοπροσωπογραφία σε λόγο προφορικό» (2006): *«Αν κάποιος από τους Νεοέλληνες εστάθηκε δάσκαλός μου, αυτός βέβαια ήτανε ο Σολωμός, το λέω με δέος γιατί κάθε γειτνίαση μαζί του με συντρίβει.. Ο Σολωμός ήτανε πολύ μεγάλος ποιητής, και πιστεύω ότι εάν οι ξένοι μπορούσαν να διαβάσουν ελληνικά θα τον είχαν κατατάξει μέσα στους πέντε δέκα κορυφαίους του κόσμου, όλων των αιώνων»*.

3.1.1. Ανθολογούμενα αποσπάσματα του Διονυσίου Σολωμού

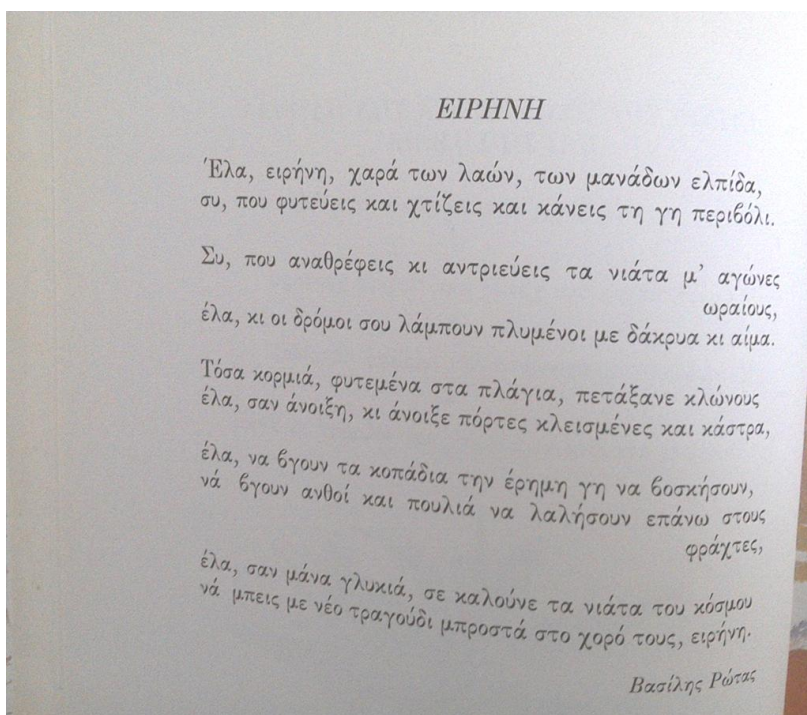
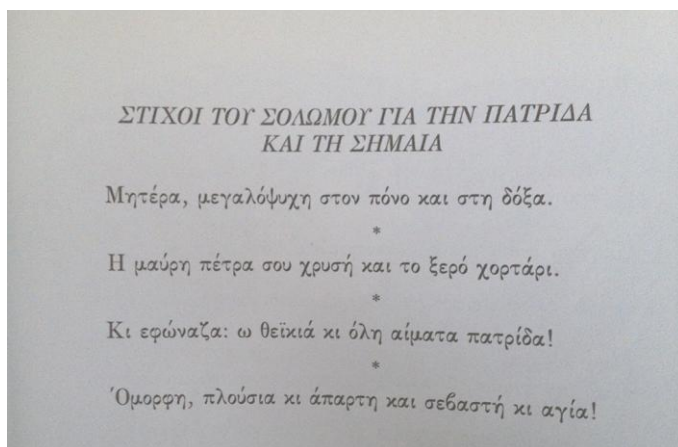
«Πρώτη Μαΐου»

Στο σχολικό εγχειρίδιο «Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ» στο δ' τεύχος (Βελαλίδης, κ.ά., 1979) στη θεματική «Εποχικά και Εορταστικά» φιλοξενείται το εξής απόσπασμα του Σολωμού με τίτλο «Πρώτη Μαΐου»:

Πρόκειται για ένα συνεχές απόσπασμα, θέμα του οποίου είναι ο φυσιολατρικός εορτασμός της Πρωτομαγιάς. Γίνεται αναφορά στη φύση, στο τοπίο και στους ανθρώπους, στοιχεία που αντανακλούν την ελληνικότητα. Δεν υπάρχουν ερμηνευτικά σχόλια ούτε ασκήσεις για το συγκεκριμένο μάθημα.

«Στίχοι του Σολωμού για την Πατρίδα και τη Σημαία» και «Ειρήνη»

1. Γράφω στη σωστή θέση τις λέξεις και τις φράσεις που χρησιμοποιούν οι δυο ποιητές μιλώντας για την πατρίδα, τη σημαία και την ειρήνη:
(χαρά των λαών, όμορφη, θεικιά, πλούσια, άπαρτη, των μενίδων ελπίδα, άνοιξη, σεβαστή, αγία, μάνα γλυκιά, μητέρα μεγαλόψυχη)

ΠΑΤΡΙΔΑ: θεικιά,

ΣΗΜΑΙΑ: όμορφη,

ΕΙΡΗΝΗ: χαρά των λαών,

2. Τα μέρη της πρότασης

- Θυμάμαι αυτά που διάβασα στα ποιήματα και συμπληρώνω τις παρακάτω προτάσεις με το ρηματικό μέρος (πρώτα προφορικά). Δεν ξεχνώ πως στο τέλος κάθε πρότασης βάζουμε τελεία. (καλούν την ειρήνη, είναι γεμάτη αίματα, λάμπουν πλυμένοι με δάκρυα και αίμα, αντρείβει τα νιάτα, χτίζει, κάνει τη γη περιβόλι).

Ονοματικό μέρος
(Ποιος;)

Ρηματικό μέρος
(Τι είναι; Τι κάνει;)

Η πατρίδα

Οι δρόμοι

Τα νιάτα του κόσμου

Η ειρήνη

Η ειρήνη

Η ειρήνη

3. Αναδιαβάζω τους τρεις πρώτους στίχους του ποιήματος «Ειρήνη» και τους γράφω στο τρίτο πρόσωπο, όπως στο παράδειγμα:

Έρχεται η ειρήνη, η χαρά των λαών, των μονάδων η ελπίδα
αυτή που

4. Ο ενεστώτας της ενεργητικής φωνής

• Θυμάμαι πώς κλίνεται το ρήμα έχω στον ενεστώτα, προσέχοντας τις καταλήξεις:

έχω, έχεις, έχει, έχουμε, έχετε, έχουν

• Μεταφέρω τώρα το δεύτερο στίχο του ποιήματος «Ειρήνη» σε όλα τα πρόσωπα του ενεστώτα, αρχίζοντας έτσι:

εγώ που φυτεύω και

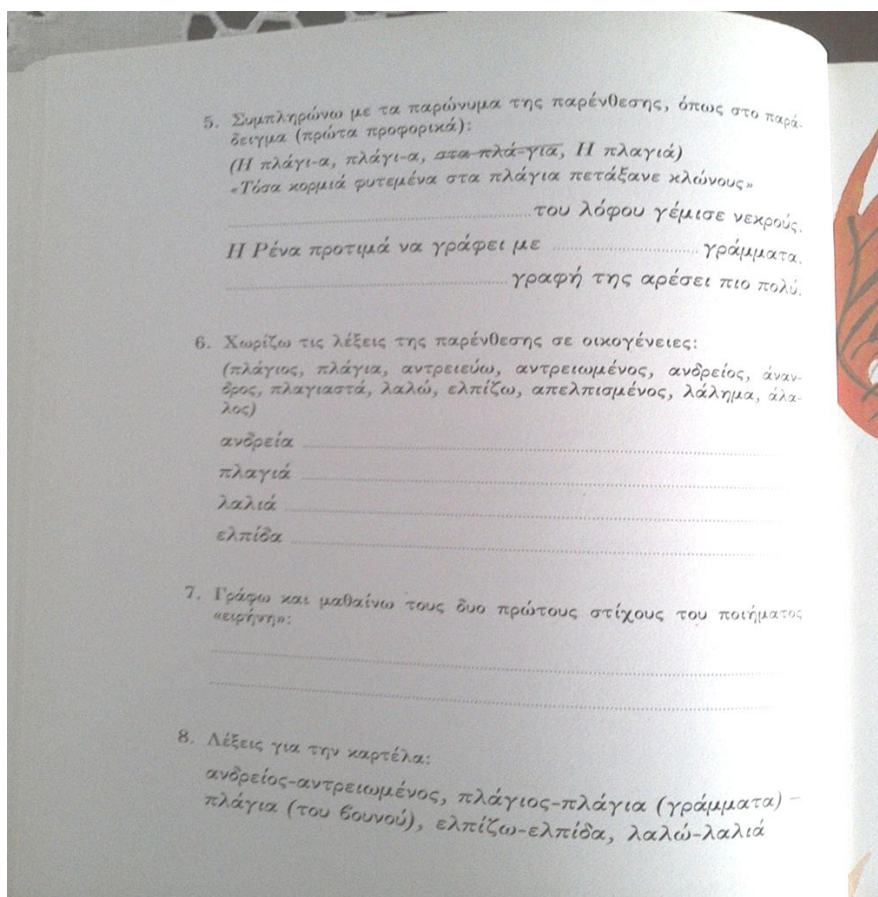
(ε)σύ που

αυτός που

(ε)μείς που

(ε)σείς που

αυτοί που

Στη θεματική «Η πατρίδα και η ειρήνη» στο α΄ τεύχος του βιβλίου Γλώσσας της Στ΄ δημοτικού (Βελαλίδης, κ.ά., 1979) φιλοξενείται το σολωμικό απόσπασμα με τον τίτλο «Στίχοι του Σολωμού για την πατρίδα και τη σημαία», καθώς και ένα ποίημα του Βασίλη Ρώτα με τίτλο «Ειρήνη» που διδάσκονται μαζί. Από το έργο του Σολωμού δίνονται κάποιοι στίχοι από τους «Ελεύθερους Πολιορκημένους» (Στίχοι 1,2,4) και ένας στίχος από τον «Κρητικό» (Στίχος 3). Οι τρεις πρώτοι στίχοι έχουν ως θέμα τους την πατρίδα και ο τέταρτος τη σημαία. Το ποίημα «Ειρήνη» είναι ένας ύμνος προς την ειρήνη, στην οποία κάνει έκκληση ο ποιητής να εγκατασταθεί στη χώρα μετά τις καταστροφές και τα δεινά του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Γενικότερα θέμα και των δύο αποσπασμάτων είναι η πατρίδα και η ειρήνη που αλληλοσυμπληρώνονται, διότι το ένα δεν έχει νόημα και αξία χωρίς το άλλο. Αλλά και τα δύο, όπως η ειρήνη και η ελεύθερη πατρίδα αποκτούνται με σκληρούς αγώνες. Ιδεολογικά χαρακτηριστικά των αποσπασμάτων είναι η ελληνικότητα και η εθνική ταυτότητα με τους όρους, οι οποίοι έχουν αναλυθεί παραπάνω αναφορικά με άλλα ανθολογούμενα σολωμικά αποσπάσματα. «Τελειωτικός σκοπός της τέχνης είναι ο θρίαμβος της ελευθερίας και της ηθικής

ενάντια στην ανάγκη και στη βία. Ο άνθρωπος αντιστέκεται και παλεύει, δείχνοντας το ηθικό μεγαλείο του, ακόμα κι όταν είναι αδύνατο να νικήση. Έτσι, μονάχα επιβάλλεται η αξία της Ιδέας. Ας πολιορκεί το Μεσολόγγι ο εχθρικός στρατός, η ανίκητη ψυχή των υπερασπιστών του δε λυγίζει και δεν παραδίνεται στη βάρβαρη βία. [...] εκείνο που εκφράζει κάθε στίχος μας φαίνεται πως είναι το αιώνιο πανανθρώπινο αίσθημα» (Σολωμός, 1977, σσ. 121-123). Η γλώσσα για τον Σολωμό δεν είναι απλώς λέξεις αλλά είναι κυρίως σημαινόμενα, δηλαδή νοήματα. Με το έργο του, αποδεικνύει ότι στη λαϊκή γλώσσα μπορούν να γραφτούν έργα τόσο ποιητικά όσο και πεζά και μάλιστα θεωρητικά (Βελουδής, 2012, σ. 83).

Αναφορικά με τις προτεινόμενες εργασίες, σύμφωνα με το βιβλίο του δασκάλου, οι εργασίες 1,2,3 έχουν ως στόχο την εμπέδωση της νοηματικής και αισθητικής διερεύνησης του κειμένου. Πιο συγκεκριμένα οι μαθητές εξοικειώνονται με την εργασία 1 με μονολεκτικούς και φραστικούς προσδιορισμούς που προσδιορίζουν την πατρίδα και την σημαία (στοιχείο ελληνικότητας), με την εργασία 2 με τη διάκριση του ονοματικού και ρηματικού μέρους των προτάσεων και με την εργασία 3 με τη μεταφορά των προτάσεων από το δεύτερο στο τρίτο πρόσωπο ενικού. Η εργασία 4 έχει ως στόχο την κλίση ρημάτων ενεργητικού ενεστώτα σε όλα τα πρόσωπα ενικού και πληθυντικού αριθμού και την ορθή χρήση των καταλήξεων τους. Η εργασία 5 στοχεύει στην κατανόηση του όρου «παρώνυμα» και στη διάκριση ανάμεσα στο τρισύλλαβο επίθετο πλάγιος και στα δισύλλαβα ουσιαστικά «η πλαγιά» και «τα πλάγια». Η εργασία 6 έχει ως περιεχόμενο την ομαδοποίηση των συγγενικών λέξεων: ανδρεία, πλαγιά, λαλιά, ελπίδα. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι προσανατολίζονται κυρίως στη διδασκαλία και στην εξάσκηση των μαθητών με γραμματικές και λεξιλογικές ασκήσεις με αφορμή τα προς μελέτη αποσπάσματα. Από τον τρόπο που παρουσιάζεται το απόσπασμα και μέσα από τις προτεινόμενες ασκήσεις είναι φανερό ότι δεν ενδιαφέρει και τόσο τους συγγραφείς η λογοτεχνικότητα, αλλά οι στίχοι δίνονται σαν συνθήματα για την ενίσχυση του πατριωτικού αισθήματος. Δεν γίνεται, ακόμη, καμία παραπομπή των μαθητών στο να αναζητήσουν και να διαβάσουν το πλήρες κείμενο των έργων.

Ο «Ύμνος εις την Ελευθερίαν»

Με τον «Ύμνο στην Ελευθερία» τον Μάιο του 1823, ο Σολωμός λαμβάνει θέση στην «εθνική υπόθεση» της Ελλάδας. Με το μεγαλειώδες αυτό έργο αναγνωρίζεται το 1825 ως ο πρώτος εθνικός ποιητής της Νέας Ελλάδας. Ο «Ύμνος στην Ελευθερία» είναι μια ρομαντική επικολυρική κλασική ποιητική σύνθεση «στρατευμένης ποίησης». Αποτελείται από 158 στροφές, όπου συμπεριλαμβάνονται και συνδιαλέγονται στοιχεία από τον Όμηρο και τη Βίβλο, τον Ariosto, Poliziano, τον Monti Manzoni, τον Γερμανό κλασικό Klopstock και τους Άγγλους ρομαντικούς Byron και Shelley και την ποιητική παράδοση των Επτανήσων με στοιχεία της ελληνικής ιστορίας, μαρτυρίες ζώσας ιστορίας και γεγονότα της επανάστασης του 1821 (Βελουδής, 2008, σ. 73-76).

Στο γ' τεύχος του βιβλίου για τη γλώσσα της Στ' δημοτικού «Η Γλώσσα μου» (Βελαλίδης, κ.ά., 1979), στη θεματική «Εθνικο-ιστορικά» εμπεριέχεται απόσπασμα με τίτλο «Ύμνος εις την Ελευθερίαν» από το ομώνυμο σολωμικό έργο. Πρόκειται για συρραφή αποσπασμάτων με παραλείψεις κομματιών. Πιο συγκεκριμένα στο ακόλουθο απόσπασμα εμπεριέχονται οι στροφές 1, 2, 3, 5 και 15 από το εκτενέστερο έργο του Σολωμού, με τις δύο πρώτες στροφές μάλιστα να αποτελούν τον εθνικό μας ύμνο. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι η ιστορία, η ελληνικότητα και η εθνική ταυτότητα είναι τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά που πρωταγωνιστούν στο απόσπασμα. Από το συγκεκριμένο μάθημα απουσιάζουν οι ασκήσεις, ενώ η συγγραφική ομάδα για ακόμη μια φορά δεν παραπέμπει τους μαθητές να διαβάσουν το πλήρες κείμενο.

ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ

Σε γνωρίζω από την κόψη
του σπαθιού την τρομερή,
σε γνωρίζω από την όψη
που με βία μετράει τη γη.

Απ' τα κόκαλα θγαλμένη
των Ελλήνων τα ιερά
και σαν πρώτα ανδρειωμένη,
χάϊρε, ω χάϊρε, Ελευθεριά!

Εκεί μέσα εκατοικούσες
ποικραμένη, εντροπαλή,
κι ένα στόμα ακαρτερούσες,
«έλα πάλι», να σου πει.

Δυστυχής! Παρηγορία
μόνη σου έμενε να λες
περασμένα μεγαλεία,
και, διηγώντας τα, να κλαις.

Ναι, αλλά τώρα αντιπαλεύει
κάθε τέκνο σου με ορμή,
που ακατάπαυστα γυρεύει
ή τη νίκη ή τη θανά.

Διονύσιος Σολωμός

Ωστόσο, στο βιβλίο για τη λογοτεχνία της Γ' γυμνασίου (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000) στη θεματική ενότητα «Ο 19ος αιώνας ως το 1880 (Επτανησιακή Σχολή)», ανθολογείται εκτενές απόσπασμα από τον Ύμνο εις την Ελευθερίαν. Πρόκειται για ένα απλό και συνεχές απόσπασμα που συνδέεται με τα υπόλοιπα της ενότητας ως προς τη χρονική περίοδο που αναφέρονται και από τις επιρροές που δέχτηκαν οι ποιητές και λογοτέχνες από την Επτανησιακή Σχολή, της οποίας ηγείται ο Σολωμός. Ακολουθεί το προς μελέτη απόσπασμα:

Διονύσιος Σολωμός

Από τον Ύμνον εις την Ελευθερίαν

Τον Ύμνον εις την Ελευθερίαν, όπως ξέρουμε, τον έγραψε ο Σολωμός το 1823 σε ηλικία 25 ετών. Είναι ένα μεγάλο ποίημα που αποτελείται από 158 τετράστιχες στροφές. Σ' αυτό ο Σολωμός: α) Χαιρετίζει την αναγεννημένη και αγωνιζόμενη ελληνική ελευθερία, β) Κάνει μια αναδρομή στο παρελθόν και εικονίζει την κατάσταση της ελευθερίας – Ελλάδας στα χρόνια της σκλαβιάς. γ) Μιλάει για την έκρηξη της επανάστασης και για τον αντίκτυπό της στο εσωτερικό και στο εξωτερικό. δ) Ανασυνθέτει ποιητικά τα σημαντικότερα γεγονότα που συνέβησαν στα δύο πρώτα έτη της επαναστάσεως: Τριπολιτσά, Κόρινθος, Μεσολόγγι, απαγχονισμός Γρηγορίου Ε', πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας. ε) Καλεί τους Έλληνες να σταματήσουν τη διχόνοια και να ομονοήσουν, ενώ συγχρόνως καλεί τους χριστιανούς ηγεμόνες της Ευρώπης να βοηθήσουν τους αγωνιζόμενους ομόθρησκους Έλληνες. Το απόσπασμα αναφέρεται στην Α' πολιορκία του Μεσολογγίου και συγκεκριμένα στην αποτυχημένη τουρκική επίθεση την ημέρα των Χριστουγέννων του 1822.

88

Πήγες* εις το Μεσολόγγι
την ημέρα του Χριστού,
μέρα πού άνθισαν οι λόγγοι
για το τέκνο του Θεού.

89

Σούλθε εμπρός λαμποκοπώντας
η Θρησκεία μ' ένα σταυρό,
και το δάκτυλο κινώντας
όπου ανεί* τον ουρανό,

πηγες: το υποκείμενο είναι εσύ, η ελευθερία

90
σ' αυτό, εφώναξε, το χόμα
στάσου ολόρθη, Ελευθεριά·
και φιλώντας σου το στόμα
μπαίνει* μες στην εκκλησιά.

91
Εις την τράπεζα σιώνει,
και το σύγνεφο το αγνό
γύρω γύρω της πυκνώνει
που σκορπάει το θυματό.

92
Αγρικαίει την ψαλμοδία
οπού εδίδαξεν αυτή·
βλέπει τη φωταγωγία
στους Αγίους εμπρός χυτή.

93
Ποιοι είν' αυτοί που πλησιάζουν
με πολλή ποδοβολή,
κι άρματα, άρματα ταράζουν;
Επετάχτημες εσύ.

94
Α! το φως που σε στολίζει,
σαν ηλίου φεγγοβολή,
και μακρόθεν σπινθηρίζει,
δεν είναι, όχι, από τη γη·

95
Λάμπιν έχει όλη φλογώδη
χειλος, μέτωπο, οφθαλμός·
φως το χέρι, φως το πόδι,
κι όλα γύρω σου είναι φως.

96
Το σπαθί σου αντισηκώνεις,
τρία πατήματα πατάς,
σαν τον πύργο μεγαλώνεις,
και εις το τέταρτο κτυπάς.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να παρακολουθήσετε λεπτομερειακά τις εικόνες τους αποσπάσματος.
2. Ποιες ζωντανές μορφές συναντιώνται στις τέσσερις πρώτες στροφές του αποσπάσματος και τι θέλει να δείξει ο ποιητής με αυτή τη συνάντηση;
3. Στο όλο εικονοπλαστικό σύστημα υπάρχει μια ζωηρή αντίθεση ατμόσφαιρας. Ποια είναι αυτή και πώς δημιουργείται;
4. Στις στροφές 94 και 95 κεντρική θέση κατέχει η λέξη φως που συνοδεύεται και από λέξεις με παρεμφερή σημασία. Τι αποτέλεσμα πετυχαίνει με τον τρόπο αυτό ο ποιητής;
5. Να συγκρίνετε τη στροφή 96 με την πρώτη στροφή του εθνικού μας ύμνου. Ποιές ομοιότητες παρουσιάζει;

Ιδεολογικά χαρακτηριστικά του παραπάνω αποσπάσματος είναι η ελληνικότητα και η εθνική ταυτότητα, η οποία παρουσιάζεται να απαρτίζεται από στοιχεία όπως η ορθόδοξη πίστη, θρησκευτική λατρεία και το ηρωικό παρελθόν. Το εισαγωγικό σημείωμα εμπεριέχει όλα αυτά τα ιδεολογικά στοιχεία. Οι μαθητές και οι μαθήτριες πληροφορούνται για το περιεχόμενο ολόκληρου του ποιήματος του Σολωμού «Ύμνος εις την ελευθερία» και πιο συγκεκριμένα για την έναρξη της επανάστασης και τα κυριότερα γεγονότα που συνέβησαν κατά τα δύο πρώτα χρόνια, τη διχόνοια που επικρατούσε ανάμεσα στους Έλληνες και την έκκληση του ποιητή για ομόνοια και βοήθεια από χριστιανούς ηγεμόνες της Ευρώπης.

Θέμα του αποσπάσματος είναι η πρώτη πολιορκία του Μεσολογγίου και η τουρκική επίθεση ανήμερα των Χριστουγέννων του 1822 που δεν είχε επιτυχία. Η Επανάσταση του '21 δεν νοείται από τον Σολωμό μόνο ως εθνική αλλά και ως θρησκευτική. Ελλάδα-Ελευθερία και

Θρησκεία, προσωποποιημένες, θα συναντηθούν στον σολωμικό ποιητικό χωροχρόνο του Ύμνου την ημέρα των Χριστουγέννων, στο Μεσολόγγι, την πόλη, της οποίας η πολιορκία υπήρξε η πρώτη ύλη για τους «Ελεύθερους Πολιορκημένους». Με αυτή την ποιητική σύζευξη ο Σολωμός συμβάλει στο χτίσιμο της νεοελληνικής εθνικής ιδεολογίας, σαν άλλος Αλέξανδρος Υψηλάντης, ο οποίος στην επαναστατική του προκήρυξη «Μάχου υπέρ πίστεως και πατρίδος» στις 24 Φεβρουαρίου 1821 στο Ιάσιο έγραψε: *«Είναι καιρός να αποτινάξωμεν τον αφόρητο τούτο ζυγόν, να ελευθερώσωμεν την Πατρίδα, να κρημνίσωμεν από τα νέφη την ημισέληνον, δια να υψώσωμεν το σημείο, δι' ού πάντοτε νικώμεν. λέγω τον Σταυρόν, και ούτω να εκδικήσωμεν την Πατρίδα και την Ορθόδοξο ημών Πίστην από την ασεβή των ασεβών καταφρόνησιν»* (Προκήρυξη του Αλ. Υψηλάντη, 24/02/1821).

Ως προς τις προτεινόμενες εργασίες εμπεριέχουν τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

Εργ.1: Λογοτεχνικότητα (εικόνες αποσπάσματος)

Εργ.2: Θρησκευτικότητα (αναφορά στον Χριστό, τον Θεό, την Εκκλησία)

Εργ.3: Κατανόηση

Εργ. 4: Κατανόηση

Εργ.5: Ελληνικότητα: Σύνδεση του αποσπάσματος και συγκεκριμένα του στίχου 96 με την πρώτη στροφή του εθνικού μας ύμνου. Οι μαθητές καλούνται να βρουν ομοιότητες ανάμεσα στα δύο αποσπάσματα.

Η συγγραφική ομάδα για ακόμη μια φορά δεν παραπέμπει τους μαθητές να διαβάσουν το πλήρες κείμενο.

«Η σκιά του Ομήρου»

Στο βιβλίο για τη λογοτεχνία της Γ΄ γυμνασίου (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000) ανθολογείται σολωμικό απόσπασμα με τίτλο «Στη σκιά του Ομήρου». Οι μαθητές και οι μαθήτριες πληροφορούνται από το εισαγωγικό κείμενο ότι ανήκει στη ζακυνθινή περίοδο του ποιητή και ότι ανήκει σε σύνθεσή του, η οποία και αυτή έχει σωθεί αποσπασματικά. Ο Σολωμός ορισμένες φορές αναφέρει τον Όμηρο στα ποιήματα του. Σύμφωνα με τα λόγια του Ιακώβου Πολυλά σχετικά με το ποίημα *Η σκιά του Ομήρου*: *«Σκοπός του ποιήματος ήταν να παραστήση τη Σκιά του Ομήρου οπού επρόσταζε τον ποιητή να γράφη τη δημοτική γλώσσα»* (Σολωμός, 2009, σ. 328). Πρόκειται για ένα συνεχές απόσπασμα που συνδέεται με τα υπόλοιπα της ενότητας ως προς τη

χρονική περίοδο που αναφέρονται και από τις επιρροές που δέχτηκαν οι ποιητές και λογοτέχνες από την Επτανησιακή Σχολή.

Ακολουθεί το απόσπασμα:

Η σκιά του Ομήρου

Το ποίημα ανήκει στη ζακυνθινή περίοδο του Σολωμού (1818-28) και έχει σωθεί αποσπασματικά. Ο Σολωμός και σε άλλα ποιήματά του αναφέρει τον Όμηρο (ο οδηγός, ωδή στη σελήνη). Μετέφρασε μάλιστα και μερικούς στίχους από το Σ της Ιλιάδας.

Έλαμπε αχνά το φεγγαράκι, -ειρήνη
όλην, όλη τη φύση ακινητούσε,
και μέσα από την έρημη την κλίνη
τ' απδόνι τα παράτονα αρχιούσε·
τριγύρω γύρω η νυχτική γαλήνη
τη γλυκύτατη κλάψα ηχολογούσε·
απάντεχα* βαθύς ύπνος με πάνει,
κι ομπροστά μου ένας γέροντας μου εφάνη.

Στο ακρογιαλί αναπαύοτον* ο γέρος·
στα παλαιά τα ρούχα τα σχισμένα
γλυκά γλυκά το φύσημα του αέρος
τ' αριά μαλλιά του εσκόρπαε τ' ασπρισμένα,
κι αυτός εις το πολύαστρον του αιθέρος
τα μάτια εστριφογύριζε σβησμένα*·
αγάλι 'γάλι* ασηκώθη από χάμου,
και ωσάν να 'χε το φως του ήλθε κοντά μου.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να προσέξετε την εικόνα της νύχτας. Τι είδους ατμόσφαιρα δημιουργεί ο ποιητής και με ποια τεχνικά μέσα το κατορθώνει;
2. Ποιες είναι οι επιμέρους εικόνες που συνθέτουν τη συνολική εικόνα του ονείρου του ποιητή;
3. Τι σημαίνει ο τελευταίος στίχος;
4. Να συγκρίνετε τη μορφή του ποιήματος με το ποίημα του Σολωμού «Η ημέρα της Λαμπρής» (Κείμε. Νεοελ. Λογοτ. Β'). Τι κοινό έχουν;

Οι προτεινόμενες εργασίες αφορούν στα παρακάτω:

Εργ.1: Λογοτεχνικότητα (εικόνα νύχτας, με ποια τεχνικά μέσα πετυχαίνει τη δημιουργία της ατμόσφαιρας που περιβάλλει το ποίημα)

Εργ.2: Λογοτεχνικότητα (αναζήτηση εικόνων που συνθέτουν τη συνολική εικόνα ονείρου του ποιητή)

Εργ.3: Κατανόηση συγκεκριμένου στίχου

Εργ.4: Λογοτεχνικότητα: Σύνδεση αποσπάσματος με το ποίημα του Σολωμού «Η ημέρα της Λαμπρής». Οι μαθητές καλούνται να συγκρίνουν τα δύο ποιήματα ως προς την μορφή τους και να καταγράψουν ομοιότητες.

Αξίζει να αναφερθεί ότι η συγγραφική ομάδα δεν προτρέπει τους μαθητές να ανατρέξουν στο πλήρες κείμενο.

«Ελεύθεροι Πολιορκημένοι»

Στο εγχειρίδιο των Κειμένων της Ν. Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000) δεν απουσιάζει απόσπασμα από το σπουδαίο έργο του ποιητή «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι: Σχέδιασμα Β, Απόσπασμα 1».

Από τους Ελεύθερους Πολιορκημένους Σχέδιασμα Β, Απόσπασμα 1.

Οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι είναι ένα μεγαλόπνοο ποίημα, που απασχολούσε τον ποιητή κοντά είκοσι χρόνια και που έμεινε τελικά αποσπασματικό. Η αφηγηρία και η βία του βρίσκεται στην ηρωική αντίσταση και θυσία των Μεσολογγιτών και είναι γραμμένο σε τρεις διαφορετικές μορφές, τρία σχέδιασματα. Το ποίημα τελικά αποτελεί ένα ύμνο του ανθρώπου, που κρατάει ζωντανή τη θέλησή του για αντίσταση και για αγώνα. Όσο ο άνθρωπος, προσηλωμένος στο χρέος του, εξακολουθεί να αντιστέκεται, να αγωνίζεται και να είναι έτοιμος για θυσία, μένει ελεύθερος, ακόμη κι αν είναι πολιορκημένος από χίλιους εχθρούς.

Άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο* βασιλεύει·
λαλεί πουλί, παίρνει σπυρί, κι η μάνα το ζηλεύει.
Τα μάτια η πείνα εμαύρισε· στα μάτια η μάνα μνείει*·
στέκει ο Σουλιώτης* ο καλός παράμερα και κλαίει:
«Έρμο τουφέκι σκοτεινό, τι σ' έχω 'γώ στο χέρι:
οπού συ μου 'γινες βαρύ κι ο Αγαρηνός* το ξέρει».

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ο ποιητής δε μιλάει για την πείνα. Τη δείχνει. Πώς;
2. Ποιο είναι το παράπονο του Σουλιώτη και πού οφείλεται;
3. Πώς ονομάζεται το μέτρο και πώς η ομοιοκαταληξία;

Οι μαθητές από το εισαγωγικό σημείωμα πληροφορούνται για τη μορφή ολόκληρου του ποιήματος, καθώς και για το θέμα του αποσπάσματος, το οποίο είναι η πολιορκία και η ηρωική αντίσταση και θυσία των Μεσολογγιτών. Το εισαγωγικό σημείωμα ολοκληρώνεται με ένα μήνυμα, που σίγουρα δεν θα περάσει αδιάφορο από τους μαθητές και θα τους επηρεάσει: «Όσο ο άνθρωπος, προσηλωμένος στο χρέος του, εξακολουθεί να αντιστέκεται, να αγωνίζεται και να είναι έτοιμος για θυσία, μένει ελεύθερος, ακόμη κι αν είναι πολιορκημένος από χίλιους εχθρούς».

Τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά της ελληνικότητας χαρακτηρίζουν τις προτεινόμενες εργασίες:

Ερ.1: Λογοτεχνικότητα (αναζήτηση εικόνων που δείχνουν την πείνα)

Ερ.2: Κατανόηση ποιήματος (παράπονο Σουλιώτη και πού οφείλεται)

Ερ.3: Λογοτεχνικότητα (ονομασία μέτρου και ομοιοκαταληξίας)

Για ακόμη μια φορά η συγγραφική ομάδα δεν προτρέπει τους μαθητές να ανατρέξουν στο πλήρες κείμενο.

Να επισημανθεί το γεγονός ότι το συγκεκριμένο απόσπασμα είναι το ίδιο με το πρώτο απόσπασμα που υπάρχει στο νέο σχολικό εγχειρίδιο των Κειμένων Ν. Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου (Καγιαλής, κ.ά., 2006), το οποίο παρουσιάζεται παρακάτω. Και στα δύο βιβλία στο εισαγωγικό σημείωμα γίνεται αναφορά στο θέμα και στη μορφή ολόκληρου του ποιήματος του Σολωμού. Από το βιβλίο όμως των Καγιαλή, κ.ά. (2006) απουσιάζει από το εισαγωγικό σημείωμα το ηθικό μήνυμα, το οποίο μπορεί να εξαχθεί από τους μαθητές με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού και να συζητηθεί μέσα στην τάξη εκτενέστερα. Διαφορές εντοπίζονται και στις προτεινόμενες εργασίες, στις οποίες έμφαση δίνεται στο βιβλίο των Γρηγοριάδη, κ.ά. (2000) στην πείνα, ενώ στο βιβλίο των Καγιαλή, κ.ά. (2006) στην εικόνα της μητέρας και στα εκφραστικά μέσα που αποτυπώνουν τη δραματική κατάσταση στο Μεσολόγγι. Η αναφορά στο παράπονο του Σουλιώτη υπάρχει στις εργασίες και των δύο βιβλίων.

«Ελεύθεροι Πολιορκημένοι» Γ' γυμνασίου

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ

Ελεύθεροι Πολιορκημένοι

Στο πρώτο απόσπασμα από το Β' Σχεδίασμα της ποιητικής σύνθεσης του Διονύσιου Σολωμού Ελεύθεροι Πολιορκημένοι αποτυπώνεται η τραγική κατάσταση των κατοίκων και των υπερασπιστών του Μεσολογγίου, που υποφέρουν από την πείνα και την έλλειψη πολεμοφοδίων. Στο δεύτερο απόσπασμα, που υμνεί τη χαρά της φύσης τον Απρίλη, οι άνθρωποι απουσιάζουν. Στον τελευταίο μόνο στίχο δηλώνεται η δραματική αντίθεση ανάμεσα στην απόφαση των Μεσολογγιτών να θυσιαστούν και στην οργιαστική χαρά της ζωής, που κορνφώνεται δίπλα τους.

I

Άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει·
λαλεί πουλί, παίρνει σπυρί,* κι η μάνα το ζηλεύει.
Τα μάτια η πείνα εμαύρισε· στα μάτια η μάνα μνέει*
στέκει ο Σουλιώτης ο καλός παρήμερα και κλαίει:
«Έρμο τουφέκι σκοτεινό, τι σ' έχω 'γώ στο χέρι;
οπού συ μου 'γινες βαρύ κι ο Αγαρηνός* το ξέρει».

II

Ο Απρίλης με τον Έρωτα χορεύουν και γελούνε,
κι όσ' άνθη βγαίνουν και καρποί τόσ' άρματα σε κλειούνε.*

.....
Λευκό βουνάκι πρόβατα κινούμενο βελάζει,
και μες στη θάλασσα βαθιά ξαναπετιέται πάλι,
π' ολονυχτίς εσύμιξε* με τ' ουρανού τα κάλλη.
Και μες στις λίμνης τα νερά, όπ' έφθασε μ' ασπούδα,*
έπαιξε με τον ίσκιο της γαλάζια πεταλούδα,
που ευώδιασε τον ύπνο της μέσα στον άγριο κρίνο·
το σκουληκάκι βρίσκεται σ' ώρα γλυκιά κι εκείνο.
Μάγεμα η φύσις κι όνειρο στην ομορφιά και χάρη·

* σπυρί: σπόρος * μνέει: ορκίζεται * Αγαρηνός: μοαμεθανός * κλειούνε: κλείνουν, περιουκλώνουν * εσύμιξε: έσυμιξε, ένωση * μ' ασπούδα: με σπουδή, με βιασύνη

η μαύρη πέτρα ολόχρυση και το ξερό χορτάρι.
Με χίλιες βρύσες χύνεται, με χίλιες γλώσσες κρένει*
«Όποιος πεθάνει σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει».

⋈

Δ. Σολωμός, *Ποήματα και πεζά*, Στιγμή

* κρένει: μιλάει

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Με ποια εκφραστικά μέσα δείχνει ο ποιητής τη δραματική κατάσταση στο πολιορκημένο Μεσολόγγι;
- 2 Στους δύο από τους έξι στίχους του αποσπάσματος ο ποιητής αναφέρεται στη μάνα. Γιατί επιλέγει και πώς αντιμετωπίζει αυτό το πρόσωπο ο ποιητής;
- 3 Ποιο παράπονο εκφράζουν τα λόγια και τα δάκρυα του Σουλιώτη; Ποια συναισθήματα σας δημιουργεί αυτή η εικόνα του πολεμιστή;
- 4 Στο δεύτερο απόσπασμα κυριαρχεί η δραματική αντίθεση ανάμεσα στη φύση και στον άνθρωπο. Τι δηλώνει η αντίθεση αυτή και πώς τη βιώνουν οι πολιορκημένοι του Μεσολογγίου;
- 5 Ποια στοιχεία της φύσης προβάλλονται και με ποια εκφραστικά μέσα τα παρουσιάζει ο ποιητής;
- 6 Ποιος εκφέρει τον τελευταίο στίχο «Όποιος πεθάνει σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει»; Ποιο νόημα αποκτά αυτή η φωνή για τους πολιορκημένους;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ◆ Σε συνεργασία με τον καθηγητή της Ιστορίας, βρείτε ιστορικές πηγές με θέμα την κατάσταση που επικρατούσε στο Μεσολόγγι την εποχή της δεύτερης πολιορκίας του. Αναζητήστε επίσης αντιστοιχίες με τη δοκιμασία και την ψυχολογία των *Ελεύθερων Πολιορκημένων* του Σολωμού.
- ◆ Ακούστε μελοποιημένα αποσπάσματα από τους *Ελεύθερους Πολιορκημένους*. Συζητήστε με τον καθηγητή της Μουσικής σχετικά με τη μουσική απόδοση του ποιήματος.

Στη θεματική «Η Λογοτεχνία στα Επτάνησα» στο νέο βιβλίο «Κείμενα Ν. Λογοτεχνίας» της Γ' γυμνασίου (Καγιαλής, κ.ά., 2006) ανθολογούνται δύο σολωμικά αποσπάσματα από την ποιητική σύνθεση «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι». Στόχοι του συγκεκριμένου αποσπάσματος, σύμφωνα με το βιβλίο του εκπαιδευτικού (σελ.44), είναι: οι μαθητές «να εξετάσουν αναλυτικά τους εκφραστικούς τρόπους, με τους οποίους ο ποιητής μορφοποιεί τις ποιητικές εικόνες της πείνας, της Άνοιξης και της χαράς της ζωής, που σηματοδοτούν τον εσωτερικό διχασμό των

ελεύθερων πολιορκημένων. Να γίνει αναφορά στον αποσπασματικό χαρακτήρα της σολωμικής ποίησης, με έμφαση στην επιθυμία του ποιητή να πετύχει αισθητική τελειότητα».

Οι μαθητές και οι μαθήτριες από το εισαγωγικό σημείωμα πληροφορούνται για την προέλευση και το θέμα των δύο αποσπασμάτων, καθώς και για την μορφή ολόκληρου του ποιήματος. Στο πρώτο απόσπασμα γίνεται αναφορά στην έλλειψη τροφής, πολεμοφοδίων και στις κακουχίες που βιώνουν οι πολιορκημένοι του Μεσολογγίου, ενώ στο δεύτερο απόσπασμα γίνεται αναφορά στη φύση και σε εικόνες του ελληνικού τοπίου κατά τη διάρκεια της άνοιξης και στο δίλημμα που καλούνται να αντιμετωπίσουν. Έκδηλη είναι, λοιπόν, η αντίθεση ανάμεσα στην κατάσταση των πολιορκημένων και αυτή της φύσης την άνοιξη. Το συγκεκριμένο στοιχείο παρατηρείται στο απόσπασμα του Σολωμού, σε αντίθεση με το έργο των άλλων συγγραφέων που μελετούνται (Ρίτσο, Ελύτη), στο οποίο φαίνεται η φύση να συμπάσχει με τις κακουχίες των αγωνιστών. Γενικά το θέμα των ανθολογούμενων αποσπασμάτων είναι η πολιορκία και η ηρωική αντίσταση και θυσία των Μεσολογγιτών. Αξίζει να αναφερθεί ότι το δεύτερο απόσπασμα είναι το ίδιο με αυτό του σχολικού εγχειριδίου του Ανθολογίου της Ε' και ΣΤ' Δημοτικού. Ίσως το πρώτο απόσπασμα να θεωρήθηκε σκληρό για την τρυφερή ηλικία των παιδιών του δημοτικού και για αυτό να απουσιάζει από το ανθολόγιο.

Οι «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι» έχουν χαρακτηριστεί ως το «πιο αποσπασματικό από τα έργα της ωριμότητας» του Σολωμού, γι' αυτό και κάθε απόσπασμα αποτελεί μόνο του ένα αυτοτελές επεισόδιο. Στο πρώτο απόσπασμα, ο Σολωμός επιλέγει την απόλυτη ανωνυμία των ηρώων για να πραγματώσει το πανανθρώπινο και διαχρονικό μήνυμα της ηθικής ελευθερίας. Η μάνα και ο πολεμιστής ανάγονται σε ηθικά πρότυπα μέσα από τη βίωση του πόνου και δια της ελεύθερης επιλογής τους. Έτσι, *«η πείνα καθ' εαυτήν δεν μπαίνει σε αυτόν τον κύκλο παρά μόνο σαν εξωτερική δύναμη, που υπερνικάται κι αυτή μαζί μ' όλες τις άλλες [...] Για αυτό κι ο σουλιώτης βρίσκει βαρύ το τουφέκι του, καθώς από την ασιτία δεν έχει τη σωματική αντοχή να το κρατά και πόσο μάλλον να πολεμά* (Βελουδής, 1997, σ. 34).

Η πολιορκία του Μεσολογγίου ξεκίνησε το 1822 από τον Κιουταχή και μέχρι το 1826, με την έλευση και του Ιμπραήμ. Ο Σολωμός εκκινεί από την τραγικότητα του Μεσολογγίου, για να το εξυψώσει μέσω της ηθικής ελευθερίας των αγωνιστών του, ανδρών και γυναικών, για να ενώσει τελικά το εθνικό μεγαλείο του με τα «μεγαλύτερα συμφέροντα της ανθρωπότητας». *«Έτσι, κατ'αυτόν τον τρόπο, ορμώμενος από μια υπόθεση εθνική, ανάγεται στη σφαίρα της οικουμενικότητας»* (Πρώϊα, 2009, σ. 320).

Με τις προτεινόμενες εργασίες και για τα δύο αποσπάσματα ζητούνται από τους μαθητές να μελετήσουν τα εξής:

Εργ.1: Τα εκφραστικά μέσα για την τραγική κατάσταση που επικρατεί στο Μεσολόγγι (Λογοτεχνικότητα)

Εργ.2: Μελέτη της εικόνας της μητέρας στο κείμενο (Κατανόηση ποιήματος)

Εργ.3: Την εικόνα του Σουλιώτη και καταγραφή συναισθημάτων των μαθητών (Κατανόηση ποιήματος)

Εργ.4: Την αντίθεση ανάμεσα στη φύση και τον άνθρωπο (Λογοτεχνικότητα- Ελληνικότητα)

Εργ.5: Λογοτεχνικότητα- Ελληνικότητα (αναζήτηση εκφραστικών μέσων για το πώς παρουσιάζονται τα στοιχεία της φύσης)

Εργ.6: Κατανόηση ποιήματος

Διαθ. Δρ.1: Διαθεματικότητα και σύνδεση της Λογοτεχνίας με το μάθημα της Ιστορίας (Αναζήτηση ιστορικών πηγών για την πολιορκία του Μεσολογγίου και σύνδεσή τους με το απόσπασμα «Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι»).

Διαθ. Δρ.2: Διαθεματικότητα και σύνδεση της λογοτεχνίας με το μάθημα της Μουσικής: Οι μαθητές καλούνται να ακούσουν αποσπάσματα από τους «Ελεύθερους Πολιορκημένους» που έχουν μελοποιηθεί.

Η συγγραφική ομάδα τουλάχιστον στα εγχειρίδια που διανέμονται στους μαθητές δεν τους προτρέπει να ανατρέξουν στο πλήρες κείμενο. Στα διαδραστικά-εμπλουτισμένα βιβλία δίνεται η δυνατότητα στους μαθητές να διαβάσουν περειαίρω πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του ποιητή, να διαβάσουν εκτενέστερα αποσπάσματα από τα Σχεδιάσματα Α', Β', Γ', να εξασκηθούν με περισσότερες εργασίες-δραστηριότητες, καθώς και να θαυμάσουν περισσότερα έργα τέχνης και φωτογραφίες που σχετίζονται με το θέμα και τη ζωή του ποιητή. Για παράδειγμα, μια φωτογραφία, όπου απεικονίζεται το σπίτι του στη Ζάκυνθο και τους πίνακες του Θεόδωρου Βρυζάκη «Η έξοδος του Μεσολογγίου» που βρίσκεται στην Εθνική Πινακοθήκη, του Γιώργου Σταθόπουλου «Μια εικόνα από τους Ελεύθερους Πολιορκημένους», του Νικόλαου Γύζη «Ο Αρχάγγελος» που βρίσκεται στην Εθνική Πινακοθήκη και του Σωτήρη Σόρογκα «Εικόνα για τη Γυναίκα της Ζακύνθου».

Οι «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι»

Οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι αποτελούν κορυφαία ποιητική σύνθεση του Διονύσιου Σολωμού, η οποία τον «απασχόλησε στο μεγαλύτερο διάστημα της ζωής του» (Γαραντούδης, 2000, σ. 67). Είναι γραμμένο κατά την Επανάσταση του 1821, εμπνευσμένο από τη δεύτερη Πολιορκία και την Έξοδο του Μεσολογγίου, σε στίχο ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο. Είναι έργο της ώριμης ποιητικής περιόδου του Σολωμού (1834-1847) και *«οργανικό ποίημα υπό την έννοια ότι η μακρά χρονική διάρκεια της σύνθεσής του έχει ως αποτέλεσμα τη συμπερίληψη εντός του της εξέλιξης των ιδεών και της τεχνικής του ποιητή»* (Μάκριτζ, 1995, σ. 14-15). Το έργο δεν είναι ένα ενιαίο ποίημα. Αποτελείται από τρία αποσπασματικά σχεδιάσματα: Το Β΄ Σχεδιάσμα, υψηλής ποιητικής περιλαμβάνει 61 αποσπάσματα, γραμμένα σε ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο με ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία. Γράφτηκε μεταξύ των ετών 1833-1844, ενώ το Γ΄ Σχεδιάσμα, περιλαμβάνει 15 αποσπάσματα και γράφτηκε από το 1844 ως το τέλος της ζωής του δημιουργού του (Μάκριτζ, 1996, σ. 16).

Το απόσπασμα που ακολουθεί ανθολογείται στο ανθολόγιο της Ε΄ και Στ΄ δημοτικού στη θεματική ενότητα με τίτλο «Γεγονότα από την ελληνική ιστορία». Πρόκειται για ένα απλό και συνεχές απόσπασμα, το οποίο ανήκει στο Β΄ σχεδιάσμα και συνδέεται με τα υπόλοιπα κείμενα-αποσπάσματα της ενότητας ως προς το θέμα και τη χρονική περίοδο που γράφτηκαν. Το προς μελέτη απόσπασμα συνοδεύεται από τον πίνακα του Ευγένιου Ντελακρουά «Η Ελλάδα στα ερείπια του Μεσολογγίου, ο οποίος σχετίζεται άμεσα με το θέμα του ποιήματος, καθώς και με σύντομο βιογραφικό σημείωμα του ζωγράφου και του ποιητή.

Διονύσιος Σολωμός

Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι

«Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι» είναι ένα από τα σημαντικότερα ποιητικά έργα του Διον. Σολωμού. Αποτελείται από τρία σχεδιάσματα, δηλαδή προσχέδια, στα οποία ο ποιητής κατέγραψε τις σκέψεις του, χωρίς ωστόσο να δώσει μια τελειωτική και ολοκληρωμένη σύνθεση. Στο Β' σχεδιάσμα, μέρος του οποίου αποτελεί το κείμενό μας, περιγράφεται η τραγική θέση των πολιορκημένων στο Μεσολόγγι, την ώρα που το φυσικό περιβάλλον βρίσκεται στην καλύτερη ώρα του. Είναι άνοιξη, η ομορφιά κυριαρχεί παντού, ο τόπος σφύζει από ζωή. Ο πόνος κάτω από τέτοιες συνθήκες είναι αβάσταχτος. Δεν είναι μόνο οι Τούρκοι που αντιμάχονται τους σκελετωμένους ήρωες^{*} και αυτή ακόμη η φύση, με την ονειρεμένη ομορφιά της, τους κάνει να αμφιταλαντεύονται: να μείνουν και να πέσουν, εκτελώντας το χρέος τους, ή να προσπαθήσουν να φύγουν, για να χαρούν τη γλύκα της ζωής;

Ο Απρίλης με τον Έρωτα χορεύουν και γελούνε,
κι όσ' άνθια βγαίνουν και καρποί τόσ' άρματα σε κλειούνε*.

Λευκό βουνάκι πρόβατα κινούμενο βελάζει,
και μες στη θάλασσα βαθιά ξαναπετιέται πάλι,
π' ολονυχτίς εσύσμιξε με τ' ουρανού τα κάλλη.
Και μες στης λίμνης τα νερά, όπ' έφθασε μ' ασπούδα*,
έπαιξε με τον ίσκιο της γαλάζια πεταλούδα,
που ευώδισε τον ύπνο της μέσα στον άγριο κρίνο[†]
το σκουληκάκι βρίσκεται σ' ώρα γλυκιά κι εκείνο.
Μάγεμα η φύσις κι όνειρο στην ομορφιά και χάρη[‡]
η μαύρη πέτρα ολόχρυση και το ξερό χορτάρι.
Με χίλιες βρύσες χύνεται, με χίλιες γλώσσες κρένει*:
«Όποιος πεθάνει σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει».

* σε κλειούνε: σε κλείνουν, σε αποκλείουν

† (η) ασπούδα: η βιασύνη, η γρηγοράδα

‡ κρένει (κρένω): λέει, αποκρίνεται

Ερωτήσεις - Δραστηριότητες:

1. Να σχολιάσετε τον τελευταίο στίχο.
2. Με ποιες λέξεις ή φράσεις αποδίδονται οι ιδιότητες του Απρίλη και με ποιες του Έρωτα;
3. Να συγκρίνετε το περιεχόμενο του αποσπάσματος με τη φράση «για δεσ καιρό που διάλεξε ο χάρος να με πάρει», που λέγεται ότι είπε ο Αθανάσιος Διάκος, λίγο πριν πεθάνει, άνοιξη κι αυτός.
4. Ποιο τραγικό δίλημμα βασανίζει τους πολιορκημένους; Γνωρίζοντας από την ιστορία την έξοδο και το μαρτυρικό τέλος τους, πώς κρίνετε την επιλογή τους;

Οι μαθητές και οι μαθήτριες από το εισαγωγικό σημείωμα πληροφορούνται για την προέλευση του αποσπάσματος, αλλά και γενικότερα για το συγκεκριμένο ποιητικό έργο του Σολωμού «Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι». Πληροφορούνται, ακόμη, και για το θέμα του ποιήματος που είναι η τραγική θέση των πολιορκημένων στο Μεσολόγγι, οι οποίοι βρίσκονται σε ένα μεγάλο δίλημμα: να αγωνιστούν απέναντι στον εχθρό, εκτελώντας έτσι το χρέος τους για την πατρίδα ή να κάνουν πίσω και να προσπαθήσουν να ξεφύγουν με σκοπό να απολαύσουν και να χαρούν τις ομορφιές της ζωής και της φύσης. Επιπλέον, στο συγκεκριμένο απόσπασμα γίνεται αναφορά στη φύση και σε εικόνες του ελληνικού τοπίου κατά τη διάρκεια της άνοιξης.

Επομένως, διαπιστώνουμε από το ιστορικό σημείωμα ακόμη τα χαρακτηριστικά της ιστορικότητας και της ελληνικότητας που είναι διάχυτα και στην ποίηση του Σολωμού.

«Η φύση «ως χώρος του κάλλους, της χαράς και της πληρότητας αντιπροσωπεύει έναν ενδοκοσμικό Παράδεισο γιατί συγκεντρώνει τις ιδεώδεις προϋποθέσεις για την ευδαιμονία των όντων. Μ' αυτούς τους όρους η ζωή μέσα στη φύση καθίσταται υπέρτατο αγαθό [...] και μεταφράζεται σε ακαταμάχητο κάλεσμα για ζωή και ευδαιμονία». Άλλωστε, «δεν πρέπει να μας διαφύγει ότι μέσα σ' ολόκληρο το έργο (Β' και Γ' Σχεδιάσμα) δεν υπάρχει άλλη αντίμαχη δύναμη να προκαλεί έστω και στιγμιαία αμφιταλάντευση στους ήρωες. Το συγκλονιστικό κάλεσμα της φύσης στη χαρά της ζωής είναι λοιπόν η ισχυρότερη δύναμη που πολεμά την ηθική αντίσταση των πολιορκημένων» (Καψωμένος, 1998, σ. 52).

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα ο Σολωμός με την ποιητική του αισθητοποιεί και μεταβιβάζει στους αναγνώστες τη μοναδική, δοκιμασία στην οποία μετέχουν όλοι. Για τον Καψωμένο (2003), αυτή η δοκιμασία, αυτός ο πειρασμός αποτελεί τον κεντρικό άξονα των εσωτερικών συγκρούσεων, οι οποίες συμβαίνουν στην ψυχή των πολιορκημένων Μεσολογγιτών. Ένα από τα κυριότερα μηνύματα που οι μαθητές αντλούν από το απόσπασμα είναι ότι οι πολιορκημένοι του Μεσολογγίου αντιστάθηκαν στον εχθρό και πολέμησαν ηρωικά για την πατρίδα (έντονη η παρουσία της εθνικής ταυτότητας και της ιστορίας).

Οι προτεινόμενες εργασίες στοχεύουν στην καλύτερη κατανόηση του ποιήματος (Εργασίες 1,2,4) και στην ανάδειξη της ιστορίας, της ελληνικότητας και της εθνικής ταυτότητας (Εργασίες 3 και 4) χαρακτηριστικά που υπάρχουν σε όλο το ποίημα. Μάλιστα στην εργασία 3 γίνεται σύνδεση του αποσπάσματος με τη φράση που είπε ένας άλλος ήρωας της επανάστασης του 1821, ο Αθανάσιος Διάκος.

Για ακόμη μια φορά ότι η συγγραφική ομάδα δεν προτρέπει τους μαθητές να ανατρέξουν στο πλήρες κείμενο, αλλά τους παραπέμπει, όπως διαβάζουμε στις βιβλιογραφικές πληροφορίες και στις προτεινόμενες δραστηριότητες που υπάρχουν στις τελευταίες σελίδες του εγχειριδίου, στο βιβλίο της Αγγελικής Βαρελλά με τίτλο: «Διονύσιος Σολωμός» για να διαβάσουν περαιτέρω πληροφορίες σχετικά με την εποχή και τη ζωή του ποιητή.

3.2. Στρατηγός Μακρυγιάννης - Απομνημονεύματα

Αρκετοί από όσους έλαβαν μέρος στον ελληνικό αγώνα για την ανεξαρτησία (1821-1830) ο οποίος κατέληξε επιτυχώς στη δημιουργία του πρώτου ελληνικού κράτους έγραψαν κείμενα τα οποία κινούνται στον χώρο της αυτοβιογραφίας (Vitti, 1978, σελ. 237). Κατεξοχήν αυτοβιογραφικό είδος τα απομνημονεύματα, γράφτηκαν τόσο από σπουδαία πολιτικά πρόσωπα όσο και από σπουδαίους αγωνιστές δίχως τυπική μόρφωση.

Στην περίπτωση των τελευταίων η επίτευξη της συγγραφής προϋπέθετε και απαιτούσε την αρωγή κάποιου μορφωμένου. Μολονότι, τα απομνημονεύματα των αγωνιστών υπήρξαν πόνημα μη μορφωμένων προσώπων, ωστόσο λόγω της αυθεντικότητας της έκφρασης, της αξίας του περιεχομένου και της αμεσότητας, την οποία αποπνέουν θεωρούνται και αποβαίνουν έργα αξιόλογα και πρωτότυπα παρά την απουσία σε αυτά οποιασδήποτε λογοτεχνικής πρόθεσης.

Από τα πιο ενδιαφέροντα και ιδιότυπα γλωσσικά απομνημονεύματα είναι εκείνα του στρατηγού Μακρυγιάννη, ο οποίος, έμαθε γράμματα σε ώριμη ηλικία προκειμένου να καταγράψει τα βιώματα, τις εμπειρίες και τις αναμνήσεις του (Vitti, 1978, σελ. 238). Δημοκρατικής πνοής το κείμενο των απομνημονευμάτων, άμεσο, ειλικρινές, χωρίς εκλεπτύνσεις και υπονοούμενα, με πηγαίο και χειμαρρώδες ύφος, απλή παρατακτική σύνταξη και γλαφυρή προφορική προφορική, κατορθώνει με τον πιο παραστατικό τρόπο *«να αιχμαλωτίσει το νου, την καρδιά, το βλέμμα και τη σκέψη του αναγνώστη»*. Σύμφωνα με τον Σιμόπουλο (2000) *«Ο Μακρυγιάννης γράφει με την αιχμή του σπαθιού του κι όχι με την πένα του»*, καθώς συγγράφει υπό το κράτος του συναισθήματος, με ένα εκρηκτικό θυμικό, μαχόμενος με λέξεις. Το περιεχόμενο και *«ο ρυθμός του κλέφτικου τραγουδιού κατοικοεδρεύει εντός των απομνημονευμάτων του στρατηγού Μακρυγιάννη υπό το ένδυμα του πεζού λόγου, καθώς πρόκειται για μια συνεχή, ζωντανή και παραστατική αφήγηση η οποία βασίζεται στην αυτογνωσία παρά στην ιστορική καταγραφή και αποτίμηση»* (Vitti, 1978, σ. 239).

Μέσα από τα απομνημονεύματά του αναδύονται: η γνήσια λαϊκή ψυχή, η ζωντανή λαϊκή ελληνική γλώσσα, η πολιτιστική κληρονομιά, τα κορυφαία ιστορικά γεγονότα, η αρχαιότητα και η νέα Ελλάδα, ο ρόλος των ξένων δυνάμεων και η εμπλοκή τους στα εσωτερικά του ελληνικού έθνους και κράτους. Για όλους αυτούς τους λόγους ο Μακρυγιάννης στο κείμενο των απομνημονευμάτων του *«κρύβει εν υπνώσει ολόκληρη την ιστορία της φυλής»* (Γιαννουλόπουλος, 2004, σ. 27).

Ο Σεφέρης, εκλαμβάνει τον Μακρυγιάννη μέσα από το κείμενο των απομνημονευμάτων του ως μια πηγαία λαϊκή ψυχή. Ο Σεφέρης προσδίδει στα απομνημονεύματα του στρατηγού λογοτεχνική υπόσταση και αξία, Ο Μακρυγιάννης δεν μπορεί, ενώ ακόμη καίει η φωτιά των γεγονότων, να είναι και να θεωρείται αξιόπιστος και αντικειμενικός, εφόσον καταγράφει γεγονότα τα οποία όντως συνέβησαν αλλά από την προσωπική του οπτική, μια οπτική σαφώς προσδιορισμένη και επηρεασμένη από προκαταλήψεις, συμπάθειες, αντιπάθειες, φανατισμό και σκοπιμότητα. Αυτά κυριαρχούν κατά τη διήγηση των γεγονότων του εμφυλίου ο οποίος έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια του αγώνα της ελληνικής ανεξαρτησίας (Σιμόπουλος, 2000).

Σύμφωνα με τον Σιμόπουλο (2000), ο Μακρυγιάννης γράφει, όπως μιλάει, χωρίς καμία προσποίηση, άμεσα, φυσικά και αβίαστα, όπως αναπνέει. Πράγματι, ο στρατηγός, αυτοδίδακτος, χρόνια αναλφάβητος, όψιμα εγγράμματος, γράφει σε μια πρωτόλεια δημοτική λαϊκή γλώσσα στην οποία επιτυγχάνεται μια εξαιρετικά ιδιότυπη σύζευξη γραπτού λόγου και προφορικότητας, η οποία κατά τη δεκαετία του '30 του προσέφερε τον περίοπτο χαρακτηρισμό του *«συγγραφέως μιας βίβλου του δημοτικισμού»*. Χαρακτηριστικό του Μακρυγιάννη είναι ότι δίνει έμφαση στον αυθορμητισμό και στην αμεσότητά του και το γεγονός ότι αρνήθηκε να συμμορφωθεί με *«τα άψυχα και τεχνητά πρόσωπα του κλασικισμού»* (Γιαννουλόπουλος, 2003, σ. 16).

Ο Μακρυγιάννης έγραψε στη ζωντανή ομιλούσα από αυτόν και τον άμεσο περίγυρό του λαϊκή ελληνική γλώσσα. Δικαίως του προσέδωσαν τον χαρακτηρισμό κατά τον οποίον ο στρατηγός αλλά και η γλώσσα του εξέφρασαν και εκφράζουν *«την καθαρότερη έκφραση της ψυχής του ελληνικού λαού»* (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000, σ. 135).

Ο Ελύτης είδε στο πρόσωπο του Μακρυγιάννη έναν απροσκύνητο, λεβέντη δημοτικιστή του οποίου το ιδίωμα αξιοποίησε και ενέταξε στην ποιητική του σύνθεση το «Άξιον Εστί», και έναν επιδέξιο εικαστικό, καθώς κατά τον Ελύτη ο Μακρυγιάννης έβλεπε πρόσωπα και πράγματα της Επανάστασης του '21 σα να ήταν πίνακες ζωγραφικής (Ελύτης, 1996, σ. 82).

3.2.1. Ανθολογούμενα αποσπάσματα του Μακρυγιάννη

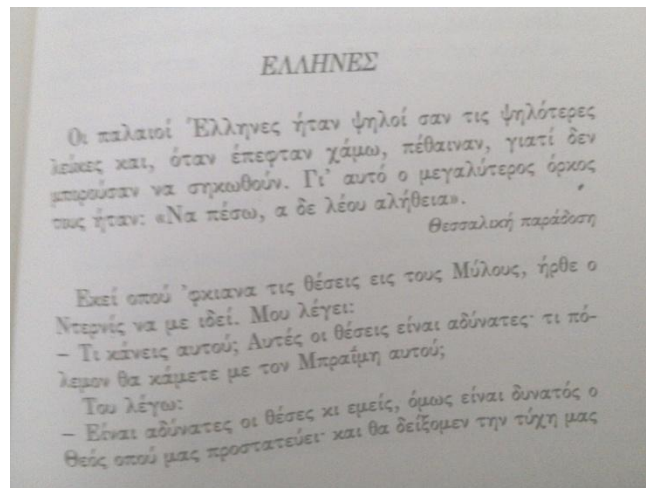
Ο Κ. Θ. Δημαράς σημειώνει ότι «ο Μακρυγιάννης δεν αφηγείται, δεν περιγράφει – αγωνίζεται» (Δημαράς, 2000, σ. 334). Υπό αυτήν την έννοια βρισκόμαστε εντός μιας στρατευμένης και υποκειμενικής πρόσληψης της εθνικής ιστορικής πραγματικότητας. Με αυτό το κριτήριο θα συζητήσουμε για τα ανθολογούμενα αποσπάσματα από τα Απομνημονεύματα του στρατηγού στα σχολικά βιβλία για τη γλώσσα και τη λογοτεχνία της Στ' δημοτικού και της Γ' γυμνασίου.

«Έλληνες»

Μεταξύ άλλων αποσπασμάτων των Ρίτσου και Αθανασίου Διάκου στη θεματική ενότητα «Εθνικο-ιστορικά» στο γ' τεύχος του σχολικού βιβλίου με τίτλο «Η Γλώσσα μου» (Βελαλίδης, κ.ά., 1979) φιλοξενούνται και δύο αποσπάσματα του στρατηγού Μακρυγιάννη.

Απόσπασμα 1: «Εκεί οπού φκιανα τις θέσεις... αναχώρησε ο ναύαρχος».

Απόσπασμα 2: «Είχα δυο αγάλματα... Δι' αυτά πολεμήσαμεν».

σ' αυτές τις θέσες τις αδύνατες. Κι αν είμαστε ολίγοι εις το πλήθος του Μπραίμη, παρηγοριόμαστε μ' έναν τρόπο, ότι η τύχη μάς έχει τους Έλληνες πάντοτε ολίγους. Ότι αρχή και τέλος, παλαιόθεν και ως τώρα, όλα τα θερία πολέμου να μας φάνε και δεν μπορούνε τρώνε από μας και μένει και μαγιά. Και οι ολίγοι αποφασίζουν να πεθάνουν· κι όταν κάνουν αυτήνη την απόφαση, λίγες φορές χάνουν και πολλές κερδαίνουν. Η θέση οπού είμαστε σήμερα εδώ είναι τοιαύτη· και θα ιδούμεν την τύχη μας οι αδύνατοι με τους δυνατούς.

— Τρε μπιεν, λέγει κι αναχώρησε ο ναύαρχος.

Μακρυγιάννης

Εγώ Γραικός γεννήθηκα, Γραικός και θα πεθάνω.

Αθανάσιος Διάκος

Είχα δυο αγάλματα περίφημα. Τα 'χαν πάρει κάτι στρατιώτες και εις τ' Άργος θα τα πουλούσαν κάτι Ευρωπαίων.

Πήρα τους στρατιώτες, τους μίλησα: «Αυτά και δέκα χιλιάδες τάλαρα να σας δώσουνε, να μην το καταδεχτείτε να βγουν από την πατρίδα μας. Δι' αυτά πολεμήσαμεν».

Μακρυγιάννης

Τη Ρωμισούνη μην την κλαις, — εκεί που πάει να σκύψει με το σουγιά στο κόκαλο, με το λουρί στο σβέρκο.

Να τη, πετιέται αποξαρχής κι αντριάει και θερειύει και καμακώνει το θεριό με το καμάκι του ήλιου.

Γιάννης Ρίτσος

1. Σύνδεση προτάσεων

(α) Συνδέω τις προτάσεις με το όταν, όπως στο παράδειγμα (πρώτα προφορικά):

• Οι Έλληνες αποφασίζουν να πεθάνουν για τη λευτεριά τους. Οι Έλληνες λίγες φορές χάνουν.

Όταν οι Έλληνες αποφασίζουν να πεθάνουν για τη λευτεριά τους, λίγες φορές χάνουν.

Οι Έλληνες λίγες φορές χάνουν, όταν αποφασίζουν να πεθάνουν για τη λευτεριά τους.

• Οι Έλληνες αγωνίζονται για τη λευτεριά τους. Οι Έλληνες δε λογαριάζουν το πλήθος των εχθρών.

(β) Συνδέω τις προτάσεις με τα όμως, αλλά, μα, όπως στο παράδειγμα (πρώτα προφορικά):

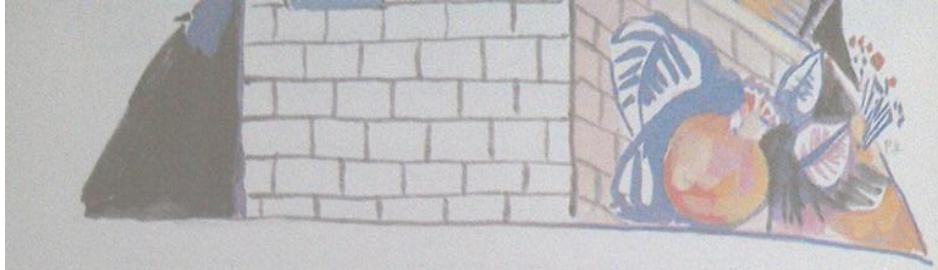
• Οι θέσεις μας είναι αδύνατες. Ο Θεός, που μας προστατεύει, είναι δυνατός.

Οι θέσεις μας είναι αδύνατες, όμως ο Θεός, που μας προστατεύει, είναι δυνατός.

Οι θέσεις μας είναι αδύνατες, αλλά ο Θεός, που μας προστατεύει, είναι δυνατός.

Μπορεί οι θέσεις μας να είναι αδύνατες, μα ο Θεός, που μας προστατεύει, είναι δυνατός.

• Η Ελλάδα είναι μικρή χώρα. Η Ελλάδα έχει μεγάλη ιστορία.

2. Σύνθετα με πρώτο συνθετικό την πρόθεση από ή κατά
'Όταν οι λίγοι αποφασίζουν να πεθάνουν, λίγες φορές χάνουν.
Και δέκα χιλιάδες τάλαρα να σας δώσουν, να μην το καταδέ-
χτείτε.

• Γράφω τα σύνθετα της παρένθεσης σε δύο ομάδες, όπως στο παράδειγμα:

(καταδέχομαι, αποφασίζω, αποκτώ, καταπιάνομαι, αποτελούμαι, αποπνικτικός, καταναλώνω, καταλήγω)

απο-:

κατα-: καταδέχομαι,

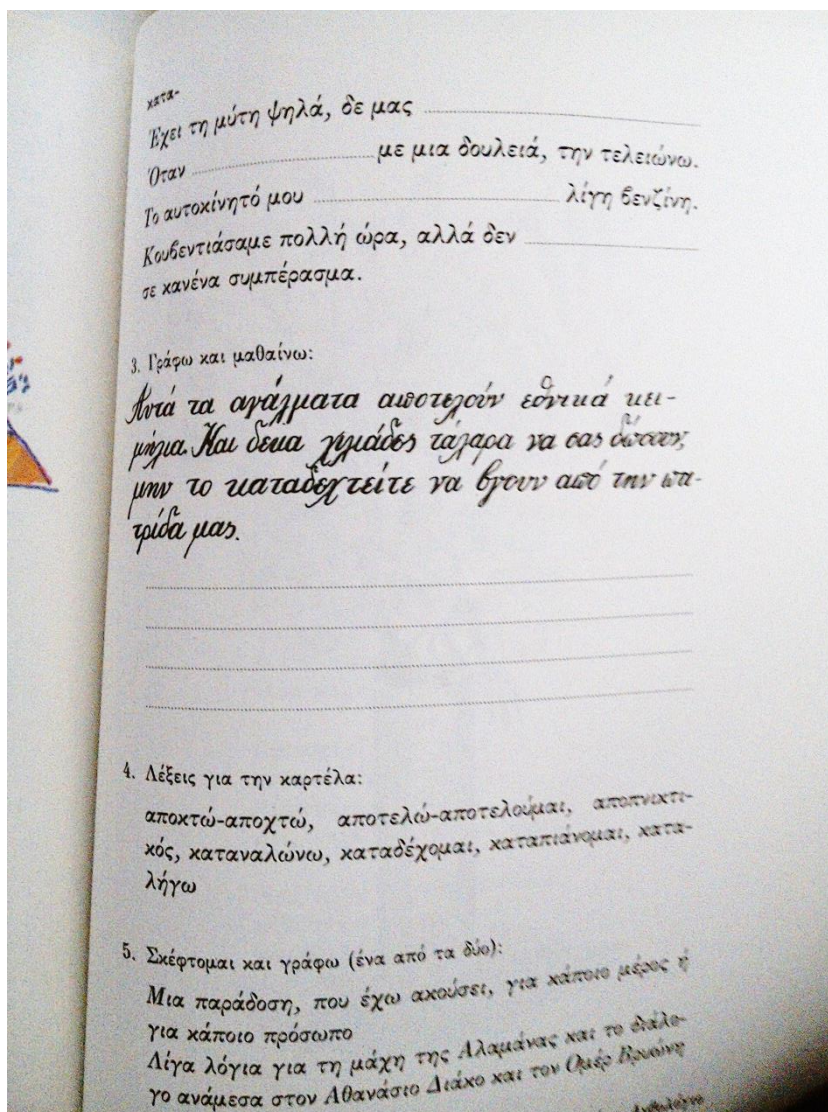
• Συμπληρώνω τις φράσεις με τα σύνθετα της παραπάνω παρένθεσης, στον τύπο που ταιριάζει το καθένα (πρώτα προφορικά):

Επιτέλους, πρέπει κάποτε να τι θα κάμουμε.

Δούλεψα χρόνια, για να κι εγώ ένα σπιτάκι.

Ο αριθμός 23 από δύο δεκάδες και τρεις μονάδες.

Σήμερα η ατμόσφαιρα είναι

Τα συγκεκριμένα αποσπάσματα αποτελούν δείγματα πηγαίου λαϊκού λόγου, δείχνουν την πίστη των Ελλήνων για τη γενιά τους, το σεβασμό για την πολιτιστική τους κληρονομιά, την αποφασιστικότητά τους, ώστε να παραμείνουν ελεύθεροι, καθώς και τη διατήρηση της εθνικής τους φυσιογνωμίας μέσα στις μεγαλύτερες συμφορές της πατρίδας τους. Επομένως, είναι εμφανές ότι τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά που κυριαρχούν στα προς μελέτη αποσπάσματα είναι η ιστορικότητα, η ελληνικότητα, η εθνική ταυτότητα («Εγώ Γραικός γεννήθηκα, Γραικός και θα πεθάνω») και η θρησκευτικότητα («είναι δυνατός ο Θεός που μας προστατεύει»).

Όσον αφορά στις εργασίες, οι οποίες ακολουθούν, στόχοι τους είναι:

- Στόχος της εργασίας 1 είναι οι μαθητές να εξασκηθούν στη χρήση του κόμματος στις προτάσεις που συνδέονται με τους συνδέσμους: όταν, όμως, αλλά, μα.
- Στόχος της εργασίας 2 είναι η εξοικείωση των μαθητών με τη σημασία, την ορθογραφία και τη χρήση σύνθετων λέξεων μέσα σε προτάσεις με πρώτο συνθετικό τις προθέσεις «από» και «κατά».
- Εργ.5: Η παραγωγή γραπτού λόγου διαπερνάται από τις αξίες της ελληνικότητας (παράδοση μέρους ή προσώπου) και της ιστορικότητας (πληροφορίες για τη μάχη της Αλαμάνας και τον διάλογο του Διάκου με τον Βρυώνη). Το δεύτερο θέμα συνδέεται περισσότερο με το απόσπασμα του Α. Διάκου.

Όπως παρατηρούμε οι προτεινόμενες εργασίες επικεντρώνονται στη διδασκαλία και στην εξάσκηση γραμματικών φαινομένων με δομιστικές ασκήσεις και όχι στην καλύτερη κατανόηση και ερμηνεία των μηνυμάτων των αποσπασμάτων, καθώς δεν υπάρχει καμία νοηματική επεξεργασία του λόγου.

Αφιέρωμα στον Μακρυγιάννη

Στο βιβλίο για τη λογοτεχνία της Γ΄ γυμνασίου (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000) στη θεματική «Ο 19ος αιώνας ως το 1880 (Απομνημονεύματα)» ανθολογούνται αρκετά αποσπάσματα από τα Απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη, των οποίων προηγείται συνολικά το ακόλουθο κατατοπιστικό εισαγωγικό σημείωμα:

Ο στρατηγός Μακρυγιάννης (1797-1864) είναι ένας από τους πρωταγωνιστές του απελευθερωτικού μας αγώνα. Αλλά και μετά την απελευθέρωση εξακολούθησε να αγωνίζεται εναντίον της απολυταρχίας και είναι ο κύριος εμπνευστής και ο αρχηγός του κινήματος της 3ης Σεπτεμβρίου 1843, που είχε ως αποτέλεσμα να αποκτήσει η Ελλάδα το πρώτο της Σύνταγμα (1844).. Σε ηλικία 33 ετών μαθαίνει γράμματα, για να γράψει «το βίο του», όπως λέει ο ίδιος. Τα χειρόγρατά του τα ανακάλυψε, τα αποκατέστησε με πολύ κόπο, τα σχολίασε και τα εξέδωσε (1907) ο λογοτέχνης Γιάννης Βλαχογιάννης. Αργότερα αυτό το έργο τράβηξε την προσοχή των πνευματικών ανθρώπων του τόπου μας όχι μόνο για τις ιστορικές πληροφορίες που περιέχει και για τον αγνό πατριωτισμό που το διαπνέει, αλλά και γιατί φανερώνει ένα πηγαίο και δυνατό πεζογραφικό ταλέντο με πολλές αφηγηματικές αρετές. Το απλό και ανεπιτήδευτο ύφος του θεωρήθηκε υποδειγματικό και πολλοί από τους πιο αξιόλογους λογοτέχνες μας, με πρώτο το Σεφέρη, αναγνωρίζουν το Μακρυγιάννη για δάσκαλό τους. Και είναι πραγματικά, γιατί ο Μακρυγιάννης αποτελεί την καθαρότερη έκφραση της ψυχής του λαού μας.

Από το εισαγωγικό σημείωμα οι μαθητές αντλούν ορισμένα σύντομα βιογραφικά στοιχεία για τον Μακρυγιάννη, πληροφορίες για το έργο και το ύφος της γραφής του, καθώς και για τη μετέπειτα αναγνώριση του ταλέντου του από αξιόλογους λογοτέχνες, όπως ο Σεφέρης, ο οποίος έχει γράψει ότι η γραφή του Μακρυγιάννη είναι: ο ενσυνείδητος αγώνας ενός ανθρώπου, στρατευμένου στα ιδανικά της φυλής, για ελευθερία, δίκιο, ανθρωπιά (Σεφέρης, 1984). Πιο συγκεκριμένα ο Μακρυγιάννης έγινε από τον Σεφέρη υπόδειγμα ελληνικότητας, εξαιτίας της γλώσσας του που θεωρήθηκε πηγαία δημοτική (Γιαννουλόπουλος, 2003, σ. 237). Σύμφωνα με τον Σιμόπουλο (2000), ο Μακρυγιάννης γράφει, όπως μιλάει, χωρίς καμία προσποίηση, άμεσα, φυσικά και αβίαστα, όπως αναπνέει. Χαρακτηριστικό του Μακρυγιάννη είναι ότι δίνει έμφαση στον αυθορμητισμό και στην αμεσότητά του και το γεγονός ότι αρνήθηκε να συμμορφωθεί με «τα άψυχα και τεχνητά πρόσωπα του κλασικισμού» (Γιαννουλόπουλος, 2003, σ. 16). Η καταγραφή των απομνημονευμάτων του έγινε μόνο από τον ίδιο, χωρίς τη διαμεσολάβηση κάποιου μορφωμένου της εποχής που έκανε χρήση της καθαρεύουσας.

Τα προαναφερθέντα αποσπάσματα και οι προτεινόμενες εργασίες πάνω σε αυτά παρουσιάζονται στη συνέχεια:

«Η απάντηση στο Δεριγνύ»

[Η απάντηση στο Δεριγνύ]

Εκεί οπού 'φκιανα τις θέσες εις τους Μύλους ήρθε ο Ντερνύς* να με ιδεί. Μου λέγει: «Τι κάνεις αυτού; Αυτές οι θέσεις είναι αδύνατες· τι πόλεμον θα κάμετε με τον Μπραΐμη αυτού; –Του λέγω, είναι αδύνατες οι θέσεις κι εμείς, όμως είναι δυνατός ο Θεός οπού μας προστατεύει· και θα δείξομεν την τύχη μας σ' αυτές τις θέσες τις αδύνατες. Κι αν είμαστε ολίγοι εις το πλήθος του Μπραΐμη, παρηγοριό-

μαστε μ' έναν τρόπο, ότι η τύχη μάς έχει τους Έλληνες πάντοτε ολίγους. Ότι αρχή και τέλος, παλαιόθεν και ως τώρα, όλα τα θερία πολεμούν να μας φάνε και δεν μπορούνε τρώνε από μας και μένει και μαγιά. Και οι ολίγοι αποφασίζουν να πεθάνουν και όταν κάνουν αυτήνη την απόφασιν, λίγες φορές χάνουν και πολλές κερδαίνουν. Η θέση οπού είμαστε σήμερα εδώ είναι τοιαύτη και θα ιδούμεν την τύχη μας οι αδύνατοι με τους δυνατούς. – «Τρε μιέν»*, λέγει κι αναχώρησε ο ναύαρχος.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ο Μακρυγιάννης ήταν αγράμματος. Ωστόσο αυτή η απάντησή του φανερώνει ότι ξέρει καλά το νόημα της ελληνικής Ιστορίας. Σε ποιες φράσεις φαίνεται αυτό;
2. Τι σημαίνει η φράση «τρώνε από μας και μένει και μαγιά»;
3. Ποια ελληνική αρετή εξαιρείται κυρίως εδώ;

Πρόκειται για ένα απλό και συνεχές απόσπασμα, όπου τα εμπειροχόμενα ιδεολογικά χαρακτηριστικά του αποσπάσματος είναι η ιστορικότητα, η ελληνικότητα και η θρησκευτικότητα. Τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά είναι εμφανή και στις εργασίες προς ανάθεση, όπως παρουσιάζεται παρακάτω:

Εργ.1: Κατανόηση- Ιστορικότητα (Ο Μακρυγιάννης παρά την αγραμματοσύνη του γνώριζε καλά το νόημα της ελληνικής Ιστορίας)

Εργ.2: Κατανόηση – Ελληνικότητα. Κυρίαρχο μήνυμα, το οποίο ενισχύει η παρούσα εργασία είναι ότι: «Οι Έλληνες δύσκολα υποχωρούν».

Εργ.3: Κατανόηση- Ελληνικότητα. Η παρούσα εργασία προβάλλει τις ελληνικές αρετές, που παρουσιάζονται στο συγκεκριμένο απόσπασμα, οι οποίες είναι: το θάρρος, ο ηρωισμός και η αυτοθυσία για την υπεράσπιση της πατρίδας.

Η συγγραφική ομάδα δεν προτρέπει τους μαθητές να ανατρέξουν στο πλήρες κείμενο.

[Είστε πολλά ολίγοι]

Εκατσα να φάγω ψωμί. Ήρθαν τέσσεροι αξιωματικοί Γάλλοι μ' ανθρώπους από τη φεργάδα να πάρουνε μέσα τις τουλούμπες* και τ' άλλα τους τα πράγματα, να μη χαθούνε οπού θ' άνοιγε ο πόλεμος. Κράτησα τους αξιωματικούς και φάγαμεν μαζί. Μου λένε: «Είστε πολλά ολίγοι κι αυτηνοί πολλοί, οι Τούρκοι, και ταχτικοί*· κι αυτήνη η θέση είναι αδύνατη. Έχει και κανόνια ο Μπραϊμης και δεν θα βαστάξετε. – Τους λέγω, όταν σηκώσαμεν την σημαία αναντίον της τυραγνίας, ξέραμεν ότ' είναι πολλοί αυτηνοί και μαθητικοί* κι έχουν και κανόνια κι όλα τα μέσα· εμείς απ' ούλα είμαστε αδύνατοι· όμως ο Θεός φυλάγει και τους αδύνατους· κι αν πεθάνομεν, πεθαίνομεν δια την πατρίδα μας, δια την θρησκεία μας, και πολεμούμεν όσο μπορούμεν αναντίον της τυραγνίας· κι ο Θεός βοηθός. Αυτός ο θάνατος είναι γλυκός, ότι κανένας δεν θα γένει αθάνατος· κι όταν ο Χάρος θα 'ρθει να μας πάρει, όταν θέλει, άρρωστους και δυστυχείς, καλύτερα σήμερα να πεθάνομεν». Με φίλησε ένας απ' αυτούς και τόν φίλησα κι εγώ. Ύστερα φύγαν.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Πού βασίζεται η γνώμη των Γάλλων αξιωματικών και πού βασίζει ο Μακρυγιάννης τη δική του γνώμη;
2. Ποια είναι τα επιχειρήματα του Μακρυγιάννη;
3. Το περιστατικό αυτό, καθώς και το προηγούμενο, έγινε κατά την οχύρωση των Μύλων της Λέρνης, κοντά στο Άργος πριν από τη μάχη. Δικαιώθηκε ο Μακρυγιάννης από το αποτέλεσμα της μάχης;

Θέμα του αποσπάσματος είναι ένα ακόμη γεγονός από την Επανάσταση, όπως το έζησε ο Μακρυγιάννης. Τα μηνύματα που κυριαρχούν στο απόσπασμα και ενισχύονται και από τις προτεινόμενες εργασίες είναι: το θάρρος, ο ηρωισμός, η αυτοθυσία των Ελλήνων αγωνιστών για την υπεράσπιση της πατρίδας και η πίστη στον Θεό, η οποία μπορεί να βοηθήσει και να ενισχύσει την αγωνιστικότητα των αγωνιστών στην υπεράσπιση της πατρίδας.

Αναφορικά με τις εργασίες ισχύουν τα παρακάτω:

Εργ.1: Κατανόηση - Ιστορικότητα

Εργ.2: Κατανόηση (Επιχειρήματα Μακρυγιάννη)

Εργ.3: Ιστορικότητα (Το περιστατικό που περιγράφεται στο απόσπασμα διαδραματίστηκε κοντά στο Άργος πριν την μάχη, κατά την οχύρωση των Μύλων της Λέρνης). Οι μαθητές καλούνται να αναφέρουν αν το αποτέλεσμα της μάχης δικαίωσε τον Μακρυγιάννη.

Να επισημανθεί ότι η συγγραφική ομάδα για ακόμη μια φορά δεν προτρέπει τους μαθητές να ανατρέξουν στο πλήρες κείμενο.

«Το τραγούδι»

[Το τραγούδι]

Τότε έκατξε ο Γκούρας και οι άλλοι και φάγαμεν ψωμί· τραγουδήσαμεν κι εγλεντήσαμεν. Με περικάλεσε* ο Γκούρας κι ο Πατακώστας να τραγουδήσω· ότ' είχαμεν τόσον καιρόν οπού δεν είχαμεν τραγουδήσει –τόσον καιρόν, οπού* μας έβαλαν οι διοτελείς* και 'γγιχτήκαμεν* δια να κάνουν τους κακούς τους σκοπούς. Τραγουδούσα καλά. Τότε λέγω ένα τραγούδι:

Ο Ήλιος εβασίλεψε
Έλληνά μου, βασίλεψε και το Φεγγάρι εχάθη

τουλούμπα: η αντίλα, τρόμπα, ταχτικοί: εκπαιδευμένοι, οργανωμένοι, μαθητικοί: εξασκημένοι, περικάλεσε: παρακάλεσε (ιδιωμ.), οπού: εδώ: από τότε που..., 'διοτελείς: ιδιοτελείς, συμφεροντολόγοι, 'γγιχτήκαμεν: αγγιχτήκαμε, κακοκαρδιστήκαμε,

κι ο καθαρός Αυγερινός που πάει κοντά στην Πούλια,
τα τέσσερα κουβέντιαζαν και κρυφοκουβεντιάζουν.
Γυρίζει ο ήλιος και τους λέει, γυρίζει και τους κρένει:
«Εφές οπού βασίλειψα πίσω από μια ραχούλα,
άκ' σα γυναίκεια κλάματα κι αντρών τα μοιργιολόγια
γι' αυτά τα 'ρωικά κορμιά στον κάμπο ξαπλωμένα,
και μέσ' στο αίμα το πολύ είν' όλα βουτημένα.,
Για την πατρίδα πήγανε στον Άδη τα καημένα.

Ο μαύρος ο Γκούρας αναστέναξε και μου λέγει: «Αδελφέ Μακρυγιάννη, σε καλό να το κάμει ο Θεός· άλλη φορά δεν τραγουδίησες τόσο παραπονεμένα. Αυτό το τραγούδι σε καλό να μας βγει. –Είχα κέφι, του είπα, οπού δεν τραγουδήσαμεν τόσον καιρόν». Έτσι εις ταρδιά* πάντοτες γλεντούσαμεν. Άρχισε ο πόλεμος κι άναψε ο ντουφεκισμός πολύ. Πήρα τους ανθρώπους μου, πήγα εκεί, καθώς ήμουν διορισμένος· και στάθηκα καμπόσο και πολεμήσαμεν. Ήφερα απόξω γύρα τα πόστα*. Πήγα εις το κονάκι* μας ό,τι έπαιρνε να βασιλέψει το φεγγάρι, να βγάλω τον πεζό* δια την κυβέρνησιν. Έρχονται μου λένε: «Τρέξε, σκοτώθη ο Γκούρας εις το πόστο του. Έριξε αναντίον των Τούρκων· απάνω εις την φωτιά τον βάρεσαν εις τον αμήλιγγα* και δεν μίλησε τελείως». Πήγα, τον πήραμεν εις τον ώμο και τον βάλαμε σ' ένα μπουντρούμι. Τον συγκύρισε η φαμελιά του και τον χώσαμεν.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να βρείτε τις ενότητες του αποσπάσματος και να δώσετε ένα σύντομο τίτλο σε κάθε ενότητα.
2. Τα περιστατικά γίνονται πάνω στην πολιορκημένη Ακρόπολη των Αθηνών. Πόσες και ποιες διαφορετικές συναισθηματικές καταστάσεις του Μακρυγιάννη βλέπουμε στο απόσπασμα;
3. Ο Μακρυγιάννης, όπως βλέπουμε, «συνθέτει» δημοτικά τραγούδια. Μας βοηθάει αυτό να καταλάβουμε πώς γεννιέται ένα δημοτικό τραγούδι;
4. Στα δημοτικά τραγούδια υπάρχουν ορισμένοι «κοινοί τόποι», σταθερά μοτίβα, στα οποία ο δημιουργός προσθέτει τα νέα στοιχεία. Ποιοι είναι εδώ οι κοινοί τόποι και ποια τα νέα στοιχεία;

Θέμα του αποσπάσματος είναι ένα ακόμη γεγονός από την Επανάσταση, έτσι όπως το έζησε ο Μακρυγιάννης. Πιο συγκεκριμένα, ο Μακρυγιάννης σύνθεσε ένα τραγούδι που έκρυβε ένα παράπονο. Γρήγορα, όμως, το τραγούδι διακόπηκε, καθώς έπρεπε να επιστρέψει στη μάχη για να υπερασπιστεί την πατρίδα.

Αναφορικά με τις εργασίες ισχύουν τα παρακάτω:

Εργ.1: Λογοτεχνικότητα (χωρισμός του αποσπάσματος σε ενότητες και καταγραφή τίτλου)

Εργ.2: Ιστορικότητα (περιστατικά στην πολιορκημένη Ακρόπολη των Αθηνών)

Εργ.3: Λογοτεχνικότητα δημοτικού τραγουδιού (Πώς γεννιέται ένα δημοτικό τραγούδι)

Εργ.4: Λογοτεχνικότητα δημοτικού τραγουδιού

Το απόσπασμα αυτό αφορά ιδιαίτερα τη δημοτική ποίηση, που φέρει αναμφίβολα αισθητικά λογοτεχνικά γνωρίσματα, σύμφωνα και με τις αξίες της προφορικότητας (Ong, 2001, σ. 67). Η προφορικότητα της λογοτεχνικής παραγωγής του δημοτικού τραγουδιού, γνώριμη, όπως φαίνεται στο απόσπασμα του Μακρυγιάννη, δεν είναι κάτι άσχετο με την προφορικότητα στο ύφος της γραφής του ίδιου στα Απομνημονεύματά του.

«Στο πανηγύρι τ' Αγιαννιού»

[Στο πανηγύρι τ' Αγιαννιού]

Εγίνα ως δεκατέσσερων χρονών και πήγα εις έναν πατριώτη μου εις Ντεσφίνα. Ήταν γιορτή και παγγύρι τ' Αγιαννιού. Πήγαμεν εις το παγγύρι μόδω-σε το ντουφέκι του να το βαστώ. Εγώ θέλησα να το ρίξω, ετζακίστη. Τότε μ' έπιασε σε όλον τον κόσμον ομπρός και με πέθανε εις το ξύλο. Δεν μ' έβλαβε το ξύλο τόσο, περισσότερον η ντροπή του κόσμου. Τότε όλοι τρώγαν και πίναν και εγώ έκλαιγα. Αυτό το παράπονον δεν ήύρα άλλον κριτή να το ειπώ να με δικιώσει, έκρινα εύλογον να προστρέξω εις τον Αϊ-Γιάννη, ότι εις το σπίτι του μόγινε αυτήνη η ζημία και η ατιμία. Μπαίνω την νύχτα μέσα εις την εκκλησιά του και κλείω την πόρτα κι αρχινώ τα κλάματα με μεγάλες φωνές και μετάνοιες: τ' είναι αυτό οπούγινε σ' εμέναν, γομάρι είμαι να με δέρονουν; Και τον περικαλώ να μου δώσει άρματα καλά κι ασημένια και δεκαπέντε πουγγιά χρήματα και εγώ θα του φκιάσω ένα μεγάλο καντήλι ασημένιον. Με τις πολλές φωνές κάμαμεν τις συμφωνίες με τον άγιον.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να σχολιάσετε τη φράση: «Δε μ' έβλαβεν... ντροπή του κόσμου».
2. Σε ποιο τόνο μιλάει ο Μακρυγιάννης στον Άγιο;
3. Ο τόνος αυτός δείχνει ασέβεια ή βαθιά πίστη; Να δικαιολογήσετε τη γνώμη σας.

Θέμα του παραπάνω αποσπάσματος είναι η καταγραφή ενός περιστατικού από την εφηβική ηλικία του Μακρυγιάννη που διαδραματίστηκε στο πανηγύρι του Αγιαννιού. Τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά του παραπάνω αποσπάσματος είναι κυρίως η θρησκευτικότητα και η παράδοση (πανηγύρι Αγιαννιού).

Αναφορικά με τις εργασίες ισχύουν τα παρακάτω:

Εργ.1: Κατανόηση και σχολιασμός φράσης: Πληροφορίες για τον χαρακτήρα του Μακρυγιάννη («Δεν με έβλαβε το ξύλο τόσο, περισσότερον η ντροπή του κόσμου»).

Εργ.2: Λογοτεχνικότητα – Θρησκευτικότητα: Ο Μακρυγιάννης μετανοεί και στρέφεται για βοήθεια στον Άγιο Ιωάννη. Αυτό δείχνει ότι ήταν βαθιά θρησκευόμενος.

Εργ.3: Θρησκευτικότητα: Ο Μακρυγιάννης εκφράζει την πίστη του στον Άγιο Ιωάννη.

«Τα αγάλματα»

[Τα αγάλματα]

Είχα δυο αγάλματα περίφημα, μια γυναίκα κι ένα βασιλόπουλο, ίδια· φαίνονταν οι φλέβες, τόση εντέλειαν είχαν. Όταν χάλασαν τον Πόρο, τα 'χαν πάρει κάτι στρατιώτες, και στ' Άργος θα τα πουλούσαν των Ευρωπαίων· χίλια τάλαρα γύρσαν... Πήρα τους στρατιώτες, τους μίλησα: Αυτά, και δέκα χιλιάδες τάλαρα να σας δώσουνε, να μην το καταδεχτείτε να βγουν από την πατρίδα μας. Γι' αυτά πολεμήσαμε».

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιο είναι το νόημα της φράσης «γι' αυτά πολεμήσαμε»;

Θέμα του παραπάνω αποσπάσματος αποτελούν οι διαπραγματεύσεις που έγιναν για την πώληση δύο αγαλμάτων στην Ευρώπη και η έκκληση του Μακρυγιάννη στους Έλληνες στρατιώτες να μην υποκύψουν και απομακρυνθούν τα αγάλματα από την πατρίδα. Όπως διαβάζουμε στη συνέχεια, αυτός ήταν και ένας λόγος πολέμου. Πρόκειται για ένα απλό και συνεχές απόσπασμα, ιδεολογικό χαρακτηριστικό του οποίου είναι σαφώς η ιστορικότητα η οποία διαπερνά και την προτεινόμενη και μοναδική εργασία (Εργ.1: Κατανόηση συγκεκριμένης φράσης-Ιστορικότητα). Να επισημανθεί ότι η συγγραφική ομάδα δεν προτρέπει τους μαθητές να ανατρέξουν στο πλήρες κείμενο των απομνημονευμάτων.

Θα κλείσουμε τον σχολιασμό των αποσπασμάτων από τα Απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη, με το ίδιο απόσπασμα με το οποίο ξεκινήσαμε, το οποίο αυτή τη φορά ανθολογείται στο εγχειρίδιο των Κ.Ν. Λογοτεχνίας της Γ' Γυμνασίου (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000)

και είναι εκτενέστερο σε σύγκριση με αυτό του Ανθολογίου της Ε΄ και Στ΄ δημοτικού (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001). Το ακόλουθο απόσπασμα ανήκει στη θεματική ενότητα «Ο 19ος αιώνας ως το 1880 (Απομνημονεύματα)». Τα κυρίαρχα ιδεολογικά χαρακτηριστικά του προς μελέτη αποσπάσματος είναι: η ιστορικότητα (επανάσταση ενάντια στους Τούρκους), η ελληνικότητα, η εθνική ταυτότητα και θρησκευτικότητα. Κυριαρχεί το μήνυμα ότι: «Όταν είμαστε ενωμένοι έχουμε πάντα μεγαλύτερες επιτυχίες από το να αγωνιζόμαστε και να προσπαθούμε μόνοι μας», καθώς και το πόσο σημαντική είναι η Εκπαίδευση ακόμη και σε μεγαλύτερη ηλικία.

«Είμαστε εις το εμείς...»

[Είμαστε εις το εμείς...]

Κι όσα σημειώνω τα σημειώνω γιατί δεν υποφέρνω να βλέπω το άδικον να πνίγει το δίκιον. Δια κείνο έμαθα γράμματα εις τα γεράματα και κάνω αυτό το γράψιμον το απελέκητο, ότι δεν είχα τον τρόπον όντας παιδί να σπουδάξω ήμουν φτωχός κι έκανα τον υπηρέτη και τιμάρενα άλογα κι άλλες πλήθος δουλειές έκανα, να βγάλω το πατρικό μου χρέος, οπού μας χρέωσαν οι χαράμηδες* και να ζησω κι εγώ σε τούτην την κοινωνίαν, όσο έχω τ' αμανέτι* του Θεού εις το σώμα μου. Κι αφού ο Θεός θέλησε να κάμει νεκρανάσταση εις την πατρίδα μου, να την λευτερώσει από την τυραγνίαν των Τούρκων, αξίωσε κι εμένα να δουλέψω κατά δύναμη λιγότερο από το χειρότερον πατριώτη μου Έλληνα. Γράφουν σοφοί άντρες πολλοί, γράφουν τυπογράφοι ντόπιοι και ξένοι διαβασμένοι για την Ελλάδα – ένα πράμα μόνον με παρακίνησε κι εμένα να γράψω, ότι τούτην την πατρίδα την έχομεν όλοι μαζί και σοφοί κι αμαθείς και πλούσιοι και φτωχοί και πολιτικοί και στρατιωτικοί και οι πλέον μικρότεροι άνθρωποι – όσοι αγωνιστήκαμεν, αναλόγως ο καθείς, έχομεν να ζησομεν εδώ. Το λοιπόν δουλέψαμεν όλοι μαζί, να την φυλάμεν κι όλοι μαζί και να μην λέγει ούτε ο δυνατός «εγώ», ούτε ο αδύνατος. Ξέρετε πότε να λέγει ο καθείς «εγώ»; Όταν αγωνιστεί μόνος του και φκιάσει ή χαλάσει, να λέγει εγώ όταν όμως αγωνίζονται πολλοί και φκιάνουν, τότε να λένε «εμείς». Είμαστε εις το «εμείς» και όχι εις το «εγώ». Και εις το εξής να μάθομεν γνώση, αν θέλομεν να φκιάσομεν χωριόν, να ζησομεν όλοι μαζί. Έγραφα γυμνή την αλήθεια, να ιδούνε όλοι οι Έλληνες ν' αγωνίζονται δια την πατρίδα τους, δια την θρησκείαν τους, να ιδούνε και τα παιδιά μου και να λένε: «Έχομεν αγώνες πατρικούς, έχομεν θυσίες», αν είναι αγώνες και θυσίες. Και να μπαίνουν σε φιλοτιμίαν και να εργάζονται εις το καλό της πατρίδας τους, της θρησκείας και της κοινωνίας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Με το απόσπασμα αυτό τελειώνει ο Μακρυγιάννης τα *Απομνημονεύματα*. Ποιοι είναι οι λόγοι που τον κάνουν να μάθει γράμματα στα γεράματα και ποιο είναι το μήνυμα που έχει να μεταδώσει; Να βρείτε τις σχετικές φράσεις.
2. Τι σημαίνει η φράση «είμαστε εις το εμείς και όχι εις το εγώ»; Να την αναπτύξετε.

Τα παραπάνω μηνύματα ενισχύονται και από τις προτεινόμενες εργασίες, οι οποίες έχουν τα εξής χαρακτηριστικά:

Εργ.1: Κατανόηση αποσπάσματος και ενίσχυση μηνύματος για την αξία της Εκπαίδευσης ακόμη και σε μεγάλη ηλικία.

Εργ.2: Κατανόηση αποσπάσματος με έμφαση στο μήνυμα ότι όταν είμαστε ενωμένοι έχουμε πάντα μεγαλύτερες επιτυχίες από το να αγωνιζόμαστε και να προσπαθούμε μόνοι μας.

Τα απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη, όπως και άλλων αγωνιστών, οι οποίοι πολέμησαν για την ανεξαρτησία το 1821, έχουν ιστορικό προσανατολισμό σε συνδυασμό με μια απόπειρα δημόσιου απολογισμού και εθνικής παρακαταθήκης στις επόμενες γενιές. Τα προαναφερθέντα, ωστόσο, δεν αποτελούν υποχρεωτικά τεκμήριο αντικειμενικότητας, διότι ως αυτοβιογραφικά είδη εμπεριέχουν το υποκειμενικό στοιχείο (May 1979, σ.88).

«Είμαστε εις το εμείς»

Στη θεματική ενότητα «Γεγονότα από την ελληνική ιστορία» στο Ανθολόγιο της Ε΄ και Στ΄ δημοτικού ανθολογείται το ακόλουθο απόσπασμα από τα «Απομνημονεύματα» του Μακρυγιάννη. Πρόκειται για ένα συνεχές απόσπασμα που συνδέεται με τα υπόλοιπα της ενότητας ως προς τη θεματική, καθώς όλα τα κείμενα της ενότητας στην οποία ανήκουν έχουν ιστορικό χαρακτήρα.

Γιάννης Μακρυγιάννης

[Είμαστε εις το «εμείς»]

Ενα πράμα μόνον με παρακίνησε κι εμένα να γράψω ότι τούτην την πατρίδα την έχομεν όλοι μαζί, και σοφοί κι αμαθείς και πλούσιοι και φτωχοί και πολιτικοί και στρατιωτικοί και οι πλέον μικρότεροι άνθρωποι' όσοι αγωνιστήκαμεν, αναλόγως ο καθείς, έχομεν να ζήσομεν εδώ. Το λοιπόν δουλέψαμεν όλοι μαζί, να την φυλάμεν κι όλοι μαζί και να μην λέγει ούτε ο δυνατός «εγώ» ούτε ο αδύνατος. Ξέρετε πότε να λέγει ο καθείς «εγώ»; Όταν αγωνιστεί μόνος του και φκιάσει ή χαλάσει, να λέγει «εγώ»' όταν όμως αγωνίζονται πολλοί και φκιάνουν, τότε να λένε «εμείς». Είμαστε εις το «εμείς» κι όχι εις το «εγώ». Και εις το εξής να μάθομεν γνώση, αν θέλομεν να φκιάσομεν χωριόν, να ζήσομεν όλοι μαζί.

Από το συγκεκριμένο απόσπασμα απουσιάζει το εισαγωγικό σημείωμα, ενώ συνοδεύεται από μια ζυλογραφία του Τάσσου, που απεικονίζει τον Μακρυγιάννη. Σύμφωνα με το παρατιθέμενο σύντομο βιογραφικό σημείωμα του συγγραφέα «τα Απομνημονεύματά του, που εκφράζουν με λαϊκό αυθορμητισμό την ελληνική ψυχή και την αγνή παράδοση, ανύψωσαν τον αγράμματο δημιουργό τους σε σύμβολο του αδούλωτου ελληνισμού» (Κατσίκη-Γκίβαλου, 2001, σ.203).

Ερωτήσεις - Δραστηριότητες:

1. Τι εννοεί ο Μακρυγιάννης με τη φράση «αναλόγως ο καθείς»;
2. Ποια είναι τα ευεργετικά αποτελέσματα της συλλογικής προσπάθειας;
3. Ποια σχέση πρέπει να έχουν μεταξύ τους η συλλογική και η ατομική προσπάθεια;
4. Ο Άγγελος Σικελιανός στο ποίημά του «Μακρυγιάννης» γράφει:

*Κι όλων μας το αίμα θέλει να μπει μες στ' αυλάκι,
το ίδιο χωράφι να ποτίσει, στρατηγέ μας!
Τι πια δεν είμαστε στο «εγώ», ως Εσύ μας το 'πες,
μα σήμερα είμαστε στο «εμείς», κι ας μαζωχτούμε
σ' έναν σκοπόν, αν θέλουμε να φκιάσουμε χωριό και κόσμο!*

Να βρείτε τις ομοιότητες των δύο κειμένων και να τις σχολιάσετε.

Τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά του παραπάνω αποσπάσματος, αλλά και γενικά στα Απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη είναι η ελληνικότητα και η εθνική ταυτότητα (ηρωισμός, αγάπη και αγώνες για την υπεράσπιση της πατρίδας).

Όσον αφορά τις προτεινόμενες εργασίες αφορούν στα παρακάτω:

Ερ.1: Κατανόηση συγκεκριμένης φράσης

Ερ.2,3: Κατανόηση

Να επισημανθεί ότι οι εργασίες 2 και 3 εστιάζουν στο κυρίαρχο μήνυμα του αποσπάσματος: «Όταν είμαστε ενωμένοι έχουμε πάντα μεγαλύτερες επιτυχίες από το να αγωνιζόμαστε και να προσπαθούμε μόνοι μας».

Ερ.4: Σύνδεση του αποσπάσματος με το ποίημα «Μακρυγιάννης» του Α. Σικελιανού. Οι μαθητές καλούνται να βρουν ομοιότητες.

Η αίσθηση συλλογικής χειραφέτησης όπως αυτή αποτυπώνεται στον λόγο του Μακρυγιάννη απορρέει από την ενεργό εμπλοκή του στην Επανάσταση, υπό την έννοια του ότι: *«αντιμετώπιζε, χάρη στο δικαίωμα που του έδινε η συμμετοχή του στην Επανάσταση, επί ίσοις όροις τους άλλους καπεταναίους, και χάρη σε αυτό το δικαίωμα αποκτούσε λόγο για τα της πατρίδας. Τα ατομικά συμφέροντα ορίζονταν πια σε άμεση εξάρτηση με το συμφέρον της Επανάστασης, με ένα συλλογικό συμφέρον για τη διαχείριση του οποίου θέριευαν οι συγκρούσεις»* (Θεοτοκάς, 2012, σ. 549).

Το συγκεκριμένο απόσπασμα είναι κοινό με ένα μέρος του ομότιτλου αποσπάσματος από το εγχειρίδιο της Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000). Πιο συγκεκριμένα στη θεματική «Απομνημονεύματα» στα Κείμενα Ν. Λογοτεχνίας Γ΄ Γυμνασίου (νέο βιβλίο) εμπεριέχονται δύο αποσπάσματα από τα αντίστοιχα του Μακρυγιάννη. Τα Απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη γράφτηκαν από το 1829 ως το 1850, αλλά εκδόθηκαν πολύ αργότερα. Οι μαθητές από το εισαγωγικό σημείωμα πληροφορούνται για το χρονικό διάστημα που γράφτηκαν τα απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη, καθώς και πότε αναγνωρίστηκαν ως «τεκμήριο εθνικής αυτογνωσίας» και «πεζογραφικό επίτευγμα». Πληροφορούνται, ακόμη για την προέλευση του συγκεκριμένου αποσπάσματος και το θέμα του που είναι οι προθέσεις και οι αντιλήψεις του Μακρυγιάννη για τη χρησιμότητα του έργου του.

Στόχοι των αποσπασμάτων είναι οι μαθητές: *«να κατανοήσουν τις επιδιώξεις που ομολογεί ο Μακρυγιάννης στο ξεκίνημα του αυτοβιογραφικού του εγχειρήματος και να ελέγξουν τους τρόπους, με τους οποίους επιχειρεί να κερδίσει την εμπιστοσύνη του αναγνώστη, ώστε να τον πείσει για την αξιοπιστία του έργου του»* (Καγιαλής, Ντουνιά, Μέντη, χ.χ., σελ. 34). Οι μαθητές πρέπει να εστιάσουν την προσοχή τους στο γεγονός ότι ο Μακρυγιάννης έγραψε τα απομνημονεύματά του, δίχως μόρφωση, στην τιμιότητα της διαγωγής και στην εντιμότητα της γραφής του, καθώς και στις έννοιες της πατρίδας, της θρησκείας, της εθνικής συνείδησης, της συλλογικής και ατομικής συνείδησης, τα οποία αποτελούν και τα κυριότερα σημεία του αποσπάσματος.

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι στο τέλος του αποσπάσματος των απομνημονευμάτων και αφού πρώτα ο Μακρυγιάννης επικαλείται τα ιδεώδη του πατριωτισμού, της αλληλεγγύης και της συλλογικότητας, καταγγέλλει έναν απροσδιόριστο αριθμό αγωνιστών ως διεφθαρμένους, οι οποίοι όπως ισχυρίζεται ο ίδιος όχι μόνο πλούτισαν από τον Αγώνα αλλά και εκμεταλλεύτηκαν το νεοσύστατο τότε κράτος. Ανάμεσα στους αγωνιστές που καταγγέλλει

συμπεριλαμβάνονται ο Κολοκοτρώνης, ο Γκούρας, Ο Μαμούρης, ο Κριτζώτης κ.ά. Ο Μακρυγιάννης, όπως είναι φυσικό, εξαιρεί τον εαυτό του από όλη αυτή τη διαφθορά (Καγιαλής, κ.α., 2006).

Τα προαναφερθέντα αποσπάσματα που προέρχονται από συρραφή αποσπασμάτων είναι τα ακόλουθα:

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ

Απομνημονεύματα

Τα Απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη γράφτηκαν από το 1829 ως το 1850, αλλά εκδόθηκαν πολύ αργότερα, ενώ το κύρος του έργου ως τεκμηρίου εθνικής αυτογνωσίας και, παράλληλα, ως πεζογραφικού επιτεύγματος κατοχυρώθηκε στα μέσα του εικοστού αιώνα. Τα αποσπάσματα που επιλέξαμε προέρχονται από την Εισαγωγή και εκφράζουν τις αρχικές προθέσεις και ορισμένες από τις γενικές αντιλήψεις του Μακρυγιάννη που κατευθύνουν το έργο.

1829 Φλεβαρίου 26, Άργος. Είμαι διορισμένος από την κυβέρνηση του Κυβερνήτη Καποδίστρια Γενικός Αρχηγός της Εκτελεστικής δύναμης της Πελοπόννησος και Σπάρτης. Ο σταθμός* μου είναι εδώ εις Άργος. Κάθομαι και αγροικιόμαι* με την Κυβέρνηση, και παντού εις τις επαρχίες μ' αρχές κι αξιωματικούς, και όποτε κάνει χρεία φέρνω και γύρα σε όλα τα μέρη αυτά, διά την γενική ησυχία, και ξεκολουθώ τα χρέη μου καθημένους τον περισσότερον καιρόν εδώ. Και για να μην τρέχω εις τους καφενέδες και σε άλλα τοιούτα, και δεν τα συνηθώ – (ήξερα ολίγον γράψιμον, ότι δεν είχα πάγει εις δάσκαλο από τα αίτια οπού θα ξηγηθώ, μην έχοντας τους τρόπους*) περικαλούσα τον έναν φίλον και τον άλλον και μ' έμαθαν κάτι περισσότερον εδώ εις Άργος, οπού κάθομαι άνεργος.

Αφού λοιπόν καταγίνηκα ένα δυο μήνες να μάθω ετούτα τα γράμματα οπού βλέπετε, εφαντάστηκα να γράψω τον βίον μου, όσα έπραξα εις την μικρή μου ηλικία και όσα εις την κοινωνία, όταν ήρθα σε ηλικία, και όσα διά την πατρίδα μου, οπού μπήκα εις της Εταιρείας το μυστήριον διά τον αγώνα της λευτεριάς μας και όσα είδα και ξέρω οπού γιναν εις τον Αγώνα, και σε όσα κατά δύναμη συμμεθεξα κι εγώ κι έκαμα το χρέος μου, εκείνο οπού μπορούσα. Δεν έπρεπε να έμπω εις αυτό το έργον ένας αγράμματος, να βαρύνω τους τίμιους αναγνώστες και μεγάλους άντρες και σοφούς της κοινωνίας, και να τους βάλω σε βάρος, να τους κινώ την περιέργειά τους και να χάνουν τις πολύτιμες στιγμές εις αυτά.

Αφού όμως έλαβα και εγώ ως άνθρωπος αυτήνη την αδυναμίαν, σας ζητώ συγγνώμη εις το βάρος οπού θα σας δώσω. Αν είμαι τίμιος άνθρωπος, θέλω γράψει την αλήθεια, καθώς έγιναν τα γραφόμενα, οπού θα σημειώσω. Όλοι οι αναγνώστες έχετε

* σταθμός: υπηρεσία * αγροικιόμαι: συνεννοούμαι * οι τρόποι: τα μέσα

χρέος πρώτα να 'ρρευνήσετε διά την διαγωγή μου, πώς φέρθηκα εις την κοινωνία και Αγώνα, και αν τιμίως φέρθηκα, βάλετε βάση και εις τα γραφόμενά μου· αν ατίμως φέρθηκα, μην πιστεύετε τίποτας. Και αφού μάθετε ότι φέρθηκα τιμίως και ιδείτε σημειωμένα έγγραφα και απόδειξεις, αρχή και τέλος, από διαφόρους, από κυβέρνησες και από αρχές και από άλλους πολλούς, όθεν χρημάτισα* εγώ με τους αδελφούς μου συναγωνιστάς, οπού μ' αξίωσε ο Θεός να έχω εις την οδηγίαν μου, όλο καλύτερούς μου εις τον αγώνα και εις υπηρεσίες, όθεν διατάχτηκα. [...]

Η πατρίδα του κάθε ανθρώπου και η θρησκεία είναι το παν και πρέπει να θυσιά-

* **χοημάτισα**: υπηρετήσα

ζει και πατριωτισμόν και να ζει αυτός και οι συγγενείς του ως τίμιοι άνθρωποι εις την κοινωνία. Και τότε λέγονται έθνη, όταν είναι στολισμένα με πατριωτικά αιστήματα· το αναντίον λέγονται παλιόψαθες των εθνών και βάρος της γης. Και διά τούτο, ως πατρίδα γενική του κάθε ενού και έργο των αγώνων του μικρότερου και αδύνατου πολίτη, έχει κι αυτός τα συμφέροντά του εις αυτήνη την πατρίδα, εις αυτήνη την θρησκεία. Δεν πρέπει ο άνθρωπος να βαρύνεται και να αμελεί αυτά· και ο προκομμένος πρέπει να φωνάζει ως προκομμένος την αλήθεια, το ίδιον και ο απλός. Ότι κρικέλα* δεν έχει η γης να την πάρει κανείς εις την πλάτη του, ούτε ο δυνατός ούτε ο αδύνατος· και όταν είναι ο καθείς αδύνατος εις ένα πράγμα και μόνος του δεν μπορεί να πάρει το βάρος, και παίρνει και τους άλλους και βοηθούν, τότε να μην φαντάζεται να λέγει ο αίτιος* εγώ· να λέγει εμείς. Ότι βάναμε όλοι τις πλάτες, όχι ένας.

Οι άρχοντές μας, οι αρχηγοί μας έγιναν «Εκλαμπρότατοι», έγιναν «Γενναιότατοι», και οι ντόπιοι και οι φερτικοί,* όμως τίποτας δεν τους αναπεύει.* Ήμασταν φτωχοί, εγίναμεν πλούσιοι. Ήταν ο Κιαμίλπεγης εδώ εις την Πελοπόννησο και οι άλλοι Τούρκοι πλουσιότατοι, έγινε ο Κολοκοτρώνης και οι άλλοι συγγενείς και φίλοι πλούσιοι από γες,* αργαστήρια, μύλους, σπίτια, σταφίδες και άλλα πλούτη των Τούρκων. Όταν ο Κολοκοτρώνης και οι σύντροφοί του ήρθαν από τη Ζάκυνθο, δεν είχαν ούτε πιθαμή γης· τώρα φαίνεται τι έχουν. Το ίδιον και εις τη Ρούμελη, Γκούρας και Μαμούρης, Κριτζώτης, Γριβαίγοι, Στάικος και οι άλλοι, Τζαβελαίγοι και άλλοι πολλοί. Και τι ζητούνε από το Έθνος; Μιλιούνια* ακόμα διά τις μεγάλες δούλεψες.* Και σε αυτά ποτές δεν αναπεύονται· όλο νόμους και φατρίες διά το καλό της πατρίδος, όλο αυτό πασκίζουν. Όσα έπαθε η πατρίς διά τους «νόμους» και το καλό αυτηνών, και όσα παλικάρια σκοτώθηκαν, δεν τα 'παθε η πατρίς εις τον αγώνα των Τούρκων. Κατοικίσαμεν τους κατοίκους μέσα στα σπήλαια και ζούνε με τα θερία, και 'ρημώσαμε τους τόπους και εγίναμε η παραλυσία του κόσμου.

Όλα αυτά μου δώσαν αφορμή να μάθω γράμματα εις τα γεράματα, να τα σημειώσω όλα. Ένας από αυτούς ήμουν και εγώ. Ας γράψει άλλος διά μένα ό,τι γνωρίζει. Εγώ την αλήθεια θα την ειτώ γυμνή. Ότι έχω το μεριδίό μου· σ' αυτήνη την πατρίδα θα ζήσω εγώ και τα παιδιά μου.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Ποιος είναι ο σκοπός των *Απομνημονευμάτων*, σύμφωνα με τα εισαγωγικά σχόλια του Μακρυγιάννη;
- 2 Ο Μακρυγιάννης αναφέρεται συχνά στα λίγα γράμματα που γνωρίζει. Τι εξυπηρετούν αυτές οι αναφορές; Ποια εντύπωση σχημάτισε για το χαρακτήρα του, με βάση τη γλώσσα και το ύφος που χρησιμοποιεί;
- 3 «Εγώ την αλήθεια θα την ειπώ γυμνή». Πώς καταλαβαίνετε αυτή την περίφημη φράση του Μακρυγιάννη;
- 4 Με ποιους τρόπους επιχειρεί ο Μακρυγιάννης να κερδίσει την εμπιστοσύνη του αναγνώστη του;
- 5 Δείτε στο διαδίκτυο το πλούσιο υλικό για το Μακρυγιάννη (<http://www.makriyannis.gr>). Πλοηγηθείτε στο πλήρες κείμενο των *Απομνημονευμάτων* και διαβάστε το αναλυτικό βιογραφικό σημείωμα για το Μακρυγιάννη (<http://www.omhros.com/Makr/>).

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- ◆ Δείτε πίνακες του Παναγιώτη Ζωγράφου που σχεδιάστηκαν από το 1836 ως το 1839 «κατά στοχασμόν, υπαγόρευσιν και δι' ιδίων εξόδων» του Μακρυγιάννη. Δοκιμάστε να συγκρίνετε την τεχνική αυτών των εικαστικών έργων με το συγγραφικό ύφος των *Απομνημονευμάτων*.

Ως εργασίες προτείνονται οι ακόλουθες με τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

Ερ.1: Κατανόηση (σκοπός απομνημονευμάτων του Μακρυγιάννη)

Ερ.2: Κατανόηση – Λογοτεχνικότητα (χαρακτηρισμός Μακρυγιάννη ανάλογα με το ύφος και τη γλώσσα που καταγράφει τα απομνημονεύματά του)

Ερ.3: Κατανόηση συγκεκριμένης φράσης

Ερ.4: Κατανόηση

Ερ.5: Η συγγραφική ομάδα προτρέπει τους μαθητές να αναζητήσουν περαιτέρω πληροφορίες για τον Μακρυγιάννη και να διαβάσουν το βιογραφικό του, το οποίο θα βρουν στο πλήρες κείμενο των απομνημονευμάτων (Σύνδεση του αποσπάσματος με το πλήρες κείμενο).

Διαθ. Δρ.1: Διαθεματικότητα με το μάθημα των Εικαστικών - Λογοτεχνικότητα: Οι μαθητές καλούνται να συγκρίνουν την τεχνική των πινάκων ζωγραφικής του Παναγιώτη Ζωγράφου με το ύφος συγγραφής του Μακρυγιάννη στα απομνημονεύματά του.

Αξιοσημείωτο είναι ότι στην εργασία 5 και στη διαθεματική διαπιστώνουμε την άρση της αποσπασματικότητας και της διαθεματικότητας, γεγονός που αποτελεί καινοτομία. Αναλυτικότερα, η συγγραφική ομάδα προτρέπει τους μαθητές να αναζητήσουν περαιτέρω πληροφορίες για τον Μακρυγιάννη και να διαβάσουν το βιογραφικό του, το οποίο θα βρουν στο πλήρες κείμενο των απομνημονευμάτων (Σύνδεση του αποσπάσματος με το πλήρες κείμενο).

Τέλος τα κυριότερα μηνύματα που εξάγονται από τα εν λόγω αποσπάσματα: είναι η αξία της Εκπαίδευσης ακόμη και σε μεγάλη ηλικία, η τιμιότητα της διαγωγής, η αλήθεια, τα ιδεώδη του πατριωτισμού, η αλληλεγγύη, η συλλογικότητα και η καταγγελία της διαφθοράς.

3.3. Γιάννης Ρίτσος

Ο Ρίτσος γύρω στο '30 δεν κατάφερε να προφυλαχτεί από την επιδημία αυτοκαταστροφής του «καρυωτακισμού» και παρασύρθηκε από την τετριμμένη και άχρωμη ποίηση της πρωτεύουσας. Η αντίδρασή του στον «καρυωτακισμό» ήρθε ως αποτέλεσμα της κοινωνικής συνειδητοποίησης με την αποστροφή προς την αδικία και τον πόνο για την εκμετάλλευση (Vitti, 1978, σ.117).

Τον Μάιο του '36, με αφορμή τα βίαια εργατικά συλλαλητήρια στη Θεσσαλονίκη, ο Ρίτσος σαν ακαριαία έκφραση του πόνου του και της λαϊκής αγανάκτησης για την καταπίεση και τη θηριωδία, έγραφε τον «Επιτάφιο». Εκδηλώνει τώρα τα αισθήματά του στη γλώσσα του δημοτικού μοιρολογιού, ώστε ο πόνος να αντανακλά τον πόνο ολόκληρου του λαού. Το 1937, κάτω από τη δικτατορία του Μεταξά, γράφει «Το τραγούδι της αδερφής μου», το οποίο διαβάζεται από το κοινό σαν αντιστασιακό έργο. Ο στίχος του είναι βραχύπνοος σαν λυγμός και δίνει την εντύπωση ενός πονεμένου ανθρώπου. Τα συγκεκριμένα ποιήματα του Ρίτσου, πνιγμένα μέσα στον πόνο, δεν καταγγέλλουν φανερά τίποτε, πιστοποιούν μόνο την παθητική αντίσταση του ηττημένου που αναζητάει μια πίστη (Vitti, 1978, σ.120).

Αργότερα ο Ρίτσος επιχειρεί να αποδράσει από την κλειστή μικροαστική ζωή. Εκμεταλλευόμενος τη στηριζόμενη στη μεταφορά και τον συνειρμό νέα ποιητική μέθοδο, θα συνθέσει κατά παράταξη παραστάσεις που αποβλέπουν περισσότερο στην παραλλαγή παρά στη συμπύκνωση του αισθήματος. Οι μεταπολεμικές του περιπέτειες, με τις αλλεπάλληλες διώξεις και εξορίες, θα τονώσουν ακόμη περισσότερο την πίστη του στον άνθρωπο, την αγάπη του στη φύση και την τίμια εργασία (Vitti, 1978, σ. 122). Η κάθαρση που έφερε ο πόλεμος και η αντίσταση εκφράστηκε με μεγαλύτερη ενάργεια στην ποίηση. Στην κατοχική Αθήνα ο Ρίτσος έγραφε το αφηγηματικό του ποίημα «Η τελευταία Π.Α. εκατονταετία» που δημοσιεύτηκε το 1961 (Vitti, 1978, σ.123).

Το 1950 στα χρόνια του εμφυλίου πολέμου ο Ρίτσος βρισκόταν εξόριστος σε ένα από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης των νησιών, καθώς η κυβέρνηση θεώρησε ότι θα μπορούσε να απειλήσει τη δημόσια, εθνική ασφάλεια. Συμμετείχε στην ομαδική αντίσταση απέναντι στην καταπιεστική εξουσία της άρχουσας τάξης και στις ταξικές διεκδικήσεις για μια ουσιαστική πρόοδο της εργατικής τάξης (Vitti, 1978, σ.126).

Για τους συγγραφείς της γενιάς του '30 (Ελύτης, Ρίτσος) ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος με τις οργανικές αλλαγές που επέφερε στην κοινωνία και στο αίσθημα ευθύνης, ήταν κάτι περισσότερο από ένας καινούριος τρόπος ζωής: ήταν μια αναμέτρηση που αφορούσε τα ίδια τους τα βιώματα και τις λογοτεχνικές τους μεθόδους. Για παράδειγμα η εναλλαγή της ποιητικής με την πεζογραφική έκφραση και αντίστροφα δε συνέβαινε πια (Vitti, 1978, σ.50).

Ο ποιητής από εξόριστος των σχολικών βιβλίων παλαιότερα, λόγω των πολιτικών του απόψεων, αποτελεί πλέον μια σημαντική παρουσία στα σχολικά εγχειρίδια. Όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενο σημείο της παρούσας εργασίας, ως το 1977, οπότε και εκδόθηκαν τα πρώτα διδακτικά εγχειρίδια της λογοτεχνίας, τα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, τα όποια λογοτεχνικά επιλέγονταν λόγω του ιδεολογικά περικλειστού φρονηματικού τους χαρακτήρα (Κουντουρά 2002, σ. 64).

Η θεματική των ποιημάτων του Ρίτσου που εμπεριέχονται στα σχολικά βιβλία λογοτεχνίας αφορούν στη βιοματική εμπειρία του, που απέκτησε μέσα από τη συμμετοχή του στην Εθνική Αντίσταση και στον Εμφύλιο Πόλεμο, καθώς και την εξορία του στα μετεμφυλιακά χρόνια και στα χρόνια της δικτατορίας. Το βιογραφικό, τα σχόλια που συνοδεύουν τα ποιήματα καθώς, και οι ερωτήσεις των σχολικών βιβλίων κατευθύνουν σε μια ανάλυση του έργου του ποιητή που οδηγεί και σε μια ιστορική ανάχνευση της εποχής κατά την οποία δημιουργήθηκαν, αλλά και σε μια αισθητική προσέγγιση των ποιητικών τεχνικών του. Παρά το γεγονός ότι στο σχολικό βιβλίο ανθολογείται μια μόνο διάσταση της ποίησης του Ρίτσου, η προαναφερθείσα (σε αντίθεση, για παράδειγμα, με μια σφαιρικότερη ανθολόγηση της ποίησης του Ελύτη), εντούτοις δίνονται αφορμές για τη διερεύνηση ευρύτερα της ποιητικής του θεματικής και τεχνοτροπίας. Η ποίηση του «διακρίνεται για το πηγαίο αίσθημα, την άνεση και το πλάτος του λυρικού της λόγου και την τεχνοτροπική της πολυμορφία (Κουντουρά 2002, σ. 66). Ο Ρίτσος αντλεί την έμπνευση και τα θέματά του από την παιδική και την εφηβική του ηλικία, από την παράδοση και από τους κοινωνικούς αγώνες». Το βάρος δίνεται κυρίως στην ανάλυση του περιεχομένου του έργου του, το οποίο παρουσιάζεται να διακρίνεται από σημαντικά ανθρωπιστικά χαρακτηριστικά: την πίστη στην ελευθερία, στον άνθρωπο, στη δικαιοσύνη, στην ειρήνη (Κείμενα νεοελληνικής λογοτεχνίας, Β' τεύχος, σ. 243).

3.3.1. Ανθολογούμενα αποσπάσματα του Γιάννη Ρίτσου

«Το εμβατήριο του Ωκεανού»

Στο βιβλίο για τη λογοτεχνία της Γ' γυμνασίου (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000) και στη θεματική ενότητα «Νεότερη Λογοτεχνία: Η Περίοδος από το 1922-1945» φιλοξενείται το ακόλουθο ποιητικό απόσπασμα από την ποιητική σύνθεση του Γιάννη Ρίτσου «Το εμβατήριο του Ωκεανού». Πρόκειται για ένα απλό και συνεχές απόσπασμα που συνδέεται με τα υπόλοιπα κείμενα/αποσπάσματα της αντίστοιχης ενότητας, στην οποία ανήκουν, ως προς τη χρονική περίοδο που αναφέρονται και εκδόθηκαν, καθώς και στη μορφή τους και τις επιρροές που είχαν οι ποιητές.

Γιάννης Ρίτσος

1. Από το «Εμβατήριο του Ωκεανού»

Η συλλογή αυτή του Ρίτσου, που είναι στην πραγματικότητα ένα πολύ εκτεταμένο ποίημα, εκδόθηκε το 1940. Είναι γεμάτη μνήμες του ποιητή από τη θάλασσα, που κοντά της έζησε τα πρώτα του χρόνια.

Οι γέροι ναυτικοί
που δεν έχουν καίκι, που δεν έχουν πια δίχτυα
κάθονται στο βράχο
και καπνίζουν στην πίπα τους
ταξίδια, σκιά και μετάνοια.
Όμως εμείς
δεν ξέρουμε τίποτα
απ' τη στάχτη στη γεύση του ταξιδιού.
Ξέρουμε το ταξίδι
και το γλαυκό ημικύκλιο του οριζοντα
που 'ναι σαν τ' άγριο φρούδι
θαλασσινού θεού.
Πηδάμε στις βάρκες
λύνουμε τα σκοινιά και τραγουδάμε τη θάλασσα
κοιτώντας το ασημένιο σύννεφο
πλάι στ' ανοιξιάτικο φεγγάρι.
Ποια διαμαντένια πολιτεία
κοιμάται πίσω απ' τα βουνα;
Ποια φώτα τρέμουν πέρα στη νύχτα
και μας φωνάζουν;
Ακούσαμε το τραγούδι της θάλασσας
και δε μπορούμε πια να κοιμηθούμε.
Μητέρα,
μη μου κρατάς το χέρι.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στο απόσπασμα κυριαρχούν δυο εικόνες αντίθετες. Ποια είναι τα στοιχεία που συνιστούν την αντίθεσή τους;

2. Με ποιες εκφράσεις δείχνει ο ποιητής τη λαχτάρα των παιδιών για τη θάλασσα;
3. Οι εκφράσεις «καπνίζουν στην πίδα τους... μετάνοια» και «το γλυκό ημικόκλιο... θαλασσινού θεού» είναι οι πιο τολμηρές μεταφορικές συνδέσεις. Πώς τις αναλαμβάνετε;

Η συλλογή «Το Εμβατήριο του Ωκεανού» γράφτηκε από τον ποιητή στα 1939-1940, σε μια κρίσιμη ιστορική στιγμή: *«Όσοι έζησαν μέσα σε ερείπια έχουν ακροαστεί τα δόντια του χρόνου να σαρακίζουν τα ξύλα: χρόνου διαφορετικού από εκείνον που ακούγεται μπροστά στο πέλαγο. Ο ένας είναι ο σταθμητός χρόνος της Ιστορίας, ο άλλος, ο άπειρος χρόνος της αιωνιότητας. Ο Ρίτσος γνώρισε και τον ένα και τον άλλο. Αυτή η αρχική αίσθηση προοιωνίζει – για να μην πω προδικάζει – τη διπολικότητα του βίου του: του επαναστάτη που λυτρώνεται μέσα στην Ιστορία, του ποιητή που αγωνίζεται για την αιωνιότητα»* γράφει ο Παντελής Πρεβελάκης στο βιβλίο του «Ο ποιητής Γιάννης Ρίτσος» (1981, σσ. 103 – 104).

Το προς μελέτη απόσπασμα και γενικά η ποίηση του Ρίτσου τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο από άποψη θεματικής φαίνεται να γίνεται πιο εσωτερική και πιο προσωπική, αφού ο ποιητής μας μεταφέρει νοσταλγικές προσωπικές μνήμες από τη θάλασσα στη Μονεμβασιά, όπου έζησε κατά την παιδική του ηλικία (Αγγελοπούλου, 2009, σ. 81). Στο συγκεκριμένο απόσπασμα προβάλλεται για ακόμη μια φορά η ελληνικότητα του τοπίου και οι ασχολίες των ανθρώπων με επίκεντρο τη θάλασσα.

Αν και ο τίτλος του ποιήματος έχει άμεση σχέση με την μουσική, ωστόσο οι προτεινόμενες εργασίες δεν το λαμβάνουν υπ' όψιν. Στοχεύουν, κυρίως, στη λογοτεχνικότητα με την αναζήτηση εικόνων (Εργασίες 1 και 2) και μεταφορικών φράσεων (Εργασία 3) και στην κατανόηση του ποιήματος. Το χαρακτηριστικό της ελληνικότητας του τοπίου φαίνεται πως δεν απουσιάζει και από προτεινόμενες εργασίες, με τις οποίες καλούνται να ασχοληθούν οι μαθητές.

Αξίζει να αναφερθεί ότι και εδώ, η συγγραφική ομάδα δεν προτρέπει τους μαθητές να ανατρέξουν στο πλήρες κείμενο.

«Ύμνος και Θρήνος για την Κύπρο»

Στο βιβλίο για τη λογοτεχνία της Γ΄ γυμνασίου (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000) και στη θεματική ενότητα «Νεότερη Λογοτεχνία: Η Περίοδος από το 1922-1945» φιλοξενείται ποιητικό απόσπασμα του Γιάννη Ρίτσου με τον τίτλο «Ύμνος και Θρήνος για την Κύπρο» από την ομώνυμη ποιητική του σύνθεση που γράφτηκε και εκδόθηκε το 1974. Πρόκειται για ένα απλό συνεχές απόσπασμα που συνδέεται με τα υπόλοιπα κείμενα/αποσπάσματα της αντίστοιχης ενότητας, στην οποία ανήκουν, ως προς τη χρονική περίοδο που αναφέρονται και εκδόθηκαν, καθώς και στη μορφή τους και τις επιρροές που είχαν οι ποιητές.

2. Ύμνος και Θρήνος για την Κύπρο

Τον Ιούλιο του 1974 τουρκικά στρατεύματα, παραβαίνοντας κάθε έννοια δικαίου και ηθικής, αποβιβάστηκαν στο μαρτυρικό νησί και κατέλαβαν το βόρειο τμήμα του, που το κατέχουν ως σήμερα. Η εισβολή εκείνη, γνωστή ως επιχείρηση Αττίλας, είχε ως αποτέλεσμα, εκτός από τα άλλα δεινά, να εκδιωχτούν από τα σπίτια τους πάνω από 200 χιλ. Ελληνοκύπριοι, που κατέφυγαν ως πρόσφυγες στο νότιο τμήμα του νησιού.

Νησί πικρό, νησί γλυκό, νησί τυραγνισμένο
κάνω τον πόνο σου να πω και προσκυνώ και μένω.

Εσύ της θάλασσας ρυθμός, ολάνθιστο κλωνάρι,
πώς σου μαδήσαν τ' άνθια σου διπλοί, τριπλοί βαρβάροι.

Τι θλιβερά που σεργιανάν τριγύρω σου τα ψάρια
κι αντίχριστοι να παίζουνε την τύχη σου στα ζάρια.

Κουράγιο, μικροκόρη μας, που μας εγίνης μάνα
Ύμνος και Θρήνος της ζωής κι ανάστασης καμπάνα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιοι ξένοι κατακτητές κατέλαβαν, κατά καιρούς, το νησί;
2. Ποιοι στίχοι εκφράζουν καλύτερα την ιστορική του μοίρα;
3. Με ποια μέσα αισθητικά προσπαθεί ο ποιητής να συνδυάσει τον ύμνο με το θρήνο; (Προτού απαντήσετε, να παρατηρήσετε τις εικόνες, τις λέξεις, το μέτρο και το ρυθμό του ποιήματος).
4. Με ποιο στίχο εκφράζει ο ποιητής την αισιοδοξία του για το μέλλον του νησιού;

Στο εισαγωγικό σημείωμα που συνοδεύει το ποίημα γίνεται συνειδητά αναφορά στην ιστορία της Κύπρου. Πιο συγκεκριμένα οι μαθητές και οι μαθήτριες διαβάζουν πληροφορίες για την εισβολή των τουρκικών στρατευμάτων στην Κύπρο και την κατάκτηση του βόρειου τμήματος του νησιού, που το έχουν ακόμη και σήμερα στην κατοχή τους.

Πρόκειται για ένα λυρικό ποίημα με πατριωτικό περιεχόμενο, όπου ο ποιητής αποφεύγει τις αναφορές στην ιστορία. Το ποίημα έχει εγκωμιαστικό και ελεγειακό χαρακτήρα, καθώς είναι ταυτόχρονα ένας ύμνος και ένας θρήνος για την Κύπρο. Ο ποιητής έχει επηρεαστεί από τα γεγονότα της τουρκικής εισβολής. Για αυτό το λόγο θρηνεί για τα βάσανα της Κύπρου και τις συμφορές που έχει υποστεί κατά καιρούς το νησί, αλλά συγχρόνως υμνεί τις φυσικές ομορφιές του και εκδηλώνει τον σεβασμό του. Το απόσπασμα ολοκληρώνεται με ένα ελπιδοφόρο και αισιόδοξο μήνυμα, όπως διαβάζουμε στους δύο τελευταίους στίχους. Συγκεκριμένα ο ποιητής, ζητάει από το νησί να κάνει κουράγιο, διότι στο μέλλον τα πράγματα θα πάνε καλύτερα.¹

«Ο Ρίτσος βίωνε πολύ έντονα το δράμα της Κύπρου. Το καλοκαίρι του 1974 ήταν σαν πεθαμένος», θυμάται η κόρη του ποιητή, Έρη Ρίτσου, η οποία σε συνέντευξή της στις 28 Δεκεμβρίου του έτους 2009 στη διαδικτυακή εφημερίδα «sigmalive»,² μας πληροφορεί ότι ο πατέρας της, ήθελε να επισκεφθεί την Κύπρο το 1960, αλλά η κυβέρνηση της Ελλάδας δεν του έδωσε διαβατήριο.

¹ Γιάννης Ρίτσος. Ύμνος και θρήνος για την Κύπρο. Το ποίημα της ελπίδας για το νησί της Αφροδίτης. Cyprus Alive. <https://www.cyprusalive.com/el/giannhs-ritsos-ymnos-kai-orhnos-gia-thn-kypro>

² Συνέντευξη της Έρης Ρίτσου για τον ποιητή πατέρα της. Εφημερίδα: sigmalive (2009)
<http://www.sigmalive.com/archive/news/local/224574>

Όσον αφορά τις εργασίες που προτείνονται συνδυάζουν την κατανόηση του ποιήματος (Εργασίες 2 και 4), τη λογοτεχνικότητα (Εργασία 3) και την ιστορικότητα (Εργασίες 1 και 2). Η συγγραφική ομάδα δεν προτρέπει τους μαθητές να ανατρέξουν στο πλήρες κείμενο.

«Η τελευταία Π.Α. εκατονταετία»

Γράφει η Προκοπάκη (2000) για τον άνθρωπο-ποιητή Γιάννη Ρίτσο: *«οι αμφισημίες, οι αντιφάσεις, οι παλινωδίες μαρτυρούν τη σκληρή πάλη του στοχαστή[-ποιητή] που δέχεται τα δυσοίωνα μηνύματα των καιρών [και επιλέγει να μιλήσει] υπαινικτικά [...] για τη βία του καθεστώτος, τις νοοτροπίες και τη συμβατική ηθική, τους ιδεολογικούς πειθαναγκασμούς, [καθώς] έχει συνδέσει το πεπρωμένο του με το υψηλότερο όραμα της ανθρωπότητας»*. Η δεύτερη περίοδος της ποιητικής του δημιουργίας τοποθετείται χρονικά ανάμεσα στα έτη 1937-1943 οπότε και συμβαίνει η «λυρική έκρηξη» του Ρίτσου με μοντέρνο τρόπο: τολμηρή εικονοποιία, ελεύθερος στίχος, ποιητική ανύψωση των απλών καθημερινών ανθρώπων και των απλών καθημερινών πραγμάτων, συζητητικός τόνος, οικειότητα γλωσσική, δείγματα υπερρεαλιστικής γραφής. Στο μεταξύ η δεύτερη αυτή περίοδος της ποιητικής του Ρίτσου συμπίπτει με την ένταξή του στο Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ) (Προκοπάκη, 2000).

Το ποίημα του Γιάννη Ρίτσου *«Η τελευταία Π.Α. εκατονταετία»* είναι ένα εξαιρετο δείγμα της συγκεκριμένης χρονικά ποιητικής παραγωγής του Ρίτσου. Πρόκειται για ένα χρονικό χωρίς απόδοση συγκεκριμένων ονομάτων και ονομασιών. Το εκτενές αυτό ποίημα συνετέθη από τον Γιάννη Ρίτσο το 1942, κατά τη διάρκεια της γερμανικής Κατοχής, διασώθηκε και, εν τέλει, δημοσιεύθηκε το 1961. Αποτελεί δε μια ρεαλιστική αλλά και λυρική ταυτόχρονα απεικόνιση της βαρβαρότητας των κατακτητών και της αλληλεγγύης όσων αντιστάθηκαν.

Αν και τυπικά το παραπάνω ποίημα ανήκει στη δεύτερη περίοδο της ποιητικής δημιουργίας του Γιάννη Ρίτσου, ωστόσο εμπεριέχει με προληπτικό τρόπο στοιχεία τα οποία θα χαρακτηρίσουν την τρίτη, σύμφωνα με την Προκοπάκη (2000, σ.56) περίοδο του έργου του, μεταξύ 1944-1955, οπότε ο ποιητής εντάσσει στην ποίηση του το στοιχείο της βιωμένης ιστορίας.

Απόσπασμα αυτού του ποιήματος, το οποίο είναι απλό και συνεχές, ανθολογείται στην 3^η ενότητα του σχολικού εγχειριδίου «Γλώσσα» της ΣΤ΄ Δημοτικού (Ιορδανίδου, κ.ά.) με θεματική την 28^η Οκτωβρίου και συνοδεύεται από ένα σκίτσο του Φ. Δημητριάδη, στο οποίο

απεικονίζονται οι ήρωες που πολέμησαν στην Αλβανία. Το συγκεκριμένο απόσπασμα αποτελεί το πρώτο κείμενο, με το οποίο οι μαθητές εισάγονται στο θέμα της ενότητας

Αξίζει να αναφερθεί ότι, αν και η συγγραφική ομάδα δεν προτρέπει τους μαθητές να ανατρέξουν στο πλήρες κείμενο, ακόμα και το ολιγόστιχο απόσπασμα για το οποίο γίνεται, εδώ, λόγος βρίθει ιστορικότητας:

Ενότητα 3

28η Οκτωβρίου

Η τελευταία Π.Α.* εκατονταετία

Κατηφόρισαν με σκισμένα χιτώνια, με παλιά ντουφέκια
δίχως ψωμί στο γυλιό* δίχως σφαίρες.
Μονάχα με μικρά οργισμένα ποτάμια κλείναν τα
περάσματα πίσω τους.

Είχαν βαδίσει μήνες και μήνες πάνου σ' άγνωστες πέτρες
πάνου στο χιόνι μαζί με τις ελιές τους και τ' αμπέλια τους –
άλλος άφησε κει πάνου ένα πόδι, ένα χέρι
άλλος άφησε ένα μεγάλο κομμάτι απ' την ψυχή του
καθένας κ' έναν ή πιότερους νεκρούς...

Γιάννης Ρίτσος

Λέξεις... φράσεις... κείμενα

Γλώσσα

1. Στο ποίημα που μόλις διαβάσατε μας δίνονται κάποιες πληροφορίες για το τέλος του Ελληνοϊταλικού πολέμου. Μπορείτε να βρείτε στους στίχους τις πληροφορίες αυτές;

2. Με ποιες εικόνες ο ποιητής μάς δείχνει τις θυσίες που έκαναν οι αγωνιστές του '40 στα Βουνά της Πίνδου;

Η ενότητα στην οποία εντάσσεται το παραπάνω ποιητικό απόσπασμα δεν προορίζεται για τη διδασκαλία νέων γραμματικών φαινομένων και λεξιλογίου, αφού δεν περιέχει ανάλογες ασκήσεις, ίσως επειδή οι συγγραφείς επιδιώκουν από τους μαθητές να εστιάσουν την προσοχή τους στα ιστορικά γεγονότα. Απουσιάζει, ακόμη, και ο προοργανωτής, δηλαδή το εισαγωγικό κείμενο πριν από το ποίημα. Γενικά αυτή η δομή ακολουθείται στις επετειακές ενότητες (πχ. 28^η Οκτωβρίου, 17 Νοεμβρίου κ.ά.). Οι ερωτήσεις που αφορούν το παραπάνω ποίημα στοχεύουν

στην καλύτερη κατανόησή του. Στην πρώτη ερώτηση διάχυτη είναι η ιστορικότητα, αφού οι μαθητές καλούνται να αντλήσουν πληροφορίες για τον ελληνοϊταλικό πόλεμο μέσα από το ποίημα, ενώ η δεύτερη ερώτηση αφορά τη λογοτεχνικότητα του κειμένου, όπου οι μαθητές καλούνται να αναζητήσουν στο ποίημα τις εικόνες που δείχνουν τις θυσίες των αγωνιστών του 1940 στα βουνά της Πίνδου.

Το ποίημα «Ειρήνη»

Στο νέο ανθολόγιο της Στ' δημοτικού (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001) υπάρχει ένα απόσπασμα από το ποίημα το Γιάννη Ρίτσου «Ειρήνη», το οποίο ανήκει στη συλλογή «Ποιήματα 1941-1958» (τόμος Β' Αθήνα 1984, Κέδρος) και εντάσσεται στη θεματική «Ειρήνη και φιλία» του ανθολογίου. Το συγκεκριμένο απόσπασμα συνδέεται ως προς το θέμα και με τα υπόλοιπα αποσπάσματα/κείμενα της ενότητας. Ακολουθεί το απόσπασμα, το οποίο συντάχθηκε από συρραφή αποσπασμάτων του ποιητικού έργου «Ειρήνη»:

Γιάννης Ρίτσος

Ειρήνη

Τ' όνειρο του παιδιού είναι η ειρήνη.
Τ' όνειρο της μάνας είναι η ειρήνη.
Τα λόγια της αγάπης κάτω απ' τα δέντρα
είναι η ειρήνη.

Ο πατέρας που γυρνάει τ' απόβραδο μ' ένα φαρδύ χαμόγελο στα
μάτια
μ' ένα ζεμπίλι* στα χέρια του γεμάτο φρούτα
κι οι σταγόνες του ιδρώτα στο μέτωπό του
είναι όπως οι σταγόνες του σταμινιού που παγώνει το νερό στο
παράθυρο,
είναι η ειρήνη.

Ειρήνη είναι ένα ποτήρι ζεστό γάλα κι ένα βιβλίο μπροστά στο
παιδί που ξυπνάει.

Η ειρήνη είναι τα σφιγμένα χέρια των ανθρώπων
είναι το ζεστό ψωμί στο τραπέζι του κόσμου
είναι το χαμόγελο της μάνας.
Μονάχα αυτό.
Τίποτ' άλλο δεν είναι η ειρήνη.

* (το) **ζεμπίλι**: μεγάλος
σάκος από καουτσούκ,
ψάθα, χοντρό ύφασμα
ή πλεκτό δίχτυ, που
χρησιμοποιείται για τη
μεταφορά οικοδομικών
υλικών ή και για ψώνια

Ερωτήσεις - Δραστηριότητες:

1. Με ποιες εικόνες αποδίδει ο ποιητής τις χαρές της ειρηνικής ζωής; Ποια απ' αυτές σας συγκινεί περισσότερο και γιατί;
2. Τι άλλο μπορεί να είναι η ειρήνη; Να γράψετε ένα μικρό κείμενο με θέμα «Τι σημαίνει για μένα ειρήνη».
3. Να ζωγραφίσετε όποια εικόνα του ποιήματος σας αρέσει περισσότερο και να προσθέσετε κάτω από αυτήν ως λεζάντα τους κατάλληλους στίχους από το ποίημα. Στη συνέχεια, μπορείτε να συγκεντρώσετε όλα τα έργα σας και να οργανώσετε μια έκθεση ζωγραφικής.

Μελετώντας το απόσπασμα διαπιστώνουμε αρχικά την απουσία του εισαγωγικού σημειώματος, καθώς και το ότι οι συγγραφείς δεν προτρέπουν τους μαθητές σε ανάγνωση όλου του ποιήματος. Όσον αφορά στις προτεινόμενες εργασίες, ισχύουν τα ακόλουθα: Στην εργασία 1 ζητείται από τα παιδιά να μελετήσουν τη λογοτεχνικότητα (Εργ.1: αναζήτηση εικόνων ειρηνικής ζωής, ενώ στην εργασία 3 γίνεται μια προσπάθεια σύνδεσης της ποιητικής τέχνης με τα εικαστικά, αφού οι μαθητές καλούνται να δημιουργήσουν μια ζωγραφιά μιας εικόνας από το κείμενο. Όσον αφορά, λοιπόν, τις αντίστοιχες εργασίες γίνεται μια προσπάθεια συνάντησης της λογοτεχνίας με τη ζωγραφική στα σύγχρονα πλαίσια της διακαλλιτεχνικότητας (Αγγελάτος, 2017, σ. 33) και της διαθεματικότητας.

Όσον αφορά στην Εργ. 2, πρόκειται για μια δραστηριότητα παραγωγής γραπτού λόγου («Τι σημαίνει για μένα ειρήνη»).³

³ Η Μοντεσσόρι έχει γράψει σχετικά στο «Παιδαγωγικό» της «Μανιφέστο»:

«Το να μιλάει κανείς για μία μάθηση της ειρήνης σε εποχές τόσο κρίσιμες σαν τη δική μας, όταν η κοινωνία απειλείται συνεχώς από την πιθανότητα του πολέμου, ίσως να φαίνεται σαν ένας αφελής ιδεαλισμός. Εγώ παρ' όλα αυτά πιστεύω πως η προετοιμασία της ειρήνης μέσω της παιδείας είναι ο πιο αποτελεσματικός και εποικοδομητικός τρόπος ν' αντιταχθούμε στον πόλεμο, δεδομένου ότι οι ανάγκες του ανθρώπου σήμερα κατά κανένα τρόπο δεν δικαιολογούν τον ένοπλο αγώνα και δεδομένου ότι ο πόλεμος δεν προσφέρει καμιά ελπίδα να βελτιώσει τη μοίρα του. Αν η εποχή της ανθρώπινης ιστορίας που χαρακτηρίζεται από τους αλληπάλληλους πολέμους μπορεί να ονομαστεί η «ενήλικη περίοδος», τότε η περίοδος στην οποία αρχίζουμε να χτίζουμε την ειρήνη θα μπορεί να ονομαστεί η «εποχή του παιδιού. Όπως θριάμβευσε στο παρελθόν ο νόμος της ωμής βίας έτσι και τώρα πρέπει να θριαμβεύσουν οι νόμοι της ζωής. Αυτή η πολυσύνθετη προσδοκία εκφράζεται και συνοψίζεται καλύτερα με τη λέξη εκπαίδευση».

Η «Ρωμιοσύνη» του Ρίτσου και η υποδοχή της στα σχολικά βιβλία

Στα «Κείμενα Ν. Λογοτεχνίας Γ΄ Γυμνασίου»

Στα «Κείμενα Ν. Λογοτεχνίας Γ΄ Γυμνασίου» (Καγιαλής, κ.ά., 2006), στη θεματική «Η Νεότερη Λογοτεχνία (1922-1945)», ανθολογείται απόσπασμα από το ποίημα του Γιάννη Ρίτσου «Ρωμιοσύνη» που εκδόθηκε το 1966. Πρόκειται για ένα απλό και συνεχές απόσπασμα που η σχέση του με τα υπόλοιπα αποσπάσματα/κείμενα της ενότητας εντοπίζεται στη χρονική περίοδο που αναφέρονται και εκδόθηκαν, καθώς και στη μορφή τους και τις επιρροές που έχουν δεχτεί οι ποιητές. Πιο συγκεκριμένα, οι ποιητές της δεκαετίας του '30, όπου ανήκει και ο Ρίτσος, επηρεάζονται από τον αγγλοσαξονικό μοντερνισμό και τον υπερρεαλισμό και γράφουν ποιήματα με πιο ελεύθερο στίχο (Καγιαλής, κ.ά., 2006).

ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΤΣΟΣ

Ρωμιοσύνη

Στο δεύτερο μέρος από το συνθετικό ποίημα Ρωμιοσύνη, που έγραψε ο Ρίτσος μετά την Κατοχή (1945-1947), σαγαγραφούνται παραστατικά καθημερινές σκηνές του ελληνικού καλοκαιριού (φυσικό περιβάλλον, αγροτικές εργασίες, καθημερινή ζωή), στις οποίες αποτυπώνεται δραματικά ο πόνος του εθνικού διχασμού, που τα χρόνια εκείνα ταλαιπωρούσε την Ελλάδα.

Κάθε που βραδιάζει με το θυμάρι τσουρουφλισμένο* στον κόρφο της πέτρας* είναι μια σταγόνα νερού που σκάβει από παλιά τη σιωπή ως το μεδούλι* είναι μια καμπάνα κρεμασμένη στο γερο-πλάτανο που φωνάζει τα χρόνια.

Σπίθες λαγοκοιμούνται μες στη χόβολη* της ερημιάς κι οι στέγες συλλογιούνται το μαλαματένιο* χνούδι στο πάνω χέιλι του Αλωνάρη* – κίτρινο χνούδι σαν τη φούντα του καλαμποκιού κατισμένο απ' τον καημό της δύσης.

Η Παναγιά πλαγιάζει στις μυρτιές με τη φαρδιά της φούστα λευασμένη απ' τα σταφύλια.

Στο δρόμο κλαίει ένα παιδί και του αποκρίνεται απ' τον κάμπο η προβατίνα που 'χει χάσει τα παιδιά της.

Ίσκιος στη βρύση. Παγωμένο το βαρέλι.
Η κόρη του πεταλωτή με μουσκεμένα πόδια.
Απάνου στο τραπέζι το ψωμί κι η ελιά,
μες στην κληματαριά ο λύχνος του αποσπερίτη* και κει ψηλά, γυρίζοντας στη σούβλα του, ευωδάει ο γαλαξίας καμένο ξύγκι, σκόρδο και πιπέρι.

* τσουρουφλισμένο: καμένο από τον ήλιο * στον κόρφο της πέτρας: το στήθος, εδώ μεταφορικά * μεδούλι: μυελός των οστών * χόβολη: σβησμένη φωτιά, θερμή στάχτη * μαλαματένιο: χνούδι * Αλωνάρης: Ιούλιος * ο λύχνος του αποσπερίτη: αγνό φως από το μακρινό πλανήτη Αφροδίτη (Εσπερος), που εμφανίζεται τα πρώτος το βράδυ και χάνεται τελευταίος το πρωί (Αυγερινός)

Α, τι μπρισίμι* αστέρι ακόμα θα χρειαστεί
για να κεντήσουν οι πευκοβελόνες
απάνου στην καψαλισμένη* μάντρα του καλοκαιριού «κι αυτό θα περάσει»,
πόσο θα στίψει ακόμα η μάνα την καρδιά της πάνου απ' τα εφτά σφαγμένα παλικά-
ρια της
ώσπου να βρει το φως το δρόμο του στην ανηφόρα της ψυχής της.

Τούτο το κόκαλο που βγαίνει από τη γης
μετράει οργιά-οργιά* τη γης και τις κόρδες* του λαγούτου
και το λαγούτο αποσπερίς με το βιολί ως το χάραμα
καημό-καημό το λεν στα δυοσμαρίνια* και στους πεύκους
και ντιντινίζουν στα καράβια τα σκοινιά σα λύρες
και ο ναύτης πίνει μικροθάλασσα στην κούπα του Οδυσσέα.

Α, ποιος θα φράξει* τότες τη μπασιά* και ποιο
σπαθί θα κόψει το κουράγιο
και ποιο κλειδί θα σου κλειδώσει την καρδιά που
με τα δυο θυρόφυλλά της διάπλατα
κοιτάει του Θεού τ' αστροπερίχυτα περβόλια;

☪

Γ. Ρίτσος, *Ρωμοσύνη*, Κέδρος

* μπρισίμι: μεταξοτή κλωστή * καψαλισμένη: καμένη από τον ήλιο ή τη φωτιά * οργιά: μέτρο μήκους *
κόρδες: χορδές * δυοσμαρίνια: αρωματικά φυτά * θα φράξει: θα κλείσει * μπασιά: είσοδος

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Φτιάξτε έναν κατάλογο με τα πρόσωπα που εμφανίζονται στο ποίημα, αντιστοιχίζοντάς τα με τις ενέργειες που τους αποδίδει ο ποιητής. Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές παρατηρείτε στη ζωή τους;
- 2 Ποια γνωρίσματα του ελληνικού τοπίου προβάλλει ο ποιητής και γιατί;
- 3 Τι υποδηλώνει η χρήση του στίχου σε εισαγωγικά στην πέμπτη στροφή;

- 4 Ποιο ρόλο έχουν και σε ποιον φαίνεται να απευθύνονται οι συνεχείς ερωτήσεις στην τελευταία στροφή;
- 5 Συγκρίνετε τη θεματική, τη γλώσσα και τις εικόνες του ποιήματος με τα αποσπάσματα από *Το Άξιον Εστί* του Ελύτη. Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές παρατηρείτε ανάμεσα στα δύο συνθετικά ποιήματα;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ♦ Σε ποια χρονική περίοδο της ελληνικής ιστορίας αναφέρεται η *Ρωμιούσνη*; Εντοπίστε τους σχετικούς προσδιορισμούς που δίνει στο απόσπασμα ο ποιητής και συζητήστε με τον καθηγητή της Ιστορίας για τον τρόπο που ο ποιητής αναφέρεται στη σύγχρονή του ιστορική πραγματικότητα.
- ♦ Μεγάλο μέρος της *Ρωμιούσνης* και του *Άξιον Εστί* έχει μελοποιηθεί από το Μίκη Θεοδωράκη. Ακούστε τα τραγούδια και παρακολουθήστε τη μουσική απόδοση του ποιήματος και εξηγήστε τη μεγάλη απήχηση αυτών των έντεχνων τραγουδιών στο ευρύ κοινό. Σκολιάστε επίσης την αναφορά σε μουσικά όργανα στην προτελευταία στροφή του αποσπάσματος της *Ρωμιούσνης*.

Στόχοι του συγκεκριμένου αποσπάσματος, σύμφωνα με το βιβλίο του εκπαιδευτικού (σελ. 129), είναι: «*Να γνωρίσουν οι μαθητές ένα μέρος από το γνωστό συνθετικό ποίημα Ρωμιούσνη και να έρθουν σε επαφή με τη γλώσσα και την ποιητική τεχνική του Ρίτσου, να επισημανθεί η σχέση της ιστορικής με την ποιητική πραγματικότητα, μέσα από την κοινωνικοπολιτική οπτική ενός καταδιωγμένου για τις ιδέες του αριστερού ποιητή και τέλος να εστιάσουν την προσοχή τους σε ένα από τα κύρια θέματα των ποιητών της γενιάς του '30, στο θέμα της ελληνικότητας*». Ως θεματικά κέντρα ορίζονται το ελληνικό καλοκαίρι και η σκληρή πραγματικότητα του εμφυλίου, το θέμα της ελληνικότητας και οι εικόνες από την καθημερινή ζωή, όπως απεικονίζονται στην ποίηση του Γ. Ρίτσου.

Οι μαθητές και οι μαθήτριες από τον προοργανωτή, όπου διάχυτες είναι η ιστορικότητα και η ελληνικότητα, αντλούν πληροφορίες για τη χρονική περίοδο που ο Ρίτσος έγραψε το ποίημα, καθώς και για το θέμα του. Πιο συγκεκριμένα, το παραπάνω απόσπασμα αποτελεί το δεύτερο μέρος από το συνθετικό ποίημα «*Ρωμιούσνη*», το οποίο γράφτηκε μετά την Κατοχή. Το ποίημα γράφτηκε σε μια ιστορική περίοδο κατά την οποία οι εθνικές λογοτεχνίες της Ευρώπης στρέφονταν στην ιστορία και την εθνική ταυτότητα, για να συμβάλουν στον αντιφασιστικό αγώνα. Η έννοια του εθνικού υπό το πρίσμα του λαϊκού φωτιζόταν με πνεύμα αντιστασιακό κι ο λαός αναδεικνυόταν σε πρόσωπο δράσης και στο πεδίο της λογοτεχνίας. Η «*Ρωμιούσνη*» αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα για τα προαναφερθέντα. Ωστόσο, αν και το εθνικό είναι πολύ έντονο στο ποίημα, ωστόσο, το μήνυμά του καθίσταται πανανθρώπινο, αλλά και διαχρονικά

πηγαίο και αυθεντικά ελληνικό. Εδώ αναδύεται η ιδιότυπη ελληνικότητα του Ρίτσου, με το βλέμμα στραμμένο στο οικουμενικό, όχι εσωστρεφής, αλλά εξωστρεφής⁴. Μάλιστα, σύμφωνα και με την Προκοπάκη (1981, σ. 67), θα είναι ες αεί η «Ρωμιοσύνη», καθώς συνδέει την εθνική αντίσταση με το επαναστατικό, εθνικοαπελευθερωτικό 1821 και τον λαϊκό θρύλο.

Όσον αφορά τις εργασίες είναι κυρίως ερωτήσεις κατανόησης του ποιητικού αποσπάσματος και στοχεύουν στην καλύτερη επεξεργασία του. Στην εργασία 1, όπου διάχυτη είναι η ελληνικότητα (ζωή και συνήθειες των ανθρώπων), οι μαθητές καλούνται να φτιάξουν ένα κατάλογο, στον οποίο να καταγράφουν τα πρόσωπα που εμφανίζονται στο ποίημα, τις ενέργειές τους που τους αποδίδει ο ποιητής και έπειτα να αναζητήσουν ομοιότητες και διαφορές της ζωής τους. Στόχος της εργασίας 2, όπου για ακόμη μια φορά είναι χαρακτηριστικό το στοιχείο της ελληνικότητας, ζητείται από τους μαθητές να αναζητήσουν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ελληνικού τοπίου που προβάλλει ο ποιητής. Στην ερώτηση 3 οι μαθητές εξετάζουν τι δηλώνει η χρήση ενός συγκεκριμένου στίχου και στην ερώτηση 4 πού απευθύνονται οι ερωτήσεις της τελευταίας στροφής και τι ρόλο έχουν (χαρακτηριστικό λογοτεχνικότητας). Η ερώτηση 5 αφορά τη λογοτεχνικότητα του κειμένου, αφού οι μαθητές πρέπει να εντοπίσουν τη θεματική και τις εικόνες του ποιήματος και έπειτα να τα συγκρίνουν με τα αποσπάσματα από το «Άξιον Εστί» του Οδυσσέα Ελύτη.

Δύο διαθεματικές δραστηριότητες, επίσης, προτείνονται, οι οποίες συνδέουν το μάθημα της Λογοτεχνίας με την Ιστορία και τη Μουσική. Συγκεκριμένα, οι μαθητές και οι μαθήτριες στην πρώτη δραστηριότητα πρέπει να αντλήσουν πληροφορίες για την χρονική περίοδο της ελληνικής ιστορίας, όπου ανήκει το ποίημα και στη δεύτερη δραστηριότητα να ακούσουν τη «Ρωμιοσύνη» και το «Άξιον Εστί» που έχουν μελοποιηθεί από τον Μίκη Θεοδωράκη και έπειτα να σχολιάσουν την αναφορά μουσικών οργάνων στην 6^η στροφή του ποιήματος. Όσον αφορά στην πρώτη διαθεματική αν κάποιος επιθυμεί να μελετήσει την ιστορία του 20^{ου} αιώνα, θα την βρει στα ποιήματα του Γιάννη Ρίτσου σαν χρονικό ή ποιητική αυτοβιογραφία (Προκοπάκη, 2000).

Ο τρόπος παρουσίασης της Ρωμιοσύνης, οι εργασίες και οι ερωτήσεις αποδίδουν ουσιαστικές πλευρές του ποιήματος. Η ποιητική τεχνική, οι υφολογικές επιλογές, η ιστορική περίοδος, η σχέση των ανθρώπων με τον τόπο τους και το τοπίο, η καθημερινότητά τους

⁴ http://www.eens.org/EENS_congresses/2010/Ilinskaya-Alexandropoulou_Sonia.pdf

αναδεικνύονται τόσο μέσα από τις ερωτήσεις όσο και από τις προτεινόμενες διαθεματικές δραστηριότητες. Ανεξάρτητα από τις προθέσεις των συγγραφέων των σχολικών εγχειριδίων το έργο του Ρίτσου, όπως και κάθε λογοτέχνη, δεν δεσμεύεται τελικά από τους ιδεολογικούς νάρθηκες στους οποίους - αφελώς ή σκοπίμως- επιχειρείται να κλειστεί. Είναι όμως σημαντικό θέμα το να αποσπαστεί από αυτούς και να αποτελέσει την αφορμή για μια ουσιαστική διερεύνησή του.

Το συγκεκριμένο απόσπασμα συνοδεύεται και από ένα χειρόγραφο του ποιητή, το οποίο προέρχεται από την ποιητική σύνθεση «Επιτάφιος». Οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα στα διαδραστικά, εμπλουτισμένα βιβλία να διαβάσουν ένα μεγαλύτερο απόσπασμα από το συνθετικό ποίημα του Ρίτσου (7 μέρη) και μάλιστα να το ακούσουν από την ηχογραφημένη φωνή του ίδιου του ποιητή. Επιπλέον, μπορούν να διαβάσουν περισσότερες πληροφορίες για τη χρονική περίοδο που γράφτηκε το έργο και γενικά για την ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας (1945-2000) από το Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.

Στη Νεοελληνική Γλώσσα της Γ' γυμνασίου

Διαφορετικό απόσπασμα από αυτό της «Ρωμιοσύνης» που επιλέγεται στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Γ' Γυμνασίου φιλοξενείται στο βιβλίο της γλώσσα της Γ' Γυμνασίου (Κατσαρού, κ.ά., 2006) στη θεματική: «Η Ελλάδα στον κόσμο». Το συγκεκριμένο απόσπασμα (απλό, συνεχές) ανήκει στο πρώτο μέρος του συνθετικού ποιήματος Ρωμιοσύνη. Και σε αυτό το απόσπασμα, όμως, προβάλλεται η ελληνικότητα του τοπίου, όπως απεικονίζεται άλλωστε και στην εικόνα που συνοδεύει το απόσπασμα. Το προς μελέτη απόσπασμα συνδέεται με τα υπόλοιπα της ενότητας ως προς το θεματική, αλλά και ως προς τους στόχους που πρέπει να επιτευχθούν, έπειτα από τη διδασκαλία της συγκεκριμένης ενότητας.

 Διαβάστε τα κείμενα 10 και 11 που ακολουθούν, παρατηρήστε την απουσία συνδετικών λέξεων και σκεφτείτε για ποιους λόγους μπορεί να συμβαίνει αυτό.

Κείμενο 10 Ρωμιοσύνη (απόσπασμα)

Αυτά τα δέντρα δε βολεύονται με λιγότερο ουρανό,
αυτές οι πέτρες δε βολεύονται κάτω απ' τα ξένα βήματα,
αυτά τα πρόσωπα δε βολεύονται παρά μόνο στον ήλιο,
αυτές οι καρδιές δε βολεύονται παρά μόνο στο δίκιο.

Ετούτο το τοπίο είναι σκληρό σαν τη σιωπή,
σφίγγει στον κόρφο του τα πυρωμένα του λιθάρια,
σφίγγει στο φως τις ορφανές ελιές του και τ' αμπέλια του,
σφίγγει τα δόντια. Δεν υπάρχει νερό. Μονάχα φως.
Ο δρόμος χάνεται στο φως κι ο ίσκιος της μάντρας είναι σίδηρο.
Μαρμάρωσαν τα δέντρα, τα ποτάμια κ' οι φωνές μες στον ασβέστη του ήλιου.

Η ρίζα σκοντάφτει στο μάρμαρο. Τα σκονισμένα σκοίνα.
Το μουλάρι κι ο βράχος. Λαχανιάζουν. Δεν υπάρχει νερό.
Όλοι διψάνε. Χρόνια τώρα. Όλοι μασάνε μια μπουκιά ουρανό πάνω απ' την πίκρα τους.

Ακούω και μιλώ

1. Τι είδους προτάσεις υπάρχουν στα κείμενα 10 και 11; Χρησιμοποιούνται συνδετικές λέξεις, για να συνδεθούν οι προτάσεις μεταξύ τους;
2. Αν επιχειρήσετε να συνδέσετε τις προτάσεις μεταξύ τους στο κείμενο 10, τι επίδραση θα έχει αυτό στο ρυθμό του ποιήματος; • Τι επίδραση θα έχει στο νόημα;
3. Συνδέστε παρατακτικά μεταξύ τους τις προτάσεις του κειμένου 11. • Προσπαθήστε στη συνέχεια να τις συνδέσετε και υποτακτικά. Αν δεν τα καταφέρνετε, συζητήστε στην τάξη το γιατί.
4. Γιατί νομίζετε ότι ορισμένες λέξεις του κειμένου 11 είναι μέσα σε κόκκινο πλαίσιο;

Διαβάζω και γράφω

1. Βρείτε μικρά διαφημιστικά κείμενα από τον Τύπο, κόψτε τα και κολλήστε τα στο τετράδιό σας. • Τι σύνδεση προτάσεων κυριαρχεί στα διαφημιστικά κείμενα; • Για ποιους λόγους;
2. Βρείτε στα βιβλία των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας δύο ή τρία μικρά ποιήματα σύγχρονων ποιητών και αντιγράψτε τα στο τετράδιό σας. • Τι είδους προτάσεις κυριαρχούν στα ποιήματα που βρήκατε; • Χρησιμοποιούνται συνδετικές λέξεις; • Προσπαθήστε να ερμηνεύσετε αυτές τις επιλογές των ποιητών.

Στόχοι της συγκεκριμένης ενότητας, σύμφωνα με το βιβλίο του μαθητή (σ. 15) είναι οι μαθητές: *«Να διακρίνουν την παρατακτική από την υποτακτική σύνδεση των προτάσεων, να διαπιστώνουν διαφορές που προκύπτουν στο λόγο ανάλογα με το είδος σύνδεσης, να σχεδιάζουν και να γράφουν ερευνητικές εργασίες, να συνειδητοποιούν τις διαφορές ανάμεσα σε λέξεις με συγγενική σημασία και να επιλέγουν την κατάλληλη λέξη ανάλογα με το είδος και το ύφος του κειμένου, καθώς και να έρθουν σε επαφή με διάφορες όψεις της Ελλάδας, συνήθως αντιφατικές, και τη θέση της στο σύγχρονο κόσμο».*

Όσον αφορά τις εργασίες, είναι κυρίως ασκήσεις που στοχεύουν στην εξάσκηση των μαθητών στην παρατακτική και υποτακτική σύνδεση των προτάσεων (εργασίες 1-3). Επιπλέον, οι μαθητές καλούνται να αναζητήσουν το είδος των προτάσεων και συνδετικές λέξεις. Σύμφωνα με τον Τουλουμάκο (2008), ο οποίος έχει εκφράσει αρκετές αντιρρήσεις για το περιεχόμενο των νέων βιβλίων, είναι «ανεπίτρεπτο», όπως υποστηρίζει, να διδάσκονται γλωσσικά φαινόμενα με κείμενα ή άλλα μέσα (π.χ. αφίσες), εξυπηρετώντας έτσι την νέα ιδεολογία της «παγκοσμιοποιημένης ατομικότητας». Η υπαγωγή της λογοτεχνίας στη διδασκαλία της γλωσσικής δομής στερεί από το λογοτεχνικό κείμενο κάθε συγκινησιακή φόρτιση, αναιρεί τη λογοτεχνικότητα, καθώς επικεντρώνει μόνο στην ενεργό λεξική γνώση, αλλά όχι στη δημιουργική χρήση της λέξης (Φλωρά, 2018). Τέλος, και οι δύο δραστηριότητες του «Διαβάζω και γράφω» στοχεύουν στην καλύτερη κατανόηση της γραμματικής και πιο συγκεκριμένα την παρατακτική και υποτακτική σύνδεση των προτάσεων.

Εκ μέρους της συγγραφικής ομάδας δεν υπάρχει προτροπή των μαθητών να ανατρέξουν στο πλήρες κείμενο της «Ρωμοσύνης», τουλάχιστον στα εγχειρίδια που τους διανέμονται, αλλά να αναζητήσουν διαφημιστικά και άλλα ποιήματα σύγχρονων ποιητών για να εξετάσουν και να κατανοήσουν καλύτερα το συγκεκριμένο γραμματικό φαινόμενο. Στα διαδραστικά και εμπλουτισμένα, όμως, βιβλία μπορούν να ανατρέξουν, ακολουθώντας τον αντίστοιχο σύνδεσμο, στο βιβλίο των Κειμένων Ν. Λογοτεχνίας της τάξης τους και να διαβάσουν το απόσπασμα από το δεύτερο μέρος της Ρωμοσύνης.

3.4. Οδυσσέας Ελύτης

«Υπάρχουν δύο Ελλάδες. Αυτή που εξαναγκάζεται και τους ίδιους τους υπηκόους της να καταπονεί και σ' έναν διεθνή χορό μεταμφιεσμένων να μετέχει με το φόρεμα της Ευρωπαϊάς. Και υπάρχει η άλλη, που εξακολουθεί να υπακούει στον Ηράκλειτο και στον Μακρυγιάννη. Η πρώτη μπορεί να καταλυθεί μια μέρα. Η δεύτερη, ακόμη και αν μείνει χωρίς υπόσταση, ποτέ! Τουλάχιστον εγώ, γι' αυτήν υπάρχω!», δήλωσε σε συνέντευξή του ο Οδυσσέας Ελύτης.⁵ (Χριστόπουλος, 2011).

Το «Άξιον Εστί» είναι το κορυφαίο έργο του ποιητή και βραβεύτηκε από την Επιτροπή Κρατικών Βραβείων Λογοτεχνίας. Σύμφωνα με τον Σαββίδη (1973, σ.139-141), ο Ελύτης λόγω αυτού του έργου είναι «άξιος του έθνους», γιατί θέλησε «να σαρκώσει το ουσιαστικότερο και ψηλότερο περιεχόμενο της αληθινής ανθρώπινης φύσης, την Πατρίδα και την Πίστη, σε επεισόδια από κορυφαίες στιγμές της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας». Ο ποιητής θεμελίωσε το ποίημά του πάνω σε δύο απόλυτα ταιριαστές βάσεις της βυζαντινής εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής: την βυζαντινή λειτουργική παράδοση και την τριαδική συμμετρία. Θέμα του είναι τα πάθη του Ελληνισμού στα είκοσι τελευταία χρόνια: Πόλεμος του 40, Κατοχή, Μεσοπόλεμος. Επίσης, σύμφωνα με τον Σαββίδη (ό.π.), η γλώσσα του «Άξιον Εστί» εμπεριέχει ολόκληρη την ζωντανή ελληνική παράδοση, δημοτική και λόγια, εκκλησιαστική και κοσμική σε μια ολότητα.

Σύμφωνα με τον Καραντώνη (1980), ο υπερρεαλισμός ήταν εκείνος ο οποίος απελευθέρωσε τον Ελύτη και το «έμφυτο-υποσυνείδητο» του, ώστε αυτό να καρποφορήσει σε άλλο χώρο και χρόνο, όπου κυριαρχούν η λογική της φύσης και ο ειρμός των συναισθημάτων με ρυθμό, μουσική και εικόνες.

Ο Καραντώνης (1980, σ. 65), εκκινώντας από τη μελέτη της ποιητικής συλλογής «Προσανατολισμοί» του Ελύτη, διατύπωσε την άποψη ότι τα κυριότερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ποίησης του μεγάλου Έλληνα ποιητή είναι η εικόνα, ο εξαναγκασμός της φαντασίας μέσα στον ελεύθερο στίχο, η σουρεαλιστική ελληνική φύση και το αιγαιοπελαγίτικο τοπίο. Ο Καραντώνης συγκαταλέγει τον Ελύτη στους πρωτεργάτες στο «δόγμα του Αιγαίου» με τη διαφορά ότι το τοπίο του Ελύτη είναι ομόλογο με μία ψυχική κατάσταση, με τη χαρά. Η

⁵ http://dimichri65.blogspot.gr/2011/09/blog-post_24.html

ποίηση του είναι μια αισιόδοξη αντιμετώπιση της ζωής που λειτουργεί σαν εξουδετέρωση της ακινησίας και του υποκειμενισμού και κυρίως μετά τον πόλεμο είναι η νίκη της νιότης, της χαράς και του φωτός. Δήλωσε, ακόμη, ότι ο Ελύτης ήταν «ένας ποιητής που τον περίμεναν όλοι» (Καραντώνης, 1980, σ. 79), όχι μόνο οι ανήσυχοι και οι μοντέρνοι, αλλά και οι άνθρωποι της παράδοσης και οι πολέμιοι της μοντέρνας τέχνης.

Ο Ελύτης, σύμφωνα με τον Καραντώνη (1980, σ. 81), κατάργησε την λογική αλληλουχία του δομικά οργανωμένου ποιήματος από στίχους, ομοιοκαταληξίες και στροφές και παραδόθηκε αβίαστα στον ρυθμό του ποιητικού λόγου, για να κατακτήσει μια πρωτόγνωρη λυρική αρμονία στην ποίησή του. Για την ύπαρξη της φύσης στην ποίησή του θα γράψει:

«Η φύση του Ελύτη είναι αποσπασμένη από τους άξονες της ακινησίας της κι από τον υποκειμενισμό του και ξετυλίγεται οργανικά και θεαματικότητα, σαν όραμα καταπληκτικό, σαν αποτέλεσμα μαγικής μέθης πάνω σε αλλεπάλληλες ενότητες εναλλαγών και κινήσεων, ενώ ο ίδιος παραμένει αθέατος και ακίνητος, σιωπηλός και ανέκφραστος σαν να μην είναι ο ίδιος η πηγή της ποιητικής αυτής ενέργειας που μεταμορφώνει τη φύση σε πλατιά και εκτεταμένη ανθρώπινη πραγματικότητα.»

Ο Ελύτης το 1940 παρουσίασε στο περιοδικό «Νέα Γράμματα» συγκεντρωμένη την πρώτη ποιητική συλλογή του Οδυσσέα Ελύτη, η οποία φέρει τον τίτλο «Προσανατολισμοί». Η δεύτερη ποιητική του συλλογή η οποία κυκλοφόρησε το 1943 έχει τίτλο «Ηλιος ο Πρώτος». Σύμφωνα με τον Καραντώνη (1980, σ. 96), οι δύο αυτές ποιητικές συλλογές περικλείουν έναν ολόκληρο κύκλο ποιητικής εμπειρίας, τόσο θεμελιακό για την ελληνική γλώσσα που κι αυτός θα αρκούσε για να το κατατάξει στους σπουδαίους Έλληνες ποιητές. Τα ποιήματα της δεύτερης συλλογής «Ηλιος ο Πρώτος», σημειώνει ο Καραντώνης, είναι δυνατόν να χαρακτηριστούν ως «αποκνήματα μιας αυτοψυχανάλυσης με εικόνες, με αναδρομές σε τοπία που πρωτοζήσαμε, σε όνειρα που πρωτοείδαμε με ανοιχτά τα μάτια» (Vitti, 1999, σελ.104-105).

Ο Αργυρίου (1998, σ.112) χαρακτήρισε τα πρώτα του ποιήματα του Ελύτη ως «λυρικά στιγμιότυπα», γράφοντας emphatically ότι «Η ζωή παρουσιάζεται σαν ένα άθροισμα εικόνων που διασταυρώνονται μπρος στα έκπληκτα εφηβικά μάτια του ποιητή».

Σύμφωνα με τον Αργυρίου (1998, σ.122) το έργο του Ελύτη με θέμα τα αποτελέσματα της εμπειρίας του αλβανικού πολέμου και της Κατοχής («Ανθυπολοχαγός της Αλβανίας», «Καλοσύνη στις λυκοποριές») είναι το υψηλότερο σε σύγκριση με τις προηγούμενες συλλογές του, καθώς επαινεί το ελληνικό τοπίο και το καλοκαίρι, με ποιητική ωριμότητα. Το ελληνικό

τοπίο μες στη δίνη εθνικής δοκιμασίας, στον «Ανθυπολογαγό της Αλβανίας» αντιδρά/αντιστέκεται, επιθυμεί να απωθήσει το ξένο σώμα, τον εισβολέα, σαν να ήταν εκείνο ένα ενσυνείδητο σώμα. Το «Άσμα ηρωικό και πένθιμο» κατόρθωσε και αξιώθηκε να εκφράσει με μια μοναδική λυρική έκφραση το νόημα του αγώνα για την ελευθερία. Έτσι, ο Ελύτης έβαλε μια νέα λυρική τάξη στην ελληνική φύση.

Ο Μπαμπινιώτης (2000, ό.π. αναφ. στο Vittì, 1999, σελ.93) θεωρεί τον Ελύτη ως τον κατ' εξοχήν «ποιητή της γλώσσας», γράφοντας για αυτόν ότι πέτυχε το ακατόρθωτο, να διαρρήξει τους φραγμούς και τα όρια των συμβάσεων της γλώσσας και να τα υπερβεί, εκφράζοντας ταυτόχρονα και εκ παραλλήλου την υπέρβαση της πραγματικότητας, μεταβαίνοντας σε μια υπερπραγματικότητα. Δημιούργησε έτσι, ανακατασκεύασε μια νέα ποιητική νεοελληνική γλώσσα, η οποία βρίθει νεολογισμών, νέων σημάνσεων και σημασιών, καθώς και πολυσημίας. Ο νεολογισμός του Οδυσσέα Ελύτη δεν περιορίζεται στον λεξικό νεολογισμό, επεκτείνεται και επί της σημασιολογίας, εξαντλώντας την ποικιλία των μορφών (μεταφορά, εξεικονισμού, συνειρμική ανάκληση, διακειμενική σύνδεση κλπ.), με απότοκο τη μετασημασιολόγηση της κοινής κυριολεκτικής σημασίας. Υπό αυτό το πρίσμα ο Ελύτης θα ήταν δυνατό να χαρακτηριστεί και ως ο κατ' εξοχήν «ποιητής της φράσης» εν αντιθέσει με εκείνους «της λέξης» όπως είναι για παράδειγμα. ο Σολωμός, ο Παλαμάς ή και ο Σεφέρης.

3.4.1. Ανθολογούμενα αποσπάσματα του Οδυσσέα Ελύτη

«Πάει Καιρός...»

Στο τέταρτο τεύχος του βιβλίου για τη νεοελληνική γλώσσα της Στ' δημοτικού «Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ» (Βελαλίδης, κ.ά., 1979) στη θεματική ενότητα, η οποία φέρει τον τίτλο «Εποχικά και Εορταστικά» φιλοξενείται απόσπασμα από την ποιητική συλλογή του Οδυσσέα Ελύτη «Ο Ήλιος ο Πρώτος». Το απόσπασμα, που ακολουθεί, τιτλοφορείται «Πάει καιρός» και πρόκειται για ένα απλό απόσπασμα:

ΠΑΕΙ ΚΑΙΡΟΣ...

(Το ποίημα αυτό είναι η αρχή από το πρώτο ποίημα του βιβλίου «Ήλιος ο Πρώτος». Σ' αυτό το βιβλίο ο Οδυσσεάς Ελύτης δίνει την Ελλάδα στην καλύτερη καλοκαιρινή της ώρα.)

Πάει καιρός που ακούστηκε η τελευταία βροχή
Πάνω από τα μυρμήγκια και τις σαύρες
Τώρα ο ουρανός καίει απέραντος
Τα φρούτα βάφουνε το στόμα τους
Της γης οι πόροι ανοίγουνται σιγά σιγά
Και πλάι απ' το νερό που στάζει συλλαβίζοντας
Ένα πελώριο φυτό κοιτάει κατάματα τον ήλιο!

Οδυσσεάς Ελύτης

Σύμφωνα με το εισαγωγικό σημείωμα του σχολικού βιβλίου: «Το ποίημα αυτό είναι η αρχή από το πρώτο ποίημα του βιβλίου «Ήλιος ο Πρώτος». Σε αυτό το βιβλίο ο Οδυσσεάς Ελύτης δίνει την Ελλάδα στην καλύτερη καλοκαιρινή της ώρα». Οι μαθητές και οι μαθήτριες, λοιπόν, διαβάζουν πληροφορίες για την προέλευση του αποσπάσματος, καθώς και για το θέμα του, ερχόμενοι σε επαφή με την ελληνικότητα της ποίησης του Ελύτη.

Το 1943, οπότε εκδόθηκε η συλλογή «Ήλιος ο Πρώτος», ο ελληνικός λαός δοκιμάζονταν πολύ σκληρά από τον γερμανό κατακτητή και τα δεινά της γερμανικής Κατοχής, καθώς και την απελευθέρωση που όλοι προσδοκούσαν. Αλλά, μαζί με αυτήν την προσδοκία, οι Έλληνες και οι Ελληνίδες προσέβλεπαν και σε μια αναμόρφωση της ελληνικής κοινωνίας.

Δεν υπάρχουν ασκήσεις για το συγκεκριμένο απόσπασμα, παρόλο που προσφέρεται ως δείγμα της ελληνικότητας και της εικονοποιίας του Ελύτη. Επιπλέον, αξίζει να αναφερθεί ότι η συγγραφική ομάδα δεν προτρέπει τους μαθητές να ανατρέξουν στο πλήρες κείμενο του ποιήματος.

«Από το Άξιον Εστί»

Στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000) στη θεματική ενότητα «Νεότερη Λογοτεχνία: Η Περίοδος από το 1922 ως το 1945» ανθολογείται το «Ανάγνωσμα πρώτο, η πορεία προς το μέτωπο» από το «Άξιον Εστί». Η σχέση του συγκεκριμένου αποσπάσματος με τα υπόλοιπα αποσπάσματα/κείμενα της ενότητας εντοπίζεται όχι στη θεματική, αλλά στη χρονική περίοδο που αναφέρονται και εκδόθηκαν.

Οδυσσεάς Ελύτης

Από το «Άξιον εστί»

Το Άξιον εστί απαρτίζεται τρεις ενότητες Η Γένεσις, τα Πάθη και το Δοξαστικόν. Και οι τρεις τίτλοι είναι παρμένοι από την εκκλησιαστική ορολογία. Από τα εκκλησιαστικά επίσης κείμενα έχει επηρεαστεί η σύνθεση και το ύφος όλης της ποιητικής συλλογής. Τα κείμενα που ακολουθούν ανήκουν στη δεύτερη ενότητα της συλλογής, Τα Πάθη. Για το σχολιασμό τους στηριχθήκαμε, βασικά, στο βιβλίο του Τάσου Λιγνάδη «Το Άξιον εστί του Ελύτη».

Ανάγνωσμα πρώτο Η πορεία προς το μέτωπο*

— ημερώνοντας τ' Αγιαννιού, με την αύριο των Φώτων, λάβαμε τη διαταγή να κινήσουμε πάλι μπροστά*, για τα μέρη όπου δεν έχει καθημερινές και σκόλες. Έπρεπε, λέει, να πιάσουμε τις γραμμές που κρατούσανε ως τότε οι Αρτινοί*, από Χειμάρρα ως Τεπελένι. Λόγω που εκείνοι πολεμούσανε απ' την πρώτη μέρα, συνεία, κι είχαν μείνει σχεδόν οι μισοί και δεν αντέχανε άλλο.

Διόδεκα μέρες κιόλας είχαμε μεις πιο πίσω, στα χωριά. Κι αιώνω πιο συνήθιζε τ' αντί μας πάλι στα γλυκά τριξίματα της γης, και δειλά συλλαβίζαμε το γάβγισμα του σκύλου ή τον αχό της μακρινής καμπάνας, να που ήταν ανάγκη, λέει, να γυρίσουμε στο μόνο αχολόι που ξέραμε: στο αργό και στο βαρύ των κανονιών, στο ξερό και στο γρήγορο των πολυβόλων.

Νύχτα πάνω στη νύχτα βαδίζαμε* ασταμάτητα, ένας πίσω απ' τον άλλο, ίδια

μέτωπο: ο ποιητής αναφέρεται στον ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940, **μπροστά:** για την πρώτη γραμμή, οι **Αρτινοί:** το σύνταγμα της Αρτας, **βαδίζαμε:** βάδιζαν τη νύχτα από το φόβο των αεροποριών επιδρομών.

τυφλοί. Με κόπο ξεκολλώντας το ποδάρι από τη λάσπη, όπου, φορές, εκαταβού-
λιαζε ίσαμε το γόνατο. Επειδή το πιο συχνά ψιχάλιζε στους δρόμους έξω, καθώς
μες στην ψυχή μας. Και τις λίγες φορές όπου κάναμε στάση να ξεκουραστούμε,
μήτε που αλλάζαμε κουβέντα, μονάχα σοβαροί και αμίλητοι, φέγγοντας μ' ένα μι-
κρό δαδί, μια μια εμοιραζόμασταν τη σταφίδα. Ή φορές πάλι, αν ήταν βολετό,
λύναμε βιαστικά τα ρούχα και ξυνόμασταν με λύσσα ώρες πολλές, όσο να τρέ-
ξουν τα αίματα. Τι μας είχε ανέβει η ψείρα ως το λαιμό, κι ήταν αυτό πιο κι απ'
την κούραση ανυπόφερτο. Τέλος, κάποτε ακουγότανε στα σκοτεινά η σφυρίχτρα,
σημάδι ότι κινούσαμε, και πάλι σαν τα ζα τραβούσαμε μπροστά να κερδίσουμε
δρόμο, πριχού ξημερώσει και μας βάλουνε στόχο τ' αεροπλانا. Επειδή ο Θεός
δεν κάτεχε από στόχους ή τέτοια, κι όπως το 'χε συνήθειο του, στην ίδια πάντοτε
ώρα ξημέρωνε το φως.

Τότες, χωμένοι μες στις ρεματιές, γέριναμε το κεφάλι από το μέρος το βαρύ,
όπου δεν βγαίνουνε όνειρα. Και τα πουλιά μιάς θύμωναν, που δε δίνανε τάχα ση-
μασία στα λόγια τους – ίσως και που ασκημίζαμε χωρίς αιτία την πλάση. Άλλης λο-
γής εμείς χωριάτες, μ' άλλω λογιά ξινάρια και σιδερικά στα χέρια μας, που ξορ-
κισμένα να ναι*.

Δώδεκα μέρες κιάλας, είχαμε μες πιο πίσω στα χωριά κοιτάξει σε κατρέφτη,
ώρες πολλές, το γύρο του προσώπου μας. Κι απάνω που συνήθιζε ξανά το μάτι
μας τα γνώριμα παλιά σημάδια, και δειλά συλλαβίζαμε το χείλο το γυμνό ή το
χορτάτο από τον ύπνο μάγουλο, να που τη δεύτερη τη νύχτα σάμπως πάλι αλλά-
ζαμε, την τρίτη ακόμη πιο πολύ, την ύστερη, την τέταρτη, πια φανερό, δεν ήμα-
σταν οι ίδιοι. Μόνε σα να πηγαίναμε μπουλούκι ανάκατο, θαρρούσες, απ' όλες τις
γενιές και τις χρονιές*, άλλοι των τωρινών καιρών κι άλλοι πολλά παλιών, που
'χαν λευκάνει απ' τα περίσσια γένια. Καπεταναίοι αγέλαστοι με το κεφαλοπάνι,
και παπάδες θερία, λοχιές του 97 ή του 12, μπαλτζήδες* βλοσυροί πάνου απ' τον
ώμο σειώντας το πελέκι, απελάτες* και σκουταροφόροι* με το αίμα επάνω τους
ακόμη Βουργάρων και Τουρκών. Όλοι μαζί, δίχως μιλά, χρόνους αμέτρητους
αγκομαχώντας πλάι-πλάι, διαβαίναμε τις ράχες, τα φαράγγια, δίχως να λογαριάζο-
ουμε άλλο τίποτε. Γιατί καθώς όταν βαρούν απανωτές αναποδιές τους ίδιους
τους ανθρώπους πάντα, συνηθάν, εκείνοι στο Κακό, τέλος του αλλάζουν όνομα,
το λεν Γραμμένο ή Μοίρα – έτσι κι εμείς επροχωρούσαμε ίσια πάνου σ' αυτό που
λέγαμε Κατάρα, όπως θα λέγαμε Αντάρα ή Σύγνεφο. Με κόπο ξεκολλώντας το
ποδάρι από τη λάσπη όπου φορές εκαταβούλιαζε ίσαμε το γόνατο. Επειδή το πιο
συχνά, ψιχάλιζε στους δρόμους έξω καθώς μες στην ψυχή μας.

Κι ότι ήμασταν σιμά πολύ στα μέρη όπου δεν έχει καθημερινές και σκόλες, μή-

Άλλης λογής...να 'ναι: ήταν δηλαδή απλιωμένοι, **χρονιές**: τους συνοδεύουν και οι νεκροί πολεμιστές, **μπαλτζή-
δες**: μπαλτζής σημαίνει μελισσοκόμος· εδώ εννοεί σκαπανείς οπλισμένους με πελέκι, **απελάτες**: φύλακες των ο-
νατολικών συνόρων του βυζαντινού κράτους, **σκουταροφόρος**: απιδοφόρος.

τε αρρώστους και γερούς, μήτε φτωχούς και πλούσιους, το καταλαβαίναμε. Γιατί κι ο βρόντος πέρα, κάτι σαν καταγίδα πίσω απ' τα βουνά, δυνάμωνε ολοένα, τόσο που καθαρά στο τέλος να διαβάζουμε το αργό και το βαρύ των κανονιών, το ξερό και το γρήγορο των πολυβόλων. Ύστερα και γιατί, ολοένα πιο συχνά, τύχαινε τώρα ν' απαντούμε, απ' τ' άλλο μέρος να 'ρχονται, οι αργές οι συνοδείες με τους λαβωμένους. Όπου απιθώνανε χάμου τα φορεία οι νοσοκόμοι, με τον κόκκινο σταυρό στο περιβραχιόνιο, φτύνοντας μέσα στις παλάμες και το μάτι τους άγριο για τοιγάρο. Κι όπου κατόπι σαν ακούγανε για πού τραβούσαμε, κουνούσαν το κεφάλι, αρχινώντας ιστορίες για σημεία και τέρατα. Όμως εμείς το μόνο που προσέχαμε ήταν εκείνες οι φωνές μέσα στα σκοτεινά, που ανέβαιναν, καυτές ακόμη από την πίσσα του βυθού ή το θειάφι*. «Οι όι, μάνα μου», «οί όι, μάνα μου» και κάποτε, πιο σπάνια, ένα πνιχτό μουσούνισμα, ίδιο ροχαλητό, που 'λεγαν, όσοι ξέρανε, είναι αυτός ο ρόγχος του θανάτου.

Ήταν φορές που εσέρνανε μαζί τους κι αιχμαλώτους, μόλις πιασμένους λίγες ώρες πριν, στα ξαφνικά γιουρούσια* που κάναν τα περίπολα. Βρωμούσανε κρασί τα χνώτα τους, κι οι τσέπες τους γιομάτες κονσέρβα ή σοκολάτες. Όμως εμείς δεν είχαμε, ότι κομμένα τα γιοφύρια πίσω μας, και τα λίγα μουλάρια μας κι εκείνα ανήμπορα μέσα στο χιόνι και στη γλιστράδα της λασπουριάς.

Τέλος, κάποια φορά, φανήκανε μακριά οι καπνοί που ανέβαιναν μεριές-μεριές, κι οι πρώτες στον ορίζοντα κόκκινες, λαμπερές φωτοβολίδες.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ο ποιητής επαναλαμβάνει πολλές φορές τη φράση «για τα μέρη όπου δεν έχει καθημερινές και σκόλες». Γιατί;
2. Στις τέσσερις πρώτες παραγράφους ο ποιητής περιγράφει ρεαλιστικά τα βόσσανα της πορείας και συγχρόνως δείχνει μεγάλη ευαισθησία απέναντι στη φύση. Να επισημάνετε τα αντίστοιχα χωρία.
3. Γιατί ο ποιητής παρουσιάζει τους νεκρούς του εθνικού μας παρελθόντος να συμμετέχουν στην πορεία;

Οι μαθητές από το εισαγωγικό σημείωμα πληροφορούνται για την προέλευση του αποσπάσματος, καθώς και ότι η συγκεκριμένη ποιητική συλλογή του Ελύτη επηρεάστηκε από εκκλησιαστικά κείμενα ως προς το ύφος και τη σύνθεση. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα αφηγητής είναι ένας Έλληνας στρατιώτης, ο οποίος πολεμάει στην πολύπαθη Ελλάδα με τους οποίους τον συνδέουν ακατάλυτοι δεσμοί αίματος, ιστορίας και πολιτισμού. Σε όλα τα Αναγνώσματα αλλά και σε ένα μεγάλο μέρος των Παθών είναι κυρίαρχο το σκοτάδι μια ολική συμπεριληπτική νοητική σύλληψη η οποία εμπεριέχει πόνο, φόβο, θλίψη και θυμό.

Θέμα του αποσπάσματος είναι η περιγραφή των κακουχιών των Ελλήνων στρατιωτικών κατά τη διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου του 1940. Τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά που παρουσιάζονται έντονα στο απόσπασμα είναι η ιστορικότητα, η ελληνικότητα και η εθνική ταυτότητα, στοιχεία που είναι κοινά σε όλο το έργο του Ελύτη.

Τα παραπάνω στοιχεία είναι ευδιάκριτα και στις προτεινόμενες από το σχολικό βιβλίο εργασίες που είναι κυρίως κατανόησης του αποσπάσματος, όπου το περιεχόμενό τους σχετίζεται με τις κακουχίες των αγωνιστών με κάποιες αναφορές στη φύση, η οποία φαίνεται να συμπάσχει με τον πόνο, τα βάσανα και τις κακουχίες των αγωνιστών.

Το ποιητικό εγώ στο Άξιον Εστί αναδεικνύεται σε φορέα και εκφραστή της ελληνικής ιστορικής συλλογικής συνείδησης. Η ποιητική γλώσσα του «Άξιον Εστί» περικλείει όλη την ζώσα ελληνική παράδοση, λαϊκή και λόγια, θρησκευτική και κοσμική (Σαββίδης, 1960).

«Ο ήλιος ο ηλιάτορας»

A2

Οδυσσεάς Ελύτης

Ο ήλιος ο ηλιάτορας

ΑΦΗΓΗΤΗΣ

Ο ήλιος ο ηλιάτορας
ο πετροπαιχνιδιάτορας

από την άκρη των ακρώ
κατηφοράει στο Ταίναρο

Φωτιά 'ναι το πιγούνι του
χρυσάφι το πιρούνι του

Ο ΗΛΙΟΣ

Ε σεις στεριές και θάλασσες
τ' αμπέλια κι οι χρυσές ελιές

ακούτε τα χαμπέρια* μου
μέσα στα μεσημέρια μου

«Σ' όλους τους τόπους κι αν γυρνώ
μόνον ετούτον αγαπώ!»

ΑΝΕΜΟΙ

Άκου κι εμάς που μόλις εγυρίσαμε
νησιά και πολιτείες που γνωρίσαμε

Κρήτη και Μυτιλήνη Σάμο κι Ικαριά
Νάξο και Σαντορίνη Ρόδο Κέρκυρα

Σπίτια μεγάλα κι άσπρα σπίτια βουερά*
πάνω στη μαύρη πέτρα πάνω στα νερά

Ξάνθη Θεσσαλονίκη Βέροια Καστοριά
Πάννενα Μεσολόγγι Σπάρτη και Μυστρά

Καμπαναριά και στέγες μες στη συννεφιά
κι όλα μαζί μια λύπη και μιαν ομορφιά

* τα χαμπέρια (το χαμπίρι): οι πόρτες
* βουερά (βουερός): γεμάτα θόρυβο, γεμάτα ζωή

Ερωτήσεις - Δραστηριότητες:

1. Ποιες εικόνες του ελληνικού τοπίου παρουσιάζονται στο ποίημα;
2. Διαλέξτε μια εικόνα του ποιήματος και αποδώστε τη με την τεχνική του κολάζ.

Το συγκεκριμένο απόσπασμα βρίσκεται στο Ανθολόγιο της Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001). Ανήκει στη θεματική «Εμείς και η φύση» και πρόκειται για ένα απόσπασμα με παραλείψεις κομματιών από το ομώνυμο ποίημα του Οδυσσέα Ελύτη (Αθήνα 1973, Ίκαρος). Το συγκεκριμένο απόσπασμα συνδέεται νοηματικά με τα άλλα αποσπάσματα/ κείμενα της ενότητας, καθώς παρουσιάζουν ομοιότητες ως προς τη θεματική. Νοηματοδοτείται εικονογραφικά με ένα κολάζ του ίδιου του Ελύτη, το οποίο φέρει την ονομασία: «*Η Παναγιά τα πέλαγα*», καθώς και ένα έργο του χαράκτη και ζωγράφου Κώστα Γραμματόπουλου με τίτλο: «*Αιγαίο XXV*». Επίσης, συνοδεύεται από φωτογραφία και σύντομο βιογραφικό σημείωμα για τον ποιητή:

«Από τους σημαντικότερους ποιητές της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Το 1979 τιμήθηκε με το Βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας. Το πραγματικό του όνομα ήταν Οδυσσέας Αλεπουδέλης. Ασχολήθηκε με τη συγγραφή δοκιμίων, τη μετάφραση, τη ζωγραφική και το κολάζ. Η γνωριμία του με τον υπερρεαλισμό τον επηρέασε αποφασιστικά στα πρώτα ποιητικά του βήματα. Η ποίηση του είναι αισιόδοξη, πλημμυρισμένη από το φως του Αιγαίου. Πολλά ποιήματά του έχουν μελοποιηθεί από Έλληνες συνθέτες. Έργα του: Άξιον εστί, Προσανατολισμοί, Ήλιος ο πρώτος, Έξι και μία τύψεις για τον ουρανό, Τα Ρω του έρωτα, Μαρία Νεφέλη, Ανοιχτά χαρτιά, Εν λευκώ, Ιδιωτική οδός, Τρία ποιήματα με σημαία ευκαιρίας, Το μονόγραμμα, Δυτικά της λύπης, Εκ του πλησίον.»

Οι προτεινόμενες «Ερωτήσεις – Δραστηριότητες» είναι οι εξής:

1. Ποιες εικόνες του ελληνικού τοπίου παρουσιάζονται στο ποίημα;
2. Διαλέξτε μια εικόνα του ποιήματος και αποδώστε την με την τεχνική του κολάζ.

Στην 1η εργασία διάχυτη είναι η ελληνικότητα και η λογοτεχνικότητα, καθώς οι μαθητές καλούνται να αναζητήσουν στο απόσπασμα εικόνες του ελληνικού τοπίου, ενώ η 2η εργασία

είναι διαθεματική με το μάθημα των Εικαστικών, καθώς ζητείται από τους μαθητές να κατασκευάσουν κολλάζ που να βασίζεται στις εικόνες του αποσπάσματος.

«Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας» βρίθει ελληνικού φωτός. Είναι ένας ύμνος στην ομορφιά της Ελλάδας. Σύμφωνα με τον Καψωμένο (2005, σ.93) ο Ελύτης στρέφεται στον κόσμο και την ομορφιά του, για να τον/την γνωρίσει στρέφοντας το βλέμμα στην αρχετυπική ομορφιά της πατρίδας του. Στο ποίημα ο αφηγητής – περσόνα του ποιητή - συνδιαλέγεται με τον ήλιο, τους ανέμους, τους άντρες, τις γυναίκες και το κορίτσι. Πρόκειται για ένα θεατρικό ποίημα, για ένα ποίημα-σκηνικό. Αν συνυπολογίσουμε και το ότι το ποίημα δομείται από λεκτικά σύνολα εικόνων αποδοσμένα με νεολογισμούς του ποιητή, τότε θυμίζει ένα λεκτικό κολλάζ. Ο ίδιος ο ποιητής εξηγεί ότι ενασχόλησή του με το κολλάζ ήταν από μέρους του μια ενσυνείδητη απόπειρα μεταγραφής της ποιητικής του, εφόσον το συγκεκριμένο είδος τέχνης παρέχει τη δυνατότητα καταστρατήγησης των φυσικών μεγεθών και των φυσικών, κατ' επέκταση νόμων (Ελύτης, 1986).

Ο «Ήλιος ο Ηλιάτορας» είναι και μια μεγάλη αλληγορία. Γραμμένο μέσα στο σκότος της Χούντας, ο «Ήλιος ο Ηλιάτορας» είναι το φωτεινό σύμβολο της αντίστασης. *Πιο συγκεκριμένα γράφει ο ποιητής:*

«Άρχισα λοιπόν να γράφω ένα άρθρο που θα το τιλοφορούσα. Για μια ποίηση αρχιτεκτονικών επινοήσεων και ηλιακής μεταφυσικής. Το περιοδικό σύντομα ναυάγησε, και το άρθρο μου δε γράφτηκε ποτέ. Ωστόσο, η ιδέα έμεινε μέσα μου. Επειδή ο ήλιος είχε πάντα μια κεντρική θέση στην ποίησή μου, την ονόμασα ηλιακή μεταφυσική. (Ελύτης, 1935-1977: 196).

Το ψηφιακό βιβλίο του «Ανθολογίου» παραπέμπει σε οπτικοακουστικό υλικό για τη ζωή και το έργο του ποιητή, καθώς και σε ένα ποίημα του Ρίτσου με τίτλο: «Ο τόπος μας» από τα Ποιήματα 1963-1972 (τόμος Ι'), το οποίο προτείνεται ως παράλληλο κείμενο, διότι έχει αρκετές ομοιότητες με αυτό του Ελύτη ως προς το θέμα. Πιο συγκεκριμένα και στα δύο ποιήματα πρωταγωνιστούν εικόνες της φύσης και του ελληνικού τοπίου. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι συγγραφείς δεν παραπέμπουν τους μαθητές στο να ανατρέξουν και να διαβάσουν ολόκληρο το ποίημα του Ελύτη, όπου ανήκει το συγκεκριμένο απόσπασμα.

«Η Γένεσις» και «Τα Πάθη»

Τα κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου περιλαμβάνουν δύο αποσπάσματα από τη συλλογή «Άξιον Εστί» με τους τίτλους «Η Γένεσις» και «Τα Πάθη», αντίστοιχα. Τα δύο αποσπάσματα στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου, ανήκουν στην ποιητική συλλογή του Οδυσσέα Ελύτη με τον τίτλο «Άξιον Εστί» και στη θεματική ενότητα: «Η Νεότερη Λογοτεχνία (1922-1945)». Πρόκειται για απλά αποσπάσματα, τα οποία εκδόθηκαν το 1959, και των οποίων η σχέση του με τα υπόλοιπα αποσπάσματα/κείμενα της ενότητας εντοπίζεται όχι στη θεματική, αλλά στη χρονική περίοδο που αναφέρονται και εκδόθηκαν. Τα συνοδεύει ένα έργο του Γιάννη Μόραλη με τίτλο: «Προμετωπίδα στο βιβλίο του Οδ. Ελύτη, *Άσμα ηρωικό και πένθιμο για το χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλβανίας*», το οποίο σχετίζεται με το θέμα των αποσπασμάτων. Ακολουθούν τα προς μελέτη αποσπάσματα:

ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΕΛΥΤΗΣ

ΤΟ ΛΕΙΟΝ ΕΣΤΙ

Η Γένεσις

Στον τρίτο ύμνο της Γενέσεως, από όπου και το απόσπασμα που ακολουθεί, ο ποιητής υμνεί τη δημιουργία των νησιών και της θάλασσας. Οι περιγραφές παραπέμπουν σε εικόνες του αιγαιοπελαγίτικου τοπίου, το οποίο δοξολογείται συχνά στην ποίηση του Οδυσσέα Ελύτη, ο οποίος γεννήθηκε στην Κρήτη και κατάγεται από τη Λέσβο.

Τότε είπε και γεννήθηκεν η θάλασσα
Και είδα και θαύμασα
Και στη μέση της έσπειρε κόσμους μικρούς κατ' εικόνα και ομοίωσή μου:
Ίπποι πέτρινοι με τη χαιτή ορθή
και γαλήνιοι αμφορείς
και λοξές δελφινιών ράχες
η Ίος η Σίκινος η Σέριφος η Μήλος
«Κάθε λέξη κι από 'να χελιδόνι
για να σου φέρνει την άνοιξη μέσα στο θέρος» είπε
Και πολλά τα λιόδεντρα
που να κρησάρουν στα χέρια τους το φως
κι ελαφρό ν' απλώνεται στον ύπνο σου
και πολλά τα τζιτζίκια
που να μην τα νιώθεις
όπως δε νιώθεις το σφυγμό στο χέρι σου
αλλά λίγο το νερό
για να το 'χεις Θεό και να κατέχεις τι σημαίνει ο λόγος του
και το δέντρο μονάχο του
χωρίς κοπάδι
για να το κάνεις φίλο σου
και να γνωρίζεις τ' ακριβό του τ' όνομα

φτενό στα πόδια σου το χώμα
για να μην έχεις πού ν' απλώσεις ρίζα
και να τραβιάς του βάθους ολοένα
και πλατύς επάνου ο ουρανός
για να διαβάζεις μόνος σου την απεραντοσύνη.

ΑΥΤΟΣ
ο κόσμος ο μικρός, ο μέγας!

CS

Ο. Ελύτης, *Το Άξιον Εστί*, Ίκαρος

Τα Πάθη, Ε'

Στον πέμπτο ψαλμό των Παθών, τον δεύτερον μέρος της σύνθεσης Το Άξιον Εστί, ο Οδυσσεύς Ελύτης αναδεικνύει τη σημασία της μνήμης στον αγώνα του ελληνικού λαού για την επιβίωση και την ελευθερία του. Τα Πάθη αναφέρονται στον πόλεμο του 1940 και στην οδυνηρή εμπειρία της Κατοχής και παραλληλίζονται με τα πάθη του Χριστού. Η Ανάστασή Του προοικονίζεται, κατά τον ποιητή, την απελευθέρωση του ελληνικού έθνους και τη δικαίωση των αγώνων του.

Τα θεμέλιά μου στα βουνά
και τα βουνά σηκώνουν οι λαοί στον ώμο τους
και πάνω τους η μνήμη καίει
άκαντη βάτος.
Μνήμη του λαού μου σε λένε Πίνδο και σε λένε Άθω.
Ταράζεται ο καιρός
κι απ' τα πόδια τις μέρες κρεμάζει
αδειάζοντας με πάταγο τα οστά των ταπεινωμένων.
Ποιοι, πώς, τότε ανέβηκαν την άβυσσο;
Ποιες, ποιων, πόσων οι στρατιές;
Τ' ουρανού το πρόσωπο γυρίζει κι οι εχθροί μου έφυγαν μακριά.
Μνήμη του λαού μου σε λένε Πίνδο και σε λένε Άθω.
Εσύ μόνη απ' τη φτέρνα τον άντρα γνωρίζεις
Εσύ μόνη απ' την κόψη της πέτρας μιλάς
Εσύ την όψη των αγίων οξύνεις

κα εσύ στου νερού των αιώνων την άκρη σύρεις
πασχαλιάν αναστάσιμη!
Αγγίζεις το νου μου και πονεί το βρέφος της Άνοιξης!
Τιμωρείς το χέρι μου και στα σκότη λευκαίνεται!
Πάντα πάντα περνάς τη φωτιά για να φτάσεις τη λάμψη.
Πάντα πάντα τη λάμψη περνάς
για να φτάσεις ψηλά τα βουνά τα χιονόδοξα.
Όμως τι τα βουνά; Ποιος και τι στα βουνά;
Τα θεμέλιά μου στα βουνά
και τα βουνά σηκώνουν οι λαοί στον ώμο τους
και πάνω τους η μνήμη καίει
άκαυτη βάτος!

CS

Ο. Ελύτης, *Το Άξιον Εστί*, Τυπός

Στόχοι των αποσπασμάτων, όπως αναφέρονται στο βιβλίο του εκπαιδευτικού (σελ. 121), είναι «να έρθουν σε επαφή οι μαθητές με ένα από τα πιο σημαντικά δημιουργήματα του Ελύτη και να γνωρίσουν χαρακτηριστικά στοιχεία της θεματολογίας του, καθώς και να εξοικειωθούν με μια μοντέρνα ποιητική γραφή που βασίζεται στην εικόνα και στη λέξη». Τα θεματικά κέντρα του πρώτου αποσπάσματος είναι: «Το ελληνικό νησιωτικό τοπίο ως βασικό στοιχείο της ιθαγένειας του ποιητή και του λαού», ενώ για το δεύτερο απόσπασμα: «Η ατομική και συλλογική μνήμη, η σηματοδότηση του ορεινού τοπίου ως ιδέα της ελληνικής ιθαγένειας και ο συνδυασμός ιστορίας και μύθου».

Στο εισαγωγικό σημείωμα για το πρώτο απόσπασμα της «Γενέσεως» οι μαθητές πληροφορούνται για το θέμα του ποιήματος που είναι εικόνες αιγαιοπελαγίτικου τοπίου και τον τρόπο που δημιουργήθηκαν τα νησιά και η θάλασσα, καθώς και για την καταγωγή του ποιητή. Από την ανάγνωση και μόνο του εισαγωγικού σημειώματος διαπιστώνουμε έντονα το στοιχείο της ελληνικότητας.

Στο εισαγωγικό σημείωμα για το δεύτερο απόσπασμα «Τα Πάθη Ε΄», οι μαθητές πληροφορούνται για το θέμα του ποιήματος, την προέλευση του αποσπάσματος και για τα ιστορικά γεγονότα που περικλείουν τον όρο «Πάθη», τον οποίο επιλέγει να δώσει ο ποιητής και ως τίτλο του αποσπάσματος. Στο εισαγωγικό σημείωμα διάχυτη είναι η ιστορικότητα, λόγω των ιστορικών γεγονότων (πόλεμος του 1940, Κατοχή, αγώνες ελληνικού έθνους), που εξυμνεί ο

ποιητής και η θρησκευτικότητα, διότι «Τα Πάθη» των αγωνιστών παραλληλίζονται με τα Πάθη του Χριστού και η απελευθέρωση του έθνους με την Ανάστασή Του.

Οι προτεινόμενες εργασίες του βιβλίου είναι οι παρακάτω:

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Υπογραμμίστε τις τελικές προτάσεις του πρώτου ποιήματος και εξετάστε τη λειτουργία τους, σε σχέση με τη δημιουργία του αιγαιοπελαγίτικου τοπίου.
- 2 Βρείτε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ελληνικού νησιωτικού χώρου που αναφέρονται στο ποίημα.
- 3 «φτενό...ολοένα»: Ερμηνεύστε το μεταφορικό νόημα αυτής της φράσης.
- 4 Εξετάστε τη στίξη του ποιήματος.
- 5 Ποιος είναι ο στίχος που κορυφώνει το θαυμασμό του ποιητή στον ύμνο της *Γενέσεως*; Ποια εντύπωση σας δημιουργεί;
- 6 Σε ποιο πρόσωπο μιλά ο ποιητής στον ψαλμό των *Παθών* και σε ποιον απευθύνεται;
- 7 Βρείτε τους στίχους που αναφέρονται στη μνήμη και εξηγήστε το νόημά τους.
- 8 Παρατηρήστε την αρχή και το τέλος του ποιήματος. Πώς ονομάζεται αυτό το σχήμα και τι επιδιώκει με αυτό ο ποιητής;
- 9 «Εσύ μόνη...γνωρίζεις»: Σε ποιον αρχαιοελληνικό μύθο παραπέμπει αυτή η φράση;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ◆ Με τη βοήθεια του καθηγητή των Θρησκευτικών, βρείτε και σχολιάστε τις φράσεις του κειμένου που παραπέμπουν στην Παλαιά Διαθήκη και ιδιαίτερα στο κεφάλαιο της *Γενέσεως*.
- ◆ Συγκεντρώστε εικόνες με αιγαιοπελαγίτικα ή πειρωτικά ελληνικά τοπία. Φτιάξτε καλάζ και διακοσμήστε την τάξη σας.

Οι παραπάνω εργασίες αφορούν στον τόπο, τους ανθρώπους του και την Ιστορία του, σε μια εναλλαγή φωτός και σκότους. Η ερώτηση 1 και 6 αφορούν ασκήσεις Γραμματικής, καθώς οι μαθητές καλούνται να αναζητήσουν στα αποσπάσματα τελικές προτάσεις (Εργ.1), ενώ η ερώτηση 6 συνδυάζει το στοιχείο της Γραμματικής με αυτό της κατανόησης (αναγνώριση προσώπου). Στην ερώτηση 2 έντονο είναι το στοιχείο της ελληνικότητας, καθώς ζητείται από τους μαθητές να αναζητήσουν εικόνες ελληνικού νησιωτικού τοπίου. Το στοιχείο της λογοτεχνικότητας δεν απουσιάζει από τις ερωτήσεις 3 (ερμηνεία μεταφορικής φράσης «φτενό...ολοένα») και 8. Οι ερωτήσεις 5 και 7 εξετάζουν κατά πόσο οι μαθητές κατανόησαν το περιεχόμενο των αποσπασμάτων, ενώ στην ερώτηση 9 οι μαθητές καλούνται να σκεφτούν και να συνδέσουν το συγκεκριμένο στίχο του αποσπάματος με κάποιο άλλο αρχαιοελληνικό μύθο. Ακολουθούν και δύο διαθεματικές δραστηριότητες. Η 1η είναι διαθεματική με το μάθημα των Θρησκευτικών (Σύνδεση του αποσπάματος με το κεφάλαιο της *Γενέσεως* από την Παλαιά

Διαθήκη), ενώ η 2η με το μάθημα των Εικαστικών (Κατασκευή κολάζ με θέμα εικόνες από αιγαιοπελαγίτικα και ηπειρωτικά ελληνικά τοπία/ Ελληνικότητα).

Το «*Άξιον Εστί*» εκδόθηκε τον Μάρτιο του 1959, χαράζοντας την πορεία του Ελληνισμού ανάμεσα στο φως και το σκοτάδι μέσω μιας εθνικής συλλογικής φωνής. Το «*Άξιον Εστί*» «περιλαμβάνει τρία επιμέρους ποιητικά κείμενα, τα οποία είναι: «*Η Γένεσις*», «*Τα Πάθη*», «*Δοξαστικόν*». Ο ποιητής μόνος με το βλέμμα στο φως. Η φύση ανθοφορεί, καρποφορεί. Η θάλασσα «πέρασμα». Κι ο ποιητής «αντικρίζει τον κόσμο, κλαίγοντας γοερά». Και γεννιέται ποίηση. Το φως πέφτει στον τιτάνιο αγώνα ενός λαού, και φωτίζει ακόμη και το σκοτάδι της οδύνης που αυτός βιώνει. Για αυτό όταν ο ποιητής μιλά για τη διαφάνεια, υπονοεί ακριβώς αυτό: τη δυνατότητα να βλέπει κανείς «μέσα από το αθώο το ένοχο και μέσα από το λευκό το μαύρο». Ο Ελύτης «φωτίζει» με τον ποιητικό του λόγο, εν τέλει, την ίδια την ανθρώπινη πράξη.

Γράφει ο ποιητής: «*Έχει και η ψυχή τον δικό της κονιορτό που εάν σηκωθεί μέσα μας αέρας, αλίμονο. Οι ορμές χτυπάνε στα παράθυρα, τα τζάμια θρυμματίζονται. Λίγοι ξέρουν ότι ο υπερθετικός στα αισθήματα σχηματίζεται με το φως, όχι με τη δύναμη. Κι ότι χρειάζεται χάδι εκεί που βάζουν μαχαίρι*» (Ελύτης, 1985, σ.34).

Κι ακόμη γράφει: «*Έτσι το φως, που είναι η αρχή και το τέλος κάθε αποκαλυπτικού φαινομένου, δηλώνεται με την επίτευξη μιας ολοένα πιο μεγάλης ορατότητας, μιας τελικής διαφάνειας μέσα στο ποίημα που επιτρέπει να βλέπεις ταυτοχρόνως μέσα απ' την ύλη και μέσα από την ψυχή*» (Ελύτης, 2000, σ. 56).

Στο «*Άξιον Εστί*» το σκοτάδι είναι υπαρκτό. Η πορεία προς το φως δεν είναι γραμμική, δεν είναι δεδομένη. Αλλά μόνο εκείνος που παλεύει μες το σκοτάδι δύναται να λάβει μερίδιο φωτός (Ελύτης, 1999, σ. 68).

Ωστόσο, με φως και με σκοτάδι στην εναλλαγή τους, ο τόπος, η Ελλάδα, η φύση, τα βουνά κι η θάλασσά της στέκουν όρθια, θεματοφύλακες μιας σπουδαίας Ιστορίας. Δεν είναι τυχαία, από αυτήν την άποψη, η παραπομπή ως παράλληλο κείμενο, στο απόσπασμα από τον «*Μικρό Ναυτίλο (1985)*» με τον τίτλο «*Μυρίσαι το άριστον. XIV*», καθώς και στο εικονοκείμενο από «*Της πατρίδας μου πάλι ομοιώθηκα*» από το Ψηφιακό Αρχείο της ΕΡΤ. Επίσης, αποδίδεται και φόρος τιμής στον Γιώργο Σεφέρη με όρους, και εδώ, διακειμενικούς, καθώς προτείνεται η συνανάγνωση του ποιήματος του τελευταίου «*Ο τόπος μας*», απόσπασμα από το «*Μυθιστόρημα*

Ι». Η παραπομπή βέβαια των μαθητών στα προαναφερθέντα έργα υπάρχουν στα διαδραστικά, εμπλουτισμένα βιβλία του μαθητή, και όχι σε αυτά που διανέμονται στους μαθητές, στα οποία η συγγραφική ομάδα δεν τους προτρέπει να ανατρέξουν στο πλήρες κείμενο.

3.4.2. Σκέψεις και συμπεράσματα

Συμπερασματικά, συγκρίνοντας με συντομία τα υπάρχοντα αποσπάσματα στα βιβλία της γλώσσας και της λογοτεχνίας στην Στ' δημοτικού και στην Γ' γυμνασίου μπορούμε να προβούμε στις ακόλουθες σκέψεις:

- Σε καμία περίπτωση δεν γίνεται παραπομπή στο όλο ποιητικό έργο, από το οποίο προέρχονται τα αποσπάσματα.
- Σε κάθε περίπτωση δίνονται σύντομες πληροφορίες για την ποιητική συλλογή, από όπου προέρχονται τα αποσπάσματα. Οι πληροφορίες αυτές συναντώνται, κυρίως, στο εισαγωγικό κείμενο που βρίσκεται πριν το απόσπασμα.
- Οι εργασίες οι οποίες προτείνονται, όταν προτείνονται, στους μαθητές και τις μαθήτριες είναι, στα μεν παλαιά βιβλία, ερμηνευτικές, στα δε νέα, κειμενοκεντρικές και με κάποια στοιχεία διαθεματικότητας. Επίσης αξιοποιούν τις νέες τεχνολογίες.
- Όλα τα αποσπάσματα παρουσιάζουν πλευρές και χαρακτηριστικά της ποίησης του Ελύτη, καθώς εκφράζουν την ηλιακή μεταφυσική του, τις αξίες της ελληνικότητας, της εθνικής συνείδησης και της ιστορικότητας.
- Όλα τα αποσπάσματα εκφράζουν την ελπιδοφόρο άρνηση του ποιητή προς το σκότος και την ανελευθερία. Η αγάπη για την πατρίδα τον κινητοποιεί να συνδιαλέγεται με και να μεταβιβάζει τον ηλιοτροπισμό του, να φτιάχνει λέξεις, εικόνες και ποιήματα. Και τα δύο ποιήματα, στα οποία αναφερθήκαμε παρουσιάζονται αναλόγως της ηλικίας των παιδιών, στα οποία απευθύνονται και προσεγγίζονται με το πνεύμα του Ελύτη, με Φως. Ειδικότερα, η επιλογή των, πιο στιβαρών μορφικά και υφολογικά και επώδυνων, ως προς το περιεχόμενο, αποσπασμάτων των ευρισκομένων στα «Κείμενα Ν. Λογοτεχνίας» της Γ' Γυμνασίου συνάδει με την εναλλαγή φωτός και σκότους εντός των εφηβικών ψυχών στις οποίες απευθύνεται, καθώς και στην αναμενόμενη πολιτική και ιστορική τους συνείδηση. Επιπλέον, στα νέα βιβλία, η διαθεματικότητα είναι παρούσα: στην Στ'

δημοτικού τα παιδιά βλέπουν αιγαιοπελαγίτικα κολλάζ του ποιητή που «μιλά» στο βλέμμα τους.

3.5. Ευγένιος Τριβιζάς

Ο Ε. Τριβιζάς, ο οποίος συγκαταλέγεται στους νεότερους συγγραφείς, ασχολείται με το λογοτεχνικό είδος του παραμυθιού. Είναι ιδιαίτερα αγαπητός στα παιδιά και όχι μόνο, διότι ο τρόπος που συνθέτει τα παραμύθια του χαρακτηρίζεται από νεωτερισμό, δυναμισμό και ανατρεπτικό προβληματισμό, έχοντας ως στόχο να τέρψει, να διδάξει και να διαμορφώσει τους αναγνώστες ηθικά και πολιτικά (Ακριτόπουλος, 2007, σ.1).

Ο Τριβιζάς συνηθίζει να αντιστρέφει τους ρόλους των χαρακτήρων σε ένα πολύ γνωστό παραμύθι, χωρίς όμως να αλλάζει το μήνυμά του, όπως για παράδειγμα στο έργο του: «Τα Τρία μικρά λυκάκια». *«Η βία είναι κάτι κακό, από όπου κι αν προέρχεται, ακόμη κι αν την εξασκεί ένα κατά κοινή παραδοχή αγαθό γουρούνι. Όσες από τις πεποιθήσεις μας αντέχουν σε αυστηρό κριτικό έλεγχο, γίνονται ισχυρότερες, όσες δεν το καταφέρνουν, παραχωρούν τη θέση τους σε νέες, ορθότερες πεποιθήσεις. Το έργο του Τριβιζά είναι γεμάτο με τέτοιες ανατροπές, θέτει όλα τα στερεότυπα σε δοκιμασίες...»* υποστηρίζει ο εκπαιδευτικός Άρης Τσάκωνας σε ευσύνοπτο σχετικό διαδικτυακό του σημείωμα (<http://www.serrelib.gr/politistikes.php?id=330>).

Τα κυριότερα στοιχεία των παραμυθιών του Τριβιζά που χαρακτηρίζονται και ως «πολύκλινα παραμύθια» ή «ΠΑΡΑπολυΜΥΘΙΑ» είναι: το φανταστικό, το μαγικό και το ονειρικό στοιχείο που συνυπάρχουν με το ρεαλιστικό, η φυσικότητα και η αληθοφάνεια στην αφήγησή του, το χιούμορ, η σάτιρα, η παρωδία, η λεκτική φαντασία και η ποίηση. Εντάσσοντας αυτά τα στοιχεία στην αφήγησή του, όχι όμως πάντοτε όλα μαζί, διαφοροποιείται από το λαϊκό παραμύθι και του δίνει μια άλλη μορφή, κάνοντάς το πιο ελκυστικό για τους αναγνώστες (Ακριτόπουλος, 2007, σ. 3).

Ο Τριβιζάς δεν επιθυμεί οι αναγνώστες του να είναι παθητικοί. Το γεγονός αυτό επιτυγχάνεται με τη διακοπή της ροής της αφήγησης σε κάποιο κρίσιμο σημείο και την παρεμβολή μιας απλής ερώτησης σε χρόνο ενεστώτα. Στο σημείο αυτό οι αναγνώστες μεταφέρονται στο παρόν, γεγονός που αποτελεί άλλη μια καινοτομία σε σύγκριση με την κλασική αφήγηση των παραμυθιών, και καλούνται να αποφασίσουν οι ίδιοι τη συνέχεια της ιστορίας, λαμβάνοντας έτσι ενεργό ρόλο σε αυτήν. Για αυτό το λόγο στα παραμύθια του Τριβιζά πρωταγωνιστικό ρόλο κατέχει η πλοκή και όχι η δομή τους (Ακριτόπουλος, 2007, σ.5).

Εκτός από το χρόνο τα νεωτερικά παραμύθια του Τριβιζά διαφοροποιούνται από τα λαϊκά παραμύθια και ως προς τον χώρο. Πιο συγκεκριμένα, οι φανταστικοί τόποι έχουν ως

αφετηρία ένα σύγχρονο κοινωνικό και γεωγραφικό περιβάλλον, το οποίο σε συνδυασμό με προϊόντα (π.χ. φρούτα, αυγά, λιχουδιές κ.ά.), ενέργειες και ανθρώπινες συνήθειες, έχει ως αποτέλεσμα να προκύπτουν ονόματα, όπως «Φρουτοπία», «Λιχουδιστάν» κ. ά., δημιουργώντας έτσι ένα πρωτότυπο ύφος στην αφήγηση (Ακριτόπουλος, 2007, σ. 5-6).

Ο Τριβιζάς εισάγει και νέες θεματικές με πρωτότυπους και ευφάνταστους τίτλους, τόσο από την ελληνική όσο και από την ξένη λογοτεχνική παράδοση, δημιουργώντας ηχητικές επαναλήψεις, παρηχήσεις και ομοιοκαταληξίες. Πολλές φορές συνηθίζει να αντιστρέφει τους ρόλους και να ανατρέπει τα στερεότυπα, όπως του καλού και του κακού, σε συνδυασμό πάντοτε με χιούμορ και σάτιρα. Καταδικάζει πολλές άσχημες συνήθειες, όπως τη βία, την υποκρισία, την αδικία, το μίσος, την κολακεία και ασκεί κριτική στην κοινωνία των ενηλίκων (Ακριτόπουλος, 2007· Ζερβού, 2007). Με αυτόν τον τρόπο προβληματίζει τους αναγνώστες, τους διδάσκει, αναπτύσσει την κριτική τους σκέψη, το περιεχόμενο των παραμυθιών ανανεώνεται και γίνεται πιο ενδιαφέρον (Ακριτόπουλος, 2007· Ζερβού, 2007).

Ο τρόπος πρόσληψης των κειμένων του Τριβιζά βασίζεται σε δύο αντίρροπες συνιστώσες: Την προσμονή και την έκπληξη από τη μια μεριά και την αίσθηση της οικειότητας από την άλλη (Ζερβού, 2007, σ. 15). Τα κείμενα του είναι πρωτότυπα, ευφάνταστα, απρόβλεπτα ως προς την εξέλιξη της πλοκής της ιστορίας και έχουν ως στόχο την διασκέδαση, τον προβληματισμό και τη διδαχή.

Ο Τριβιζάς είναι ιδιαίτερα επικοινωνιακός. Έχει χαρακτηριστεί, επίσης, και ως «γλωσσοπλάστης-παιδαγωγός». Και αυτό γιατί δημιουργεί συνεχώς συναρπαστικά γλωσσικά παιχνίδια τόσο ηχητικά όσο και σημασιολογικά, εκμεταλλευόμενος πάντοτε τους μηχανισμούς και τους κανόνες της γλώσσας, αλλά με ιδιότυπο και ευφάνταστο τρόπο. Χρησιμοποιεί πολλά ασύνδετα σχήματα, σημασιολογικές συγγενικές εκφράσεις, ενώ κυριαρχεί και η παρατακτική σύνταξη. Γενικά το γλωσσικό ύφος του Τριβιζά εν μέρει ειρωνεύεται εν μέρει σέβεται την παραδοσιακή γραμματική. Όλα αυτά έχουν ως αποτέλεσμα να εμπλουτίζεται το λεξιλόγιο και το γλωσσικό αίσθημα των αναγνωστών του (Ζερβού, 2007, σ.21). Άλλωστε ο Τριβιζάς, σύμφωνα με τον Άρη Τσάκωνα, θεωρείται τόσο οικουμενικός και μοντέρνος όσο και παραδοσιακός⁶.

«Η αφομοίωση της νεότερης παράδοσης είναι εμφανέστερη στην ονοματοποιία. Τα ονόματα των ηρώων ηχούν τόσο οικεία σαν να έχουν ξεπηδήσει από λαϊκά παραμύθια. Σε τέτοιο βαθμό μάλιστα, που να μην μπορεί κανείς να πει με σιγουριά

⁶ <http://www.serrelib.gr/politistikes.php?id=330>

ποιο από τα: Τρισεύγενη, Κοντορεβιθούλης, Ανθούλα, Μυρούλα, Εβενίνα και Κοψονούρης είναι από λαϊκό παραμύθι και ποιο όχι. Επίσης και τα επαναλαμβανόμενα τρεις φορές μοτίβα έχουν άρωμα λαϊκού παραμυθιού. Οι δε διάλογοι που βασίζονται στην παρανόηση λέξεων, μας μεταφέρουν νοερά στα παιδικά μας χρόνια και ζωντανεύουν στην μνήμη μας τους αλησμόνητους καυγάδες του Καραγκιόζη με τον Χατζηαβάτη».

Για όλους τους παραπάνω λόγους το συγγραφικό έργο του Τριβιζά έχει αγαπηθεί και έχει τόσο μεγάλη απήχηση στους μικρούς αναγνώστες του. Όπως έχει ειπωθεί και από την Ζερβού (2007, σ.26) «τα κείμενά του διαβάζονται μονορούφι, με τη μία».

3.5.1. Ανθολογούμενα αποσπάσματα του Ευγένιου Τριβιζά

«Το Μηχάνημα» (Οδηγός για μελέτη της αφήγησης)

Στο βιβλίο για τη γλώσσα της Στ' δημοτικού στη θεματική ενότητα «Συσκευές» φιλοξενείται το ακόλουθο απόσπασμα του Ευγένιου Τριβιζά με τίτλο «Το μηχάνημα». Πρόκειται για διασκευασμένο απόσπασμα από το βιβλίο της Ε' δημοτικού «Η Γλώσσα μου» της προηγούμενης σειράς (1984) που συνδέεται με τα υπόλοιπα κείμενα της ενότητας ως προς το θέμα. Το απόσπασμα συνοδεύεται και από μια εικόνα ενός μηχανήματος που σχετίζεται άμεσα με το θέμα του κειμένου.

Με τι θα ασχοληθούμε:

- Πώς φτιάχνουμε μια αφήγηση
- Ποια πρόσωπα και ποιους χρόνους χρησιμοποιούμε στην αφήγηση

Το μηχάνημα

Το έφεραν ένα πρωί στο κτίριο που ήταν τα γραφεία μας και το τοποθέτησαν κοντά στη σκάλα του τρίτου ορόφου.

Ο Γιάννης ο καφετζής, σαν από ένστικτο, κατάλαβε την απειλή. Έμεινε με τον δίσκο μετέωρο να κοιτά φιλόποπτα τον εκθρό. Η λειτουργία του ήταν απλή. Κανόνιζες μ' έναν διακόπτη το ποτό που ήθελες, έριχνες ένα δίφραγκο και περιμένες να γεμίσει το πλαστικό ποτήρι.

Ο Γιάννης συνέχισε ν' ανεβαίνει σκεφτικός. Στο κατέβασμα βρήκε το μηχάνημα τριγυρισμένο απ' τους πρώτους θαυμαστές. Χωρίς να χάσει καιρό, πήγε να παραπονεθεί στον προσωπάρχη. Ο προσωπάρχης τού εξήγησε ότι το μηχάνημα εξυπηρετούσε. Η δουλειά θα μοιραζόταν. Έπρεπε να συμβιώσουν.

«Δε φαντάζομαι να μου κάνει μεγάλη ζημιά το μηχάνημα» προσπάθησε να πείσει τον εαυτό του ο Γιάννης. «Γιατί να σπκώνεται ο κόσμος απ' τα γραφεία και να πηγαίνει να προσκυνά; Άλλωστε το μηχάνημα δεν ξέρει να χαμογελά».

Άρχισε να πυκνώνει τις βόλτες, να γίνεται πιο σβέλτος και χαμογελαστός, ώστε να προλαβαίνει να τους εξυπηρετεί, προτού επιθυμήσουν κάτι παγωμένο και πάνε στο μηχάνημα. Αλλά παρ' όλα αυτά, όταν κάτι έλειπε από το δίσκο του, οι δυσαρεστημένοι δεν περίμεναν να τους το φέρει! Έσπευδαν στο μασίνι. Ξέχασα να σας πω ότι έτσι το λέγανε καϊδευτικά «μασίνοι».

Ο Γιάννης αναγκάστηκε ν' αλλάξει τακτική. Άρχισε μία άνευ προηγούμενου ουκοφαντική δυσφήμιση κατά του εκθρού του. Η πρώτη διάδοση, που έβαλε σε κυκλοφορία, έλεγε ότι το μηχάνημα τρώει τα κέρματα. Αυτό αναχαίτισε για κάμποσο τα κύματα των πιστών. Αποδείχτηκε όμως τελικά ότι κάτι τέτοιο γινόταν πολύ σπάνια για να το πάρει κανείς σοβαρά υπόψη. Τα συνθήματα «ανα-

κατεύει την πορτοκαλάδα με τον καφέ» και «ρίχνει σκουριά στο κακάο» δεν έπιασαν καθόλου, κι ας ξενύχτησε ο Γιάννης για να τα σοφιστεί.

Το μπκάνημα του έγινε εφιάλτης. Οι σκάλες τού φαίνονταν ατελείωτες. Τα γνώριμα πρόσωπα των γραφείων, μάσκες εκθρικές. Κάθε φορά που περνούσε μπροστά απ' το μασίνι, το 'βλεπε με το μάτι να λάμπει θριαμβικά, τη σκιομή του να χαμογελά. Ο ακέραιος χαρακτήρας του λύγισε.

Άρχισε να ρίχνει κρυφά στη σκιομή του μπκνήματος δέφραγκα που τα στράβωνε στο πεζούλι του καφεενείου. Το μπκάνημα χάλγαε βέβαια, αλλά οι δούλοι του έσπευδαν να το διορθώσουν.

«Μα γιατί; συλλογιζόταν. Γιατί;» Τον έπνιγε το δίκιο.

«Τόσα χρόνια να ιδρώνεις, να τρέχεις, να λες την πρώτη καλημέρα, να χαμογελάς και να 'ρχεται ξαφνικά ένα μασίνι να σου τρώει το ψωμί; Άτιμο πράμα!»

Όπου μια μέρα πήρε τη μεγάλη απόφαση: Το μεσημέρι του Σαββάτου, όταν θα 'φευγε ο κόσμος, θα 'μενε στα γραφεία και θα κανόνιζε τους λογαριασμούς του με το μπκνήμα. Θα του 'κοβε τις κοντρές, μαύρες αρτηρίες! Θα 'αβηνε το απαίσιο κίτρινο μάτι! Θα ξεβίδωνε τα σωθικά του! Θα ανάδευε τα σπλάχνα του! Θα 'βρισκε την καρδιά του! Και θα 'δινε εκεί το θανάσιμο πλήγμα!

Το ηρωί του Σαββάτου ήταν κεφάτος. Το μπκνήμα ανύποπτο μοίραζε καφέ, κακάο και αναψυκτικά.

Ήρθε μεσημέρι. Τα γραφεία άδειασαν. Ο Γιάννης έμεινε μόνος. Άφησε να περάσει μισή ώρα, τρία τέταρτα. Άρχισε να κατεβαίνει αργά τις σκάλες, κρατώντας τα όργανα του θανάτου: μια τανάλια κι ένα παλιό κατσαβίδι.

Έφτασε στο πλατύσκαλο. Εκεί βρέθηκαν αντιμέτωποι. Ο Γιάννης και το μπκνήμα! Αναμετρήθηκαν! Το μπκνήμα αστραφτερό, με το κίτρινο μάτι να λάμπει! Ο Γιάννης με τα καλαμάκια στο τοσεπάκι, σκυφτός, κουρασμένος, μα αποφασισμένος! Παράξενη πουκία απλωνόταν γύρω. Απόμακρα ακουγόντουσαν όπως σε όνειρο οι θόρυβοι της πόλης.

Ο Γιάννης προχώρησε, έσπρωξε το βαρύ μπκνήμα σαγκώνοντας τα χείλη και ξεβίδωσε με το κατσαβίδι τη λεία πλάτη. Βρέθηκε μπροστά σ' ένα λαβύρινθο από πυκνά, μπλεγμένα καλώδια... Ποιο απ' όλα οδηγούσε στην καρδιά;

Ζαλίζεται παρακολουθώντας τη δαιδαλώδη διαδρομή τους. Τα καλώδια σαλεύουν απειλητικά. Μοιάζουν με φίδια. Αναδεύονται, θαρρείς και ζωντανεύουν. Ένας βόμβος στ' αυτιά του. Η ανάσα του κοφτή. Σφίγγει τα δόντια. Απλώνει το χέρι...

Εκεί έπαθε ηλεκτροπληξία ο Γιάννης. Τινάχτηκε! Γονάτισε! Τον βρήκαν κάρβουνο τ' άλλο ηρωί, πλάι στο μπκνήμα.

Στη θέση του Γιάννη έφεραν ένα μπκνήμα ακόμα.

Ευγένιος Τριβιζάς, *Το μπκνήμα*, «Η Γλώσσα μου», Ε' τάξη, ΟΕΔΒ, α' έκδοση 1984 (διασκευή)

1. Διαβάστε προσεκτικά το κείμενο και απαντήστε στις ερωτήσεις:

- α. Ποια ήταν η απειλή που αισθάνθηκε ο καφετζής όταν είδε το μηχανήμα;
- β. Ποια εξήγηση έδωσε ο προσωπάρχης στον παραπονούμενο καφετζή;
- γ. Με ποιους τρόπους αποφάσισε να αντιμετωπίσει τον εχθρό του ο καφετζής;
- δ. Πέτυχαν τα σχέδιά του;

2. Πιστεύετε ότι οι μηχανές βλάπτουν ή εξυπηρετούν τους ανθρώπους; Συζητήστε τις απόψεις σας στην τάξη.

3. α. Σε ποιο πρόσωπο γίνεται η αφήγηση; Ποιος διηγείται την ιστορία; Είναι κάποιος ήρωας της ιστορίας;

β. Θυμάστε ποιοι χρόνοι χρησιμοποιούνται στην αφήγηση; Χρησιμοποιούνται και στο κείμενο που διαβάσατε;

γ. Διαβάστε την τρίτη παράγραφο «Ο Γιάννης συνέχισε ... συμβιώνουν». Φανταστείτε τώρα πως την ιστορία διηγείται ο ίδιος ο καφετζής. Σε ποιο πρόσωπο θα γραφτεί; Τι άλλο θα αλλάξει;

4. Να ποιες είναι, με σύντομο τρόπο, οι διαφορετικές φάσεις κατασκευής της ιστορίας που διαβάσατε:

α. Το μηχανήμα εμφανίζεται στα γραφεία και ο Γιάννης, ο καφετζής, φοβάται ότι θα χάσει τη δουλειά του.

β. Ο Γιάννης αλλάζει συμπεριφορά και γίνεται πιο εργατικός, χωρίς να πετύχει κάτι.

γ. Ο Γιάννης επινοεί διάφορους ύπουλους τρόπους για να ξεφορτωθεί το μηχανήμα, χωρίς επιτυχία.

δ. Ο Γιάννης αποφασίζει να καταστρέψει βίαια το μηχανήμα.

ε. Ο Γιάννης παθαίνει ηλεκτροπληξία και ένα άλλο μηχανήμα τον αντικαθιστά.

Αρκεί να αλλάξετε ένα ή περισσότερα στοιχεία από τα παραπάνω για να αλλάξει και η ιστορία. Φανταστείτε, για παράδειγμα, τι θα γινόταν εάν ο καφετζής δεν πάθαινε ηλεκτροπληξία.

Σκεφτείτε ποια άλλα στοιχεία θα θέλατε να αλλάξετε για να προχωρήσει η ιστορία με διαφορετικό τρόπο. Μην ξεχάσετε στην ιστορία σας να συμπεριλάβετε τις σκέψεις και τα συναισθήματα του ήρωα.

5. Σκεφτείτε πώς θα άλλαζε η ιστορία εάν ο ήρωας, αντί για καφετζής, ήταν ο υπάλληλος στο γραφείο όπου εγκαθιστούν το μηχάνημα και αυτό πάθαινε βλάβη. Φτιάξτε το σκεδιάγραμμα της ιστορίας σας με λίγες φράσεις. Έπειτα, αναπτύξτε κάθε φράση σε μια παράγραφο. Για να αναπτύξετε κάθε παράγραφο, προσπαθήστε να απαντήσετε σε ερωτήματα όπως: ποιος ή ποιοι, πού, πότε, γιατί, πώς. Συμβουλευτείτε και τον παρακάτω πίνακα:

Θυμηθείτε να πείτε για:

- ➔ 1. τα πρόσωπα της ιστορίας, τον τόπο και την αρχική κατάσταση
- ➔ 2. το γεγονός που ανατρέπει την αρχική κατάσταση
- ➔ 3. τις διάφορες ενέργειες που γίνονται για την επίλυση του προβλήματος
- ➔ 4. τα εμπόδια στην επίλυση του προβλήματος
- ➔ 5. την αντίδραση – τις προσπάθειες των προσώπων, σκέψεις και συναισθήματα
- ➔ 6. τα αποτελέσματα των προσπαθειών
- ➔ 7. το τέλος της ιστορίας

Στόχοι της ενότητας, όπως πληροφορούμαστε από τον προοργανωτή, είναι οι μαθητές να μάθουν πώς να φτιάχνουν μια αφήγηση, αλλά και να γνωρίσουν τα πρόσωπα και τους χρόνους που χρησιμοποιούνται κατά την αφήγηση. Η Κουλουμπή – Παπαπετροπούλου (σ.σ. 101-103), αναφέρεται στα «*παραμύθια και ιστορίες που διακρίνονται για το ιδιαίτερο λογοτεχνικό τους ύφος, επίτευγμα προσεκτικής επιλογής λέξεων και δόμησης προτάσεων, προσφέρονται κυρίως για ανάγνωση*». Τέτοιο είναι και το μηχάνημα του Τριβιζά.

Όσον αφορά τις προτεινόμενες ερωτήσεις, οι ερωτήσεις 1α,β,γ,δ στοχεύουν στην καλύτερη κατανόηση του κειμένου, όπως μας επισημαίνει και το αντίστοιχο σύμβολο. Όσον αφορά στις υπόλοιπες εργασίες/ερωτήσεις ισχύουν τα ακόλουθα:

Ερ. 2 Παραγωγή προφορικού λόγου

Ερ. 3 α,β,γ: Κατανόηση κειμένου και γραμματικής (χρόνοι και πρόσωπα αφήγησης)

Ερ.4: Παραγωγή γραπτού λόγου (αφήγηση ιστορίας από τους μαθητές βασισμένης στο απόσπασμα του Τριβιζά που διάβασαν.)

Ερ.5 Παραγωγή γραπτού λόγου, βασισμένου στην αφήγηση. Δίνεται στους μαθητές ένα σχεδιάγραμμα με τα στάδια της αφήγησης που πρέπει να αναπτύξουν.

Μέσα από τις εργασίες παρατηρούμε ότι τα γραμματικά φαινόμενα διδάσκονται με βάση το κείμενο και όχι αποκομμένα, όπως συνέβαινε στα εγχειρίδια της Γλώσσας της Στ' Δημοτικού (Βελαλίδης κ.ά., 1979). Για παράδειγμα δεν γίνεται χρήση αποσπασματικών φράσεων για τις

λειτουργίες των προσώπων και των χρόνων της αφήγησης στην προκειμένη περίπτωση. Επιπλέον οι εργασίες είναι διαβαθμισμένης δυσκολίας.

Τέλος στο «Μπορείτε να διαβάσετε από το Ανθολόγιο» και στο «Διαβάστε – Δείτε – Ακούστε – Επισκεφτείτε» που υπάρχουν στο τέλος της κάθε ενότητας δίνεται η δυνατότητα στους μαθητές να αναζητήσουν διάφορα κείμενα, βιβλία, ταινίες κ.ά., που τους προτείνονται, τα οποία είναι συναφή με την αντίστοιχη θεματική ενότητα.

«Η ιπτάμενη σκάφη» (Οδηγός για δημιουργία κόμιξ)

Στο ίδιο βιβλίο και στη θεματική ενότητα «*Τρόποι ζωής και επαγγέλματα*», παρατίθεται ένα ενδιαφέρον χιουμοριστικό εικονο-κείμενο, κόμικ του Ευγένιου Τριβιζά, απόσπασμα από τη «*Φρουτοπία*» με τίτλο «*Η Ιπτάμενη Σκάφη*». Ο ίδιος ο συγγραφέας έχει δηλώσει σχετικά: «*Πρώτα απ' όλα, σπάνια ξεκινάω με την πρόθεση να γράψω ένα αποκλειστικά χιουμοριστικό κείμενο. Το χιούμορ δεν είναι παρά ένα από τα συστατικά, στο αμάλγαμα των στοιχείων, που συγκροτούν το κάθε λογοτέχνημα και η ανάγκη χρήσης του ανακύπτει από τη φύση και δομή του μύθου. Παρ' όλο που τα κείμενά μου είναι και χιουμοριστικά, πολλές φορές το κυρίαρχο στοιχείο είναι μάλλον το τραγικό, το ερωτικό ή το λυρικό. Σε συνδυασμό με αυτά τα στοιχεία ή στο πλαίσιο που αυτά τα στοιχεία διαμορφώνουν, χρησιμοποιώ για διαφορετικούς σκοπούς και με διάφορους τρόπους κάθε φορά το χιούμορ*» (Τριβιζάς, 1993, σ.σ. 667-677). Χιουμοριστικά στοιχεία στο συγκεκριμένο απόσπασμα αποτελούν ο τρόπος που θα ταξιδέψει ο Πίκος Απίκος στην Φρουτοπία που δεν είναι άλλος από μια αεροσκάφη και το γεγονός ότι ο διευθυντής του δεν του παρείχε εφεδρικές μπαταρίες σε περίπτωση που του χρειαστούν κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του.

Πρόκειται για ένα απόσπασμα που συνδέεται με τα υπόλοιπα κείμενα της ενότητας ως προς το θέμα.

«Η ιπτάμενη σκάφη»

Ο Πίκος Απίκος, ρεπόρτερ της εφημερίδας *Τρέχα Γύρευε*, παλιότερα είχε αποκαλύψει όλα τα συναρπαστικά γεγονότα που σημάδεψαν την ιστορία της Φρουτοπίας. Η Φρουτοπία, για όσους δεν το ξέρουν, είναι ο τόπος όπου τα φρούτα κήρυξαν την ανεξαρτησία τους και ορκίστηκαν να μην αφήσουν ποτέ μανάβη πόδι να πατήσει στον τόπο τους.

Ευγένιος Τριβιζάς, Φρουτοπία «Η ιπτάμενη σκάφη», εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 1992

1. Σίγουρα γελάσατε διαβάζοντας την εικονογραφημένη ιστορία. Μπορείτε τώρα να απαντήσετε στις παρακάτω ερωτήσεις;

- α. Ποια είναι η δουλειά του Πίκου Απίκου;
- β. Πώς ονομάζεται η εφημερίδα όπου δουλεύει;
- γ. Πού τον στέλνει ο διευθυντής του για διακοπές;
- δ. Θα κάνει στ' αλήθεια διακοπές;
- ε. Με ποιο μέσο θα ταξιδέψει ο Πίκος Απίκος; Περιγράψτε το.
- στ. Τι πρόβλημα υπάρχει;

2. Σας άρεσε η εικονογραφημένη ιστορία που διαβάσατε για την περιπέτεια του Πίκου Απίκου; Θα θέλατε να τη διηγηθείτε και σ' ένα φίλο σας που δεν την έχει διαβάσει; Γράψτε λοιπόν την ιστορία προσέχοντας να φαίνονται με λόγια όλες οι πληροφορίες και οι λεπτομέρειες των εικόνων: σκηνές, χώρος, χρόνος, συναισθήματα, εκφράσεις προσώπου, χειρονομίες, ένταση φωνής κτλ.

Επίσης, πρέπει να κάνετε τον ευθύ λόγο πλάγιο, εφόσον δε μιλούν πια τα ίδια τα πρόσωπα της ιστορίας αλλά μεταφέρετε εσείς τα λόγια τους. Προσέξτε τις αλλαγές που πρέπει να κάνετε από τον ευθύ στον πλάγιο λόγο (αλλαγή προσώπου ή χρόνου κ.ά.).

Για να βοηθηθείτε βρείτε τα κύρια στοιχεία της ιστορίας:

- ⇒ πού συμβαίνουν όσα μας αφηγείται η ιστορία
- ⇒ ποιος είναι ο βασικός ήρωας και ποια άλλα πρόσωπα παίρνουν μέρος
- ⇒ ποιες είναι οι ενέργειές τους (τι κάνουν)
- ⇒ τι σκέφτονται και τι αισθάνονται

3. Φανταστείτε τη συνέχεια του ταξιδιού του Πίκου Απίκου και συμπληρώστε την εικονογραφημένη ιστορία:

- ⇒ πρώτα σκεφτείτε τι μπορεί να έγινε μετά την απογείωση και σε ποια περιπέτεια βρέθηκε (μπορεί να άρχισε καταιγίδα ή μπορεί να τελείωσαν οι μπαταρίες κ.ά.)
- ⇒ έπειτα ζωγραφίστε την περιπέτεια του σε τετράγωνα
- ⇒ τέλος, βάλτε τα λόγια του ή τις σκέψεις του σε μπαλονάκια (εάν συνάντησε κι άλλους, φτιάξτε διαλόγους)

Μπορείτε να φωτοτυπήσετε τη δουλειά σας και να φτιάξετε ένα βιβλίο με τις εικονογραφημένες ιστορίες της τάξης.

4. Με όσα ξέρετε από το μάθημα της Φυσικής πιστεύετε ότι μπορεί πράγματι να πετάξει η «αεροσκάφη» του Πίκου Απίκου; Αν όχι, γιατί; Εσείς πώς θα τη φτιάχνατε για να πετάξει; Συμβουλευτείτε κάποιο βιβλίο Φυσικής ή την εγκυκλοπαίδεια στο θέμα «πώς πετούν τα αεροπλάνα». Προσθέστε ό,τι είναι απαραίτητο για να πετάξει η «αεροσκάφη» σας. Εξηγήστε σε τι χρησιμεύει οτιδήποτε προσθέσατε. Μπορείτε ακόμη να σχεδιάσετε την «αεροσκάφη» σας και να τη δείξετε στην τάξη.

5. Ο Πίκος Απίκος θα πάει στη Φρουτοπία με «αεροσκάφη». Εσείς χωριστείτε σε ομάδες και βρείτε όσο περισσότερες σύνθετες λέξεις μπορείτε που να έχουν πρώτο συνθετικό τη λέξη αέ-ρα. Όποια ομάδα βρει τις περισσότερες λέξεις σε πέντε λεπτά, αυτή θα είναι και η νικήτρια. (Εάν υπάρχει δυσκολία, χρησιμοποιήστε λεξικό.)

Στόχοι της ενότητας, όπως πληροφορούμαστε από τον προοργανωτή, είναι οι μαθητές να μάθουν πώς να φτιάχνουν μια εικονογραφημένη ιστορία και πώς να μετατρέπουν τον ευθύ λόγο σε πλάγιο.

Από το εισαγωγικό κείμενο που υπάρχει πριν την ιστορία/κόμιξ οι μαθητές εισάγονται στο θέμα της ιστορίας και διαβάζουν σύντομες πληροφορίες για το τι είναι η Φρουτοπία. Οι εργασίες αφορούν στα ακόλουθα:

Εργ.1: Ερωτήσεις κατανόησης της εικονογραφημένης ιστορίας

Εργ.2: Παραγωγή γραπτού λόγου (Οι μαθητές καλούνται να διηγηθούν την ιστορία του Πίκου Απίκου σε έναν φίλο τους) και γραμματική (τροπή του ευθέος λόγου σε πλάγιο). Δίνεται στους μαθητές και σχεδιάγραμμα για το τι πρέπει να συμπεριλάβουν στην ιστορία τους.

Εργ. 3: Παραγωγή γραπτού λόγου (κατασκευή εικονογραφημένης ιστορίας. Οι μαθητές καλούνται να γράψουν τη συνέχεια της ιστορίας του Πίκου Απίκου, έτσι όπως την φαντάζονται οι ίδιοι).

Εργ.4: Διαθεματική δραστηριότητα με το μάθημα της Φυσικής. Οι μαθητές καλούνται να αναζητήσουν πληροφορίες για το πώς πετούν τα αεροπλάνα και να προσθέσουν ό, τι χρειάζεται για να πετάξει η «αεροσκάφη» τους.

Εργ.5: Λεξιλόγιο (σύνθετες λέξεις με πρώτο συνθετικό τη λέξη «αέρα»).

«Η θλιμμένη αγελάδα»

Στη θεματική ενότητα «Φαντασία και περιπέτεια» στο Ανθολόγιο Ε΄ και Στ΄ δημοτικού συμπεριλαμβάνεται απόσπασμα από το βιβλίο του Ευγένιου Τριβιζά «Ο ταύρος που έπαιζε Πίπιζα» με τίτλο «Η θλιμμένη αγελάδα». Να επισημανθεί ότι ο τίτλος του αποσπάσματος έχει δοθεί από τους ανθολόγους. Πρόκειται για ένα συνεχές απόσπασμα που συνδέεται με τα υπόλοιπα κείμενα της ενότητας ως προς τη θεματική. Το απόσπασμα συνοδεύεται από μια γελοιογραφία του Νίκου Μαρουλάκη από το βιβλίο του Τριβιζά «Ο ταύρος που έπαιζε Πίπιζα».

Ευγένιος Τριβιζάς

[Η θλιμμένη αγελάδα]

Ζούσε κάποτε στην Ισπελονία ένας διάσημος ταυρομάχος, ο Ελ Πεπόλδο ντε Θαλούθας ντε Βερέγγας ντε Βεράντας. Ένα πρωινό δέχτηκε την επίσκεψη μιας πολύ θλιμμένης αγελάδας, της Αμαλασούνθας. Η συζήτηση μαζί της τον οδήγησε σε σοβαρές αποφάσεις που άλλαξαν ριζικά τη ζωή του.

Ηταν συμπαθητική, σεμνή και συνεσταλμένη αγελάδα. Φορούσε βέλο*, μαύρη κορδέλα πένθους γύρω από το λαιμό και έμοιαζε αφάνταστα δυστυχισμένη, λες κι ένα μεγάλο κι αβάσταχτο κακό την είχε βρει.

Αναστέναξε βαθιά και από τα μάτια της στάζανε δάκρυα πόνου και απελπισίας (από το ένα μάτι στάζανε δάκρυα πόνου και από το άλλο δάκρυα απελπισίας).

— Καλημέρα, κύριε ταυρομάχε, πρόφερε δειλά, ζητώ συγγνώμη που σας ενοχλώ και διακόπτω το πρωινό σας!

— Μα τι λέτε, κυρία μου, αγελάδα μου, θέλω να πω. Περάστε! Καθίστε! Θα πάρετε κάτι; Τι να σας προσφέρω; Να σας προσφέρω μια μερίδα γρασιδι να το μηρυκάσετε;

— Όχι, ευχαριστώ! Μου έχει κοπεί η όρεξη. Δε βάζω μπουκιά στο στόμα μου τώρα τελευταία! Ξέρετε ποια είμαι;

— Ιδέα δεν έχω!

— Είμαι η Αμαλασούνθα, η χήρα του ταύρου που σκοτώσατε προχτές στις ταυρομαχίες!

— Μη μου πείτε!

Σ' αυτό το σημείο η αγελάδα δεν μπόρεσε να συγκρατηθεί, την πήρε το παράπονο και άρχισε να κλαίει με αναφιλητά*. Σου ράγιζε την καρδιά το κλάμα της.

— Πατί μου το κάνετε αυτό, έλεγε ανάμεσα στους απανωτούς λυγμούς που την έπνιγαν. Πατί τον σκοτώσατε; Ξέρετε τι καλός που ήταν; Τι εξαιρετικός ταύρος; Ποιος θα φροντίζει τώρα τα μοσχαράκια μας; Δε μου λέτε; Ποιος θα τα φροντίζει; Θα πάρουν τον κακό δρόμο! Κορνμπίφ* θα καταστήσουν!

— Πόσα μοσχαράκια έχετε;

— Τρία!

— Να σας ζήσουν! Αλλά ξέρετε...

— Είμαι τόσο δυστυχισμένη! Θέλω να δώσω ένα τέλος στη ζωή μου! Έτσι μου 'ρχεται να πάω σε κανένα χασάπη και να του πω:

* (το) βέλο: πέπλο, λεπτό ύφασμα στα γυναικεία καπέλα, που πέφτει μπροστά, στο πρόσωπο

* με αναφιλητά (το αναφιλητό): με κλάμα και λυγμούς μαζί

* (το) κορνμπίφ: κονοέρβα με βοδινό κρέας

* **μουγκανίζετε**
(μουγκανίζω):
μουγκρίζετε

* **το ρίγος των**
χειροκροτημάτων:
το ανατρίχιασμα, η
μεγάλη συγκίνηση από
τα χειροκροτήματα

«Πάρε με, κάνε με ζαμπόν, κάνε με μπριζόλες να ησυχάσω!». Μουχουχού! Μουχουχού!

— Ησυχάστε, κυρία μου! Ηρεμήστε! Μη μουγκανίζετε* έτσι! Σπαράζει η καρδιά μου να σας ακούω! είπε ο Ελ Πεπόλδο κι απ' την ταραχή του άρχισε ν' αλείβει με μαρμελάδα το μανίκι του.

— Μουχουχού! Μουχουχού!

— Φτάνει! Σας παρακαλώ!

— Μουχουχού! Μουχουχού! Και το 'λεγε το ωροσκόπιο του! Ήταν Ταύρος ξέρετε — είχε γεννηθεί στον αστερισμό του Ταύρου! Το 'λεγε το ωροσκόπιο του: «Άμα συναντήσετε ταυρομάχο, οι προοπτικές δεν είναι καθόλου καλές. Αποφεύγετε τις αρένες! Το κόκκινο χρώμα θα σας φέρει γρουσουζιά». Έτσι έλεγε το ωροσκόπιο του!

— Λυπάμαι, κυρία μου! Ό,τι έγινε, έγινε! Θα ξαναφτιάξετε τη ζωή σας μ' έναν άλλον ταύρο!

— Εγώ μόνο τον Εβούλσιο αγαπούσα!

— Εβούλσιο; Είπατε Εβούλσιο;

— Ναι!

— Μα δεν ταυρομάχησα με τον Εβούλσιο προχτές. Έγινε μια αλλαγή την τελευταία στιγμή! Μονομάχησα μ' έναν άλλον ταύρο!

— Ω! Τι ευτυχία! Τι απίστευτη ευτυχία! Διάβασα στις εφημερίδες ότι ο ταυρομάχος σκότωσε τον ταύρο στο δεύτερο γύρο και νόμισα πως ήταν ο καλός μου! Δεν έμαθα για την αλλαγή! Πόσο χαίρομαι! Μου 'ρχεται να σας γλείψω τη μύτη από τη χαρά μου!

— Δε βαριέστε!... Αλλά ξέρετε... με τον Εβούλσιο θα ταυρομαχήσω σήμερα, και όχι να το παinueτώ, αλλά συνήθως νικάω! Τους κατατροπώνω εγώ τους ταύρους!

Το χαμόγελο έσβησε από τη μουσούδα της Αμαλασούνθας.

— Μη μου το κάνετε αυτό, κύριε ταυρομάχε, μουγκάνισε με αγωνία.

— Πώς να μην το κάνω; Αυτή είναι η δουλειά μου! Πώς θα βγάλω αλλιώς λεφτά; Πώς θα αγοράζω παγωτά για να τρώω, και βεντάλιες για να χαρίζω στη δόνα Ροζίτα Ντολорές Μαμασίτα Μασουλίτα, την καλή μου;

— Μην το κάνετε αυτό! Σκεφτείτε τα μοσχαράκια μας που θα μείνουν ορφανά! Σας υπόσχομαι πως δε θα πεινάσετε ποτέ! Θα σας δίνω εγώ γάλα παχύ και θρεπτικό κάθε πρωί για να φτιάχνετε παγωτό και ο Εβούλσιος, που είναι έξυπνος ταύρος, θα μάθει να παίζει πίπιζα! Θ' ανοίξουμε τσίρκο! Θα βγάλουμε με το τσουβάλι λεφτά. Εγώ θα κάθομαι στο ταμείο και θα γεμίζω το τσουβάλι.

Η Αμαλασούνθα σώπασε. Περίμενε μ' αγωνία την απάντηση του ταυρομάχου. Ο Ελ Πεπόλδο απόμεινε για λίγο συλλογισμένος. Αναλογιζόταν το ρίγος των χειροκροτημάτων*!

— Εντάξει, είπε στο τέλος. Σύμφωνοι! Στο κάτω κάτω δεν είναι και τόσο ευγενική απασχόληση να σκοτώνεις ταύρους σε όλη σου τη ζωή! Έχω υπογράψει όμως συμβόλαιο. Πρέπει να βρω κάποια δικαιολογία για να μην ταυρομαχήσω! Δεν ξέρω τι να κάνω! Εσείς τι λέτε;

— Να κάνετε τον άρρωστο! Ο αγώνας θ' αναβληθεί! Μετά θ' αγοράσετε τον Εβούλσιο και θα βάλουμε μπροστά το σχέδιό μας!

— Πολύ καλή ιδέα! είπε συγκινημένος ο ταυρομάχος. Αυτό θα κάνω! Ολέ!

Και χωρίς να χάνει ώρα, έβγαλε τη στολή του, φόρεσε τις πιτζάμες του και ξάπλωσε στο κρεβάτι.

Ερωτήσεις - Δραστηριότητες:

1. Αν ήσαστε κι εσείς διάσημος ή διάσημη ταυρομάχος, ποια δικαιολογία θα βρίσκατε ώστε να αποφύγετε την ταυρομαχία; Ας πούμε, θα λέγατε ότι πιάστηκε η μέση σας ή ότι είχατε μπουγάδα και το κόκκινο πανί σας ξέβαψε στο πλύσιμο; Να βρείτε μερικές έξυπνες δικαιολογίες.
2. Να μετατρέψετε το κείμενο σε θεατρικό έργο.
3. Να γράψετε ένα γράμμα στον Ευγένιο Τριβιζά, στη διεύθυνση: Νησί των Πυροτεχνημάτων.

Από το εισαγωγικό σημείωμα οι μαθητές και οι μαθήτριες εισάγονται στο θέμα της ιστορίας, ενώ οι προτεινόμενες εργασίες είναι οι εξής:

Εργ.1: Παραγωγή γραπτού λόγου

Εργ.2: Αλλαγή ύφους και κειμενικού είδους (μετατροπή του κειμένου σε θεατρικό)

Η MacGregor (1975, σ. 53), έχει αποκαλέσει τη δραματική τέχνη στο σχολείο «αόρατη παιδαγωγική» (invisible pedagogy), στηριζόμενη στη δυναμική του παιχνιδιού, διακρινόμενη, έτσι, από την «ορατή» Παιδαγωγική (Berstein, 1971). Είναι επίσης ικανό μαθησιακό εργαλείο, παιδοκεντρικό και πρωτοποριακό, εντός και πέραν από των υπάρχοντων γνωστικών αντικειμένων (Davis & Lawrence, 1986) με αξιοποίηση και του προφορικού και του γραπτού λόγου.

Εργ.3: Παραγωγή γραπτού λόγου με θέμα «Γράμμα στον Ε. Τριβιζά»

Παρατηρούμε ότι και οι τρεις δραστηριότητες στοχεύουν στην ανάπτυξη της φαντασίας και της δημιουργικότητας των μαθητών.

Αξίζει να αναφερθεί ότι η συγγραφική ομάδα δεν προτρέπει τους μαθητές να ανατρέξουν στο πλήρες κείμενο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Συζήτηση

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν η καταγραφή και η μελέτη των αποσπασμάτων που περιλαμβάνονται στα εγχειρίδια της Γλώσσας της Στ' Δημοτικού (Βελαλίδης, κ.ά., 1979) και των Κ. Ν. Λογοτεχνίας της Γ' Γυμνασίου (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000) και των εγχειριδίων της Γλώσσας της Στ' Δημοτικού (Ιορδανίδου, κ.ά., χ.χ.) και Γ' Γυμνασίου (Κατσαρού, κ.ά., χ.χ.), του Ανθολογίου της Ε' και Στ' Δημοτικού (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001) και των Κ. Ν. Λογοτεχνίας της Γ' Γυμνασίου (Καγιαλής, κ.ά., 2006) που δίνονται σήμερα στα σχολεία. Ο λόγος που επιλέχτηκε η μελέτη των αποσπασμάτων στις συγκεκριμένες τάξεις, είναι επειδή ορίζουν τη μετάβαση σε άλλη σχολική βαθμίδα, οπότε είναι κρίσιμες. Επικεντρωθήκαμε στη μελέτη και στη σύγκριση των αποσπασμάτων του Ελύτη, του Σολωμού, του Ρίτσου, του Μακρυγιάννη και του Τριβιζά.

4.1. Διονύσιος Σολωμός

Μελετώντας τα αποσπάσματα του Διονύσιου Σολωμού που υπάρχουν στα βιβλία Γλώσσας και Ανθολογίου της Στ' Δημοτικού (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001) και σε αυτά της Ν. Γλώσσας και των Κειμένων Ν. Λογοτεχνίας της Γ' Γυμνασίου (Καγιαλής, κ.ά. 2006), τόσο της νεότερης όσο και της προηγούμενης σειράς των εγχειριδίων, διαπιστώνεται ότι κυριαρχούν τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά της ιστορικότητας, της εθνικής ταυτότητας, της ελληνικότητας και της θρησκευτικότητας. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι ο Σολωμός ανήκει στην Επτανησιακή Σχολή, τα κυριότερα θέματα της οποίας στην ποίηση είναι η πατρίδα, για την οποία οι λογοτέχνες εκφράζουν τη λατρεία και την αφοσίωσή τους, η φύση, για την οποία εκδηλώνουν την αγάπη και τον θαυμασμό τους και ο έρωτας στην πιο αγνή και εξευγενισμένη μορφή του (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000).

Το στοιχείο της ιστορικότητας κατακλύζει το ποιητικό έργο του Σολωμού, όπου αναφέρονται γεγονότα από την περίοδο που η Ελλάδα ήταν υποδουλωμένη στους Τούρκους, την έναρξη της Επανάστασης, την πολιορκία του Μεσολογγίου και τις κακουχίες των αγωνιστών. Αυτό που επισημαίνεται και διαφαίνεται έντονα στο έργο του Σολωμού και ειδικά στο

απόσπασμα «Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι» είναι ο ηρωισμός, το θάρρος των αγωνιστών και η θυσία τους για της απελευθέρωση της πατρίδας, στοιχεία που χαρακτηρίζουν την ελληνική ταυτότητα. Το στοιχείο της εθνικής ταυτότητας φαίνεται έντονα και στο απόσπασμα «Ύμνος εις την ελευθερία», οι δύο πρώτες στροφές του οποίου αποτελούν τον ελληνικό Εθνικό Ύμνο.

Ο Σολωμός, στο απόσπασμα «Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι», αναφέρεται συχνά στην ομορφιά της φύσης και του ελληνικού τοπίου που αντανακλούν το χαρακτηριστικό της ελληνικότητας. Η ομορφιά αυτή της φύσης και ειδικά την άνοιξη έρχεται σε αντίθεση με τις κακουχίες των αγωνιστών κατά τη διάρκεια της πολιορκίας του Μεσολογγίου, οι οποίοι βρίσκονται σε ένα μεγάλο δίλημμα: να αγωνιστούν και να θυσιαστούν για την απελευθέρωση της πατρίδας ή να υποχωρήσουν για να απολαύσουν την ομορφιά της φύσης και τη χαρά της ζωής. Η ομορφιά της φύσης φαίνεται έντονα και στο απόσπασμα «Πρώτη Μαΐου», όπου θέμα του ποιήματος είναι ο φυσιολατρικός εορτασμός της Πρωτομαγιάς από όλους τους ανθρώπους. Το συγκεκριμένο, όμως, απόσπασμα δεν σχετίζεται με τα τραγικά ιστορικά γεγονότα της Επανάστασης.

Στο απόσπασμα «Από τον Ύμνον εις την Ελευθερίαν» διακρίνεται το στοιχείο της θρησκευτικότητας και ιδιαίτερα στους στίχους 88-92, όπου οι Έλληνες αγωνιστές επικαλούνταν συχνά το Θεό για να παίρνουν δύναμη, προκειμένου να αντισταθούν στον εχθρό. Πιο συγκεκριμένα θέμα του αποσπάσματος είναι η πρώτη πολιορκία του Μεσολογγίου και η τουρκική επίθεση ανήμερα των Χριστουγέννων του 1822 που δεν είχε επιτυχία.

Συγκρίνοντας τα νεότερα εγχειρίδια με τα παλαιότερα ως προς τη συχνότητα των αποσπασμάτων του Σολωμού, διαπιστώνεται ότι επιλέγονται περισσότερα στην παλαιότερη σειρά των βιβλίων Γλώσσας της Στ' Δημοτικού (Βελαλίδης, κ.ά., 1979) και Λογοτεχνίας της Γ' Γυμνασίου (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000). Πιο συγκεκριμένα υπάρχει ένα απόσπασμα στο α' τεύχος του βιβλίου «Η Γλώσσα μου» με τίτλο: «Στίχοι του Σολωμού για την πατρίδα και τη σημαία» με θεματική «Η πατρίδα και η ειρήνη», ένα απόσπασμα στο γ' τεύχος με τίτλο «Ύμνος εις την Ελευθερίαν» με θεματική «Εθνικο-ιστορικά» και ένα στο δ' τεύχος με τίτλο «Πρώτη Μαΐου» με θεματική «Εποχικά και Εορταστικά». Στο εγχειρίδιο της Λογοτεχνίας της Γ' Γυμνασίου (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000) υπάρχουν τρία αποσπάσματα με τίτλους: «Από τον Ύμνον εις την Ελευθερίαν», «Η σκιά του Ομήρου» και «Από τους Ελεύθερους Πολιορκημένους» με θεματική: «Ο 19ος αιώνας ως το 1880 (Επτανησιακή Σχολή)».

Στα νεότερα εγχειρίδια υπάρχει ένα απόσπασμα στο Ανθολόγιο της Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001) με τίτλο: «Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι», το οποίο ανήκει στη θεματική: «Γεγονότα από την ελληνική ιστορία». Ένα απόσπασμα του Σολωμού υπάρχει και στα Κείμενα Ν. Λογοτεχνίας με τίτλο: «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι» και θεματική: «Η Λογοτεχνία στα Επτάνησα». Τόσο στα παλαιότερα εγχειρίδια όσο και στα νεότερα και των δύο τάξεων επαναλαμβάνονται ίδια ή διαφορετικά κάθε φορά αποσπάσματα από τα εκτενή ποιητικά έργα του Σολωμού «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι» και «Από τον Ύμνον εις την Ελευθερίαν».

Οι ασκήσεις είναι κυρίως ερωτήσεις κατανόησης, οι οποίες όμως σχετίζονται με την ιστορικότητα των γεγονότων, την ελληνικότητα και τα μηνύματα που προκύπτουν και είναι καλό να εστιάσουν οι μαθητές. Επιπλέον, αφορούν και τη λογοτεχνικότητα, καθώς οι μαθητές καλούνται να αναζητήσουν εκφραστικά μέσα και εικόνες σχετικές με τη φύση, αλλά και τις κακουχίες και την πείνα που βιώνουν οι πολιορκημένοι του Μεσολογγίου. Γραμματικές και λεξιλογικές ασκήσεις εντοπίζονται μόνο στο βιβλίο «Η Γλώσσα μου» της Στ΄ Δημοτικού (Βελαλίδης, κ.ά., 1979) και συγκεκριμένα στο απόσπασμα «Στίχοι του Σολωμού για την πατρίδα και τη σημαία» που διδάσκεται μαζί με το ποίημα του Βασίλη Ρώτα «Ειρήνη».

Στο νεότερο εγχειρίδιο των Κειμένων Ν. Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου (Καγιαλής, κ.ά., 2006) υπάρχουν και δυο διαθεματικές δραστηριότητες που συνδέουν το μάθημα της Λογοτεχνίας με την Ιστορία και τη Μουσική, όπου οι μαθητές καλούνται να αναζητήσουν ιστορικές πηγές για την πολιορκία του Μεσολογγίου, συνδέοντάς τες με το απόσπασμα «Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι» και να ακούσουν μελοποιημένα αποσπάσματα του.

Ορισμένα αποσπάσματα που εξετάστηκαν συνδέονται και με άλλα ποιήματα του Σολωμού και όχι μόνο. Πιο συγκεκριμένα το απόσπασμα «Οι Ελεύθεροι πολιορκημένοι» του Ανθολογίου της Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001) συνδέεται με τη φράση που είπε ένας άλλος ήρωας της επανάστασης ο Αθανάσιος Διάκος «Για δεσ καιρό που διάλεξε ο χρόνος να με πάρει». Επίσης, το απόσπασμα «Η σκιά του Ομήρου» συνδέεται με το ποίημα του Σολωμού «Η ημέρα της Λαμπρής», όπου οι μαθητές καλούνται να αναζητήσουν ομοιότητες ως προς τη μορφή των δύο ποιημάτων. Αξίζει, όμως, να αναφερθεί ότι η συγγραφική ομάδα δεν προτρέπει τους μαθητές να αναζητήσουν και να διαβάσουν το πλήρες κείμενο, με αφορμή το απόσπασμα που διδάχτηκαν.

4.2. Στρατηγός Μακρυγιάννης

Το έργο του Μακρυγιάννη διακρίνεται για την ιστορικότητα, την ελληνικότητα και την θρησκευτικότητά του. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει μέσα από τη σύγκριση των αποσπασμάτων από τα βιβλία Γλώσσας και Ανθολογίου της Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού με αυτά της Ν. Γλώσσας και των Κειμένων Ν. Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου, τόσο της νεότερης όσο και της προηγούμενης σειράς των εγχειριδίων.

Διάχυτη είναι η ιστορικότητα, αφού ο Μακρυγιάννης στα προς εξέταση αποσπάσματα αναφέρει γεγονότα της Επανάστασης του 1821. Για παράδειγμα στο απόσπασμα «Είστε πολλά ολίγοι» από το βιβλίο Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου της παλαιότερης σειράς περιγράφεται το περιστατικό που διαδραματίστηκε κοντά στο Άργος πριν την μάχη, κατά την οχύρωση των Μύλων της Λέρνης.

Έντονο είναι και το ιδεολογικό χαρακτηριστικό της ελληνικότητας, όχι όμως μέσα από την περιγραφή του ελληνικού τοπίου και της φύσης, όπως συναντώνται στο ποιητικό έργο του Ρίτσου, του Ελύτη και του Σολωμού, αλλά από την πλευρά της ελληνικής-εθνικής ταυτότητας. Ο Μακρυγιάννης εξυμνεί τον ηρωισμό, την αποφασιστικότητα και την αγωνιστικότητα των Ελλήνων ενάντια στους υπεράριθμους Τούρκους, με σκοπό την απελευθέρωση της πατρίδας και τη διατήρηση της εθνικής ταυτότητας. Μέσα από τα απομνημονεύματα διαφαίνεται ο σεβασμός για την πολιτιστική κληρονομιά, η πίστη των Ελλήνων για τη γενιά τους, αλλά και προς τον Θεό, από τον οποίο έπαιρναν δύναμη για να συνεχίσουν τον αγώνα. Από το απόσπασμα «Στο πανηγύρι τ΄ Αγιαννιού» διαπιστώνεται, εκτός από τη θρησκευτικότητα και η πίστη των Ελλήνων στην παράδοση.

Άλλα μηνύματα που εξάγονται από τα απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη είναι η αξία της Εκπαίδευσης ακόμη και σε μεγάλη ηλικία, η τιμιότητα της διαγωγής, η αλήθεια, τα ιδεώδη πατριωτισμού, η αλληλεγγύη, η συλλογικότητα, η καταγγελία της διαφθοράς και το ότι η ομόνοια και η ενότητα φέρουν πάντα καλύτερα αποτελέσματα.

Συγκρίνοντας τα νεότερα εγχειρίδια με τα παλαιότερα ως προς τη συχνότητα των αποσπασμάτων του Μακρυγιάννη, διαπιστώνεται ότι επιλέγονται περισσότερα στην παλαιότερη σειρά των βιβλίων Γλώσσας της Στ΄ Δημοτικού (Βελαλίδης, κ.ά., 1979) και Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000). Πιο συγκεκριμένα υπάρχουν δύο αποσπάσματα του Μακρυγιάννη, τα οποία περιλαμβάνονται στο απόσπασμα με τίτλο: «Έλληνες», στο οποίο

εμπεριέχονται και αποσπάσματα από τη θεσσαλική παράδοση, τον Αθανάσιο Διάκο και τον Ρίτσο με θεματική: «Εθνικο-ιστορικά». Στη Λογοτεχνία της Γ΄ Γυμνασίου υπάρχουν έξι αποσπάσματα με τίτλους: «Η απάντηση στο Δεριγνύ», «Είστε πολλά ολίγοι», «Το τραγούδι», «Στο πανηγύρι τ' Αγιαννιού», «Τα αγάλματα», «Είμαστε εις το εμείς» που ανήκουν στη θεματική: «Ο 19^{ος} αιώνας ως το 1880 (Απομνημονεύματα)».

Στα νεότερα εγχειρίδια και συγκεκριμένα στο Ανθολόγιο της Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού υπάρχει ένα απόσπασμα με τίτλο: «Είμαστε εις το εμείς», το οποίο ανήκει στη θεματική: «Γεγονότα από την ελληνική ιστορία». Ένα απόσπασμα εντοπίζεται και στο σχολικό βιβλίο των Κειμένων Ν. Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου με τίτλο: «Απομνημονεύματα» και θεματική: «Απομνημονεύματα».

Αξίζει να αναφερθεί ότι στα παλαιότερα εγχειρίδια όσο και στα νεότερα και των δύο τάξεων υπάρχουν κάποια κοινά αποσπάσματα. Για παράδειγμα το απόσπασμα «Είμαστε εις το εμείς» από το Ανθολόγιο της Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού είναι κοινό με ένα μέρος του ομότιτλου αποσπάσματος από το εγχειρίδιο της Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου της προηγούμενης σειράς. Το ίδιο συμβαίνει και με τα αποσπάσματα «Έλληνες», «Η απάντηση στο Δεριγνύ» και «Τα αγάλματα» από την προηγούμενη σειρά των εγχειριδίων. Αυτό πιθανότατα έχει να κάνει με τα μηνύματα που επιθυμεί η συγγραφική ομάδα να συγκρατήσουν οι μαθητές μετά τη διδασκαλία των συγκεκριμένων αποσπασμάτων.

Οι ασκήσεις είναι κυρίως ερωτήσεις κατανόησης και σχολιασμό ορισμένων φράσεων, οι οποίες όμως σχετίζονται με την ιστορικότητα των γεγονότων, την ελληνικότητα και τα μηνύματα που προκύπτουν. Επιπλέον, αφορούν και τη λογοτεχνικότητα, καθώς οι μαθητές καλούνται να χαρακτηρίσουν τον Μακρυγιάννη ανάλογα με το ύφος και τη γλώσσα καταγραφής των απομνημονευμάτων του, να χωρίσουν το κείμενο σε ενότητες και να δώσουν πλαγιότιτλους, να παρατηρήσουν τη μορφή του δημοτικού τραγουδιού και να εξάγουν το συμπέρασμα για τον τρόπο που δημιουργούνται τα δημοτικά τραγούδια.

Γραμματικές και λεξιλογικές ασκήσεις εντοπίζονται μόνο στο εγχειρίδιο «Η Γλώσσα μου» της Στ΄ Δημοτικού (Βελαλίδης, κ.ά., 1979) και στο απόσπασμα «Έλληνες». Ως δραστηριότητα παραγωγής γραπτού λόγου οι μαθητές καλούνται να καταγράψουν μια παράδοση για ένα μέρος ή ένα πρόσωπο ή να αναζητήσουν πληροφορίες για τη μάχη της Αλαμάνας και τον διάλογο του Αθανάσιου Διάκου με τον Ομέρ Βρυώνη. Και στα δυο θέματα παραγωγής γραπτού

λόγου διαφαίνονται έντονα τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά της ιστορικότητας και της ελληνικότητας.

Όσον αφορά τη σύνδεση των αποσπασμάτων με το πλήρες κείμενο των απομνημονευμάτων, αυτό γίνεται μόνο μια φορά, σύμφωνα με την εργασία 5 του αποσπάσματος «Απομνημονεύματα» των Κειμένων Ν. Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου (Καγιαλής, κ.ά., 2006) των εγχειριδίων. Οι μαθητές καλούνται να αναζητήσουν περαιτέρω πληροφορίες για τον Μακρυγιάννη, να ανατρέξουν στο πλήρες κείμενο των απομνημονευμάτων και να διαβάσουν το βιογραφικό του. Επιπλέον, σύμφωνα με την εργασία 4 του αποσπάσματος «Είμαστε εις στο Εμείς» του Ανθολογίου της Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού οι μαθητές καλούνται να το συγκρίνουν με το ποίημα «Μακρυγιάννης» του Α. Σικελιανού και να βρουν ομοιότητες.

Τέλος υπάρχει και μια διαθεματική δραστηριότητα στα Κείμενα Ν. Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου της νεότερης σειράς των εγχειριδίων, όπου συνδέεται το μάθημα της Λογοτεχνίας με τα Εικαστικά και ζητείται από τους μαθητές να συγκρίνουν την τεχνική των πινάκων ζωγραφικής του Παναγιώτη Ζωγράφου με το ύφος συγγραφής του Μακρυγιάννη στα απομνημονεύματά του.

4.2.1. Σύγκριση αποσπασμάτων Σολωμού - Μακρυγιάννη

Ο Μακρυγιάννης και ο Σολωμός έχουν ως πεζογράφος ο πρώτος και ποιητής ο δεύτερος στρατευθεί στην υπόθεση της Πατρίδας, θεμελιώνοντας τη νεοελληνική εθνική λογοτεχνία, την οποία ουδόλως τυχαίως θα ανακαλύψουν και θα μελετήσουν στα χρόνια της Κατοχής Ο Μακρυγιάννης αγωνίστηκε με το σπαθί και το κορμί του, και στη συνέχεια με την πένα του. Ο Σολωμός εξ αρχής ενέταξε τον αγώνα στον υψηλό κόσμο της Τέχνης. Και οι δύο, όμως εξέφρασαν το χρέος τους στην Πατρίδα και την ελληνικότητα με όρους ιστορικότητας (Κουζέλη, 2012).

Στα σολωμικά αποσπάσματα των σχολικών βιβλίων, με τα οποία ασχοληθήκαμε στην παρούσα εργασία ενυπάρχει η αξία του εθνικού και ιστορικού χρέους για την υπεράσπιση της ελληνικότητας.

Θα γράψει, για τον Σολωμό ο Ελύτης: «... από την άποψη της εκφραστικής [ο Σολωμός] επέτυχε –προτού υπάρξει ο Μαλαρμέ στα ευρωπαϊκά γράμματα– να χαράξει με άκρα συνέπεια και αυστηρότητα την αντίληψη της καθαρής ποίησης με όλα της τα παρεπόμενα: να υποτάξει το

αίσθημα στη διάνοια, να εξευγενίσει την έκφραση και να δραστηριοποιήσει τις δυνατότητες του γλωσσικού οργάνου προς την κατεύθυνση του θαύματος» (Σέρρας, 1997, σ. 39).

Ο Ελύτης, όμως, θα μιλήσει και για το έργο του Μακρυγιάννη: «Αυτός [...] κουβαλούσε μέσα του κάτι άλλο: μια παράδοση, τη ζωντανή παράδοση του τόπου του. Είχε αγρυπνήσει με τους ίδιους καημούς, είχε κοιμηθεί με τα ίδια όνειρα, τραγουδήσει με το ίδιο πάθος που τραγουδούσανε χρόνια τώρα όλοι οι γύρω του άνθρωποι. Και μέσα σ' αυτά, μια ορισμένη αντίληψη για τη φύση και τη σχέση των πραγμάτων και των ανθρώπων, μια ειδική αισθαντικότητα, διαμορφώνονταν και ταξίδευε υποσυνείδητα ώσπου να φτάσει τη στιγμή των πραγματοποιήσεων» (Ελύτης, 1989, σ. 539).

Πράγματι, στα αποσπάσματα του Μακρυγιάννη, τα οποία μελετήθηκαν στην παρούσα εργασία αυτό το οποίο προεξάρχει, σε αντίθεση με την αντικειμενική θέαση του υψηλού στη σολωμική ποίηση με όρους ιστορικότητας, είναι η υποκειμενική βίωση της ιστορίας, η οποία θα καταστεί ως ανάμνηση, πλέον, η πρώτη ύλη για το πεζογραφικό του έργο, στην υπηρεσία, και αυτό του ιδεώδους της διαφύλαξης της ελληνικότητας. Αξίζει να αναφερθεί ότι ο Σολωμός και ο Μακρυγιάννης ανήκουν στην ίδια περίοδο και επιλέγονται για παρόμοιους λόγους, όπως για παράδειγμα για τη χρήση της δημοτικής γλώσσας, καθώς και τα εθνικά ιδεώδη (πατρίς, θρησκεία, οικογένεια), τα οποία διαφαίνονται έντονα στα αποσπάσματα που μελετήθηκαν.

4.3. Γιάννης Ρίτσος

Το ποιητικό έργο του Ρίτσου διακρίνεται για την ιστορικότητα και την ελληνικότητά του. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει μέσα από τη σύγκριση των αποσπασμάτων από τα βιβλία Γλώσσας και Ανθολογίου της Ε' και Στ' Δημοτικού με αυτά της Ν. Γλώσσας και των Κειμένων Ν. Λογοτεχνίας της Γ' Γυμνασίου, τόσο της νεότερης όσο και της προηγούμενης σειράς των εγχειριδίων.

«Αξίζει να προσέξουμε ακολούθως την παρουσία του συλλογικού ήρωα «όλοι», που διαγράφεται με υπερφυσικά στην έκταση και την καθολικότητά τους στοιχεία. Είναι δείγματα υπερβολής από την τυπολογία της λαϊκής δημιουργίας, από τα θρυλικά έπη. Ο ιστορικός χρόνος εισχωρεί στον τρέχοντα, συγχωνεύεται μ' αυτόν για να τονίσει το στοιχείο του εθνικού πεπρωμένου. Πρόκειται για το πάθος

της ελευθερίας που ζει στη μνήμη της γης και των ανθρώπων και προσδιορίζει νομοτελειακά την εθνική πορεία. Και, παρ' όλο που το εθνικό στίγμα είναι πολύ ισχυρό, το μήνυμα ασφαλώς κερδίζει πανανθρώπινη εμβέλεια, και η συνεισφορά της Ρωμοσύνης του Ρίτσου στην ερμηνεία της ελληνικότητας διατηρεί αγέραστη αξία.» (Ιλίνσκαγια, 2010).

Όσον αφορά το ιδεολογικό χαρακτηριστικό της ιστορικότητας ο Γ. Ρίτσος καταγράφει στα ποιήματά του γεγονότα από τον Ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940 («Η τελευταία Π.Α. εκατονταετία»), την Κατοχή, τον εθνικό διχασμό («Ρωμοσύνη»), και την εισβολή των τουρκικών στρατευμάτων στην Κύπρο («Ύμνος και Θρήνος για την Κύπρο»). Όλη η ιστορία του 20ου αιώνα, εμπεριέχεται στην ποίηση του Ρίτσου.

Διάχυτη είναι και η ελληνικότητα στην ποίησή του. Ο Ρίτσος ενσωματώνει αυτό το στοιχείο στο ποιητικό του έργο, κάνοντας συχνές αναφορές σε εικόνες από το ελληνικό τοπίο και τις ασχολίες και συνήθειες των ανθρώπων γύρω από αυτό. Για παράδειγμα στο απόσπασμα «Από το Εμβατήριο του Ωκεανού» προβάλλονται οι ασχολίες των ανθρώπων με επίκεντρο τη θάλασσα. Δεν αποτυπώνεται όμως η ομορφιά του τοπίου και οι άνθρωποι να χαίρονται και να το απολαμβάνουν καθημερινά. Αντίθετα, στο απόσπασμα της «Ρωμοσύνης» αποτυπώνεται ο πόνος και η δυστυχία των Ελλήνων κατά την χρονική περίοδο της Κατοχής και του εθνικού διχασμού, ιστορικά γεγονότα που ταλαιπώρησαν την Ελλάδα. Για τον ποιητή Γιάννη Ρίτσο, το ελληνικό τοπίο είναι «σκληρό σαν τη σιωπή» (Ρίτσος, 1945-1947). Τα στοιχεία της ελληνικής φύσης μετέχουν στην ελληνική ιστορία.

Συγκρίνοντας τα νεότερα εγχειρίδια με τα παλαιότερα, διαπιστώνεται ότι επιλέγονται περισσότερα αποσπάσματα του Γ. Ρίτσου στη νέα σειρά των εγχειριδίων Γλώσσας και Λογοτεχνίας. Ίσως, γιατί θεωρήθηκε ότι ως αριστερός ποιητής δεν πρέπει να εξοβελίζεται από τα σχολικά βιβλία. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχει ένα απόσπασμα με τίτλο «Η τελευταία Π.Α.* εκατονταετία» από τη συλλογή «Ποιήματα 1930-1942» (Θεματική: 28^η Οκτωβρίου) στο σχολικό βιβλίο της Γλώσσας Στ' Δημοτικού και ένα στο Ανθολόγιο της Ε' και Στ' Δημοτικού με τίτλο «Ειρήνη» (Θεματική: Ειρήνη και φιλία). Όσον αφορά τα νεότερα εγχειρίδια της Γ' Γυμνασίου υπάρχει ένα απόσπασμα στα Κείμενα της Ν. Λογοτεχνίας με τίτλο «Ρωμοσύνη» [Θεματική: Η Νεότερη Λογοτεχνία (1922-1945)]. Το ομότιτλο αυτό απόσπασμα υπάρχει και στη Ν. Γλώσσα της Γ' Γυμνασίου (Θεματική: Η Ελλάδα στον κόσμο). Αυτή τη φορά, όμως, επιλέγεται διαφορετικό απόσπασμα.

Στην προηγούμενη σειρά των σχολικών εγχειριδίων (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000) υπάρχουν δύο αποσπάσματα «Από το Εμβτήριο του Ωκεανού», «Ύμνος και Θρήνος για την Κύπρο» στο βιβλίο της Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου με θεματική: «Νεότερη Λογοτεχνία». Όσον αφορά στα εγχειρίδια του Δημοτικού υπάρχει ένα απόσπασμα με τίτλο «Έλληνες» στο γ΄ τεύχος του βιβλίου «Η Γλώσσα μου» (Βελαλίδης, κ.ά., 1979) με θεματική: «Εθνικο-ιστορικά». Οι «Έλληνες» αποτελούνται από μικρά αποσπάσματα από την λαϊκή παράδοση, από τα απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη, από τον Αθανάσιο Διάκο και τον Ρίτσο. Το απόσπασμα του Ρίτσου «Τη Ρωμιούσνη μην την κλαις ... με το καμάκι του ήλιου» προέρχεται από τη συλλογή «18 λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας».

Οι ασκήσεις είναι κυρίως ερωτήσεις κατανόησης που όμως σχετίζονται με τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά της ιστορικότητας και της ελληνικότητας. Αφορούν και τη λογοτεχνικότητα, διότι οι μαθητές στα προς εξέταση αποσπάσματα καλούνται να αναζητήσουν εικόνες για τις θυσίες των αγωνιστών, και εικόνες ειρηνικής ζωής, να παρατηρήσουν τη θεματική και τη γλώσσα και να αναζητήσουν μεταφορικές εκφράσεις. Γραμματικές ασκήσεις εντοπίζονται στο νέο βιβλίο Ν. Γλώσσας της Γ΄ Γυμνασίου (Κατσαρού, κ.ά., 2006) όπου διδάσκεται το φαινόμενο της παρατακτικής και υποτακτικής σύνδεσης των προτάσεων. Για αυτό το σκοπό αξιοποιείται το απόσπασμα «Ρωμιούσνη». Στο απόσπασμα «Ειρήνη» του Ανθολογίου της Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού προτείνεται μια δραστηριότητα παραγωγής γραπτού λόγου με θέμα: «Τι σημαίνει για μένα ειρήνη».

Όσον αφορά τις διαθεματικές δραστηριότητες υπάρχει μια στο απόσπασμα «Ειρήνη» του Ανθολογίου της Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού, όπου συνδέεται το μάθημα της Λογοτεχνίας με τα Εικαστικά, αφού ζητείται από τους μαθητές να ζωγραφίσουν μια εικόνα του ποιήματος και να γράψουν μια λεζάντα. Υπάρχουν και δυο στα Κείμενα Ν. Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου (Καγιαλής, κ.ά., 2006) στο απόσπασμα «Ρωμιούσνη», όπου οι μαθητές καλούνται να αναζητήσουν πληροφορίες για την Κατοχή και τον εθνικό διχασμό, δηλαδή το χρονικό διάστημα που αναφέρεται το συγκεκριμένο απόσπασμα (ιστορικότητα) και να ακούσουν μελοποιημένα αποσπάσματα της «Ρωμιούσνης» και του «Άξιον Εστί» από τον Μίκη Θεοδωράκη.

Αξίζει να αναφερθεί ότι η συγγραφική ομάδα δεν προτρέπει τους μαθητές να αναζητήσουν και να διαβάσουν το πλήρες κείμενο του αντίστοιχου αποσπάματος που διδάχτηκαν. Το απόσπασμα, όμως, της «Ρωμιούσνης» συνδέεται με ένα απόσπασμα του Οδ.

Ελύτη «Άξιον Εστί» και συγκεκριμένα τη «Γένεσις» και τα «Πάθη, Ε΄». οι μαθητές καλούνται να συγκρίνουν τα αποσπάσματα ως προς τη θεματική, τη γλώσσα και τις εικόνες.

4.4. Οδυσσέας Ελύτης

Το έργο του Οδυσσέα Ελύτη προβάλλεται για την ιστορικότητα, την ελληνικότητα και την θρησκευτικότητά του. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει μέσα από τη σύγκριση των αποσπασμάτων από τα βιβλία Γλώσσας και Ανθολογίου της Στ΄ Δημοτικού με αυτά της Ν. Γλώσσας και των Κειμένων Ν. Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου, τόσο της νεότερης όσο και της προηγούμενης σειράς των εγχειριδίων.

Τα αποσπάσματα του Οδ. Ελύτη με περιεχόμενο τα παραπάνω ιστορικά γεγονότα είναι τα εξής: «Τα Πάθη, Ε΄» και το «Ανάγνωσμα πρώτο: Η πορεία προς το μέτωπο» από το εκτενές έργο «Άξιον εστί».

Η ελληνικότητα συνδέεται με το τοπίο. Ο Ελύτης ενσωματώνει εικόνες από το ελληνικό τοπίο και συγκεκριμένα από το ελληνικό καλοκαίρι που κυριαρχούν στο έργο του. Τα αποσπάσματα που μελετήθηκαν και διαφαίνεται έντονα αυτό το στοιχείο είναι: «Ο ήλιος ο ηλιάτορας» και «Πάει καιρός...». Επιπλέον, το απόσπασμα «Γένεσις» από το «Άξιον εστί» περιέχει εικόνες από το αγαιοπελαγίτικο τοπίο και περιγράφεται ο τρόπος που δημιουργήθηκαν τα νησιά και η θάλασσα. Η περιγραφή, όμως, του τοπίου και οι εικόνες που χρησιμοποιεί ο Ελύτης δεν γίνεται με δραματικό τρόπο, όπως συμβαίνει στο ποιητικό έργο του Γ. Ρίτσου.

Το στοιχείο της θρησκευτικότητας εντοπίζεται κυρίως στο απόσπασμα «Τα Πάθη, Ε΄ από το «Άξιον εστί», όπου οι κακουχίες των αγωνιστών κατά τη διάρκεια του πολέμου του 1940 και η περίοδος της Κατοχής που ταλαιπώρησαν την Ελλάδα, χαρακτηρίζονται από τον ποιητή ως «Πάθη» και παραλληλίζονται με τα Πάθη του Χριστού και η απελευθέρωση του έθνους με την Ανάστασή Του.

Συγκρίνοντας τα νέα εγχειρίδια με αυτά της παλαιότερης σειράς διαπιστώνεται ότι υπάρχουν τρία αποσπάσματα στα νέα εγχειρίδια και δύο στις παλαιότερης σειράς. Πιο συγκεκριμένα, στα νεότερα εγχειρίδια υπάρχει ένα απόσπασμα με τίτλο: «Ο ήλιος ο ηλιάτορας» στο Ανθολόγιο της Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού που ανήκει στη θεματική «Εμείς και η φύση» και δύο στα Κείμενα της Ν. Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου «Η Γένεσις» και τα «Πάθη, Ε΄» από το «Άξιον εστί» που ανήκουν στη θεματική «Η Νεότερη Λογοτεχνία (1922-1945)». Σχετικά με τα παλαιότερα εγχειρίδια υπάρχει ένα στο δ΄ τεύχος του βιβλίου της Γλώσσας της Στ΄ Δημοτικού

με τίτλο «Πάει καιρός...» και θεματική «Εποχικά και Εορταστικά» και ένα στη Λογοτεχνία της Γ΄ Γυμνασίου με τίτλο: «Ανάγνωσμα πρώτο: Η πορεία προς το μέτωπο» από το «Άξιον εστί» και θεματική «Νεότερη Λογοτεχνία».

Οι ασκήσεις των αποσπασμάτων είναι κυρίως ερωτήσεις κατανόησης και στοχεύουν στην καλύτερη επεξεργασία και κατανόηση των κειμένων. Αφορούν, ακόμη, και τη λογοτεχνικότητα, αφού οι μαθητές καλούνται να αναζητήσουν εικόνες του ελληνικού τοπίου, μεταφορικές φράσεις και να εξηγήσουν το νόημά τους και να εξετάσουν τη στίξη. Υπάρχουν και πλήθος διαθεματικών δραστηριοτήτων στα νέα εγχειρίδια του Ανθολογίου της Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού και των Κειμένων Ν. Λογοτεχνίας της Γ΄ Γυμνασίου που συνδέουν το μάθημα της Λογοτεχνίας με τα Εικαστικά (π.χ. κατασκευή κολάζ με εικόνες του ελληνικού τοπίου) και με τα Θρησκευτικά, όπου οι μαθητές καλούνται να ανατρέξουν στο κεφάλαιο της Γενέσεως της Παλαιάς Διαθήκης.

Αξίζει να αναφερθεί ότι η συγγραφική ομάδα δεν προτρέπει τους μαθητές να αναζητήσουν και να διαβάσουν το πλήρες κείμενο, του αντίστοιχου αποσπάσματος που διδάχτηκαν.

4.4.1. Σύγκριση αποσπασμάτων Ελύτη - Ρίτσου

Αρχικά θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο λόγος που συγκρίνονται οι δύο αυτοί λογοτέχνες είναι το ότι είναι σύγχρονοι και αναφέρονται περίπου στην ίδια ιστορική περίοδο. Έντονη είναι η ιστορικότητα και το στοιχείο της εθνικής ταυτότητας στα αποσπάσματα του Ελύτη που μελετήθηκαν, όπου αναφέρονται κατά κύριο λόγο οι κακουχίες και οι αγώνες του ελληνικού έθνους κατά τη διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου του 1940 και στην Κατοχή. Τα θέματα αυτά εντοπίζονται και στο ποιητικό έργο του Ρίτσου.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα η σύγκριση των ανθολογούμενων αποσπασμάτων στα σχολικά βιβλία, τα οποία μας απασχόλησαν στην παρούσα εργασία από τη «Ρωμιοσύνη» του Ρίτσου και το «Άξιον Εστί» του Ελύτη. Η «Ρωμιοσύνη» είναι ένα συνθετικό ποίημα με μοντέρνα και παραδοσιακά στοιχεία, επειδή είναι έμμετρο. Συνθετικό είναι και το «Άξιον Εστί». Οι διαφορές, όμως, είναι εμφανείς τόσο στις εικόνες όσο και στη χρονική περίοδο που αναφέρονται τα αποσπάσματα. Το απόσπασμα από τη «Γένεσις» (Ελύτης) αναφέρεται στη

δημιουργία νησιών και θαλασσών και σε εικόνες του αιγαιοπελαγίτικου τοπίου (ελληνικότητα). Τα «Πάθη, Ε΄» (Ελύτης) αναφέρονται στον πόλεμο του 1940, ενώ η «Ρωμιοσύνη» (Ρίτσος) στην περίοδο του εθνικού διχασμού (ιστορικότητα). *«Στοιχειωμένος απ' τον νόστο και τη μνήμη ο Ρίτσος, ριζωμένος σε ένα παρόν που εμπεριέχει «κάθε παρελθόν και κάθε μέλλον» ο Ελύτης. Πολιτικός και δοσμένος στους κοινωνικούς αγώνες ο Ρίτσος, ιδιότυπος αναχωρητής, στην προσωπική του Θηβαΐδα, ο Ελύτης. Πολεμιστής του αλβανικού μετώπου ο Ελύτης, όπου κινδύνεψε να πεθάνει, αγωνιστής της εξορίας ο Ρίτσος»* (Βαρθαλίτης, 2006).

Αποτιμώντας και κωδικοποιώντας τα αποτελέσματα μια συνολικότερης σύγκρισης των Ελύτη και Ρίτσου δια μέσου των ανθολογούμενων αποσπασμάτων τους καταλήγουμε στα ακόλουθα:

Ο Ρίτσος:

- βρίθει λυρισμού και συναισθήματος,
- είναι ενταγμένος σε ένα σκληρό τοπίο,
- στοιχειωμένος από το βίωμα της Ιστορίας, πολιτικός και στρατευμένος,
- εκκινεί από την ελληνικότητα, για να στραφεί στο οικουμενικό,
- είναι κοινωνικός αγωνιστής και υπήρξε εξόριστος.

Ο Ελύτης είναι:

- περισσότερο μεταφυσικός και εικαστικός,
- στραμμένος στα υψηλά επίπεδα της ποίησης,
- λουσμένος στο φως, στο αιγαιοπελαγίτικο σκηνικό,
- ριζωμένος σε ένα διαρκές Παρόν,
- υπερασπιστής της ελληνικότητας στην οικουμενική της διάσταση (Βαρθαλίτης, 2016).

4.5. Ευγένιος Τριβιζάς

Ο Ευγένιος Τριβιζάς είναι ο νεότερος λογοτέχνης που εξετάζεται στην παρούσα εργασία. Για αυτό το λόγο αποσπάσματα των έργων του εντοπίζονται μόνο στη νέα σειρά σχολικών βιβλίων, τόσο στο βιβλίο της Γλώσσας της Στ΄ Δημοτικού (Ιορδανίδου, κ.ά., 2006) όσο και στο Ανθολόγιο της Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001). Πιο συγκεκριμένα υπάρχουν δύο αποσπάσματα στο βιβλίο της Γλώσσας της Στ΄ Δημοτικού με τίτλους: «Το μηχάνημα» και «Η ιπτάμενη σκάφη» και ένα στο Ανθολόγιο της Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού με τίτλο:

«Η θλιμμένη αγελάδα». Κείμενα του Τριβιζά δεν υπάρχουν στα σχολικά εγχειρίδια της Γ΄ Γυμνασίου, ίσως γιατί ο συγκεκριμένος λογοτέχνης απευθύνεται σε μικρότερες ηλικίες.

Από τη σύγκριση των αποσπασμάτων διαπιστώνεται ότι ο Τριβιζάς, μέσω του τρόπου γραφής και των θεμάτων που επιλέγει στα κείμενά του, στοχεύει στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας και της φαντασίας των μικρών μαθητών. Σε αυτό στοχεύουν και οι ασκήσεις των αντίστοιχων αποσπασμάτων που οι περισσότερες, πέρα από ερωτήσεις κατανόησης, είναι παραγωγής γραπτού λόγου. Ο ίδιος ο συγγραφέας σε συνέντευξή του έχει δηλώσει ότι *«Η διαδικασία της μάθησης θα μπορούσε να γίνει πολύ πιο ελκυστική αν μπολιαζόταν με χιούμορ και φαντασία»* (Τριβιζάς, 2015).

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τις ασκήσεις του αποσπάσματος «Το μηχάνημα», οι μαθητές καλούνται με αφορμή την ιστορία που διάβασαν να αλλάξουν τους ήρωες και την εξέλιξη της ιστορίας, χρησιμοποιώντας όμως την τεχνική της αφήγησης (Ερώτηση 5). Κάτι παρόμοιο ζητείται και στην ερώτηση 3 του αποσπάσματος «Η ιπτάμενη αεροσκάφη», όπου οι μαθητές πρέπει να φανταστούν τη συνέχεια της ιστορίας του Πίκου Απίκου και να κατασκευάσουν μια εικονογραφημένη ιστορία. Σύμφωνα με τις ασκήσεις του αποσπάσματος «Η θλιμμένη αγελάδα», οι μαθητές καλούνται να γράψουν ένα κείμενο, στο οποίο να καταγράψουν δικαιολογίες για να αποφύγουν την ταυρομαχία (Ερώτηση 1) και ένα γράμμα προς τον Τριβιζά στη φανταστική διεύθυνση: «Νησί των Πυροτεχνημάτων» (Ερώτηση 3).

Τα συγκεκριμένα αποσπάσματα αξιοποιούνται και για τη διδασκαλία γραμματικών και λεξιλογικών φαινομένων. Ωστόσο ότι η συγγραφική ομάδα δεν προτρέπει τους μαθητές να αναζητήσουν και να διαβάσουν το πλήρες κείμενο, με αφορμή το απόσπασμα που διδάχτηκαν.

Η λογοτεχνική παραγωγή του Τριβιζά διαπερνάται από αστείρευτη φαντασία, ανατρεπτικότητα στην αφηγηματική δομή, επινόηση νεολογισμών και άλλα πολλά από το οπλοστάσιο ενός μετανεωτερικού τρόπου γραφής, ο οποίος αμφισβητεί τις παραδοσιακές λογοτεχνικές συμβάσεις.

Βιβλιογραφία

1. Ελληνόγλωσση

- Benjamin, W. (2014). *Θέσεις για τη φιλοσοφία της Ιστορίας*. Αθήνα: Λέσχη Κατασκόπων του 21ου αιώνα.
- Ong, W. J. (2001). *Προφορικότητα και εγγραμματοσύνη. Η εκτεχνολόγηση του λόγου*. Ηράκλειο Κρήτης: ΠΕΚ.
- Vitti, M. (1984). *Οδυσσέας Ελύτης. Κριτική μελέτη*. Αθήνα: Ερμής.
- Vitti, M. (επιμ. 1999). *Εισαγωγή στην ποίηση του Ελύτη. Επιλογή κριτικών κειμένων*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.
- Vitti, M. (1978). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Εκδόσεις: Οδυσσέας
- Αγγελάτος, Δ. (2017). *Λογοτεχνία και Ζωγραφική. Προς μια Ερμηνεία της Διακαλλιτεχνικής (Ανα)παράστασης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Αθανασοπούλου, Α. (2004). Ιστορία και Λογοτεχνία στο σχολείο. Μια διεπιστημονική πρόταση διδασκαλίας για την κριτική αγωγή των μαθητών στον σύγχρονο πολιτισμό. Στο Κ. Αγγελάκος & Γ. Κόκκινος (επιμ.), *Μια διεπιστημονική πρόταση διδασκαλίας για την κριτική αγωγή των μαθητών στον σύγχρονο πολιτισμό* (σελ. 55-68). Αθήνα: Μεταίχμιο
- Ακριτόπουλος, Α. (2007). Το σύγχρονο παραμύθι του Ευγ. Τριβιζά: Μυθοπλασία και λόγος. Στο *ηλεκτρονικό περιοδικό Keimena*, 6, 1-9.
- Ακριτόπουλος, Α.Ν. (2002). Το νέο ανθολόγιο λογοτεχνικών κειμένων Ε΄ και ΣΤ΄ δημοτικού. *Μακεδόν*, 10, 189-194.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α., Αποστολίδου, Β., Ιορδανίδου, Ά., Καραντζόλα, Ε., Κοσεγιάν, Χ., Μητσιάκη, Μ., Παπαδοπούλου, Μ., Φλιάτουρας, Α., Χατζησαββίδης Σ.& Χοντολίδου, Ε. (2015). Οι καινοτομίες του νέου Προγράμματος Σπουδών για τη γλώσσα στην υποχρεωτική εκπαίδευση. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 35, 55-66.
- Αποστολίδου, Β., Πασχαλίδης, Γ. & Χοντολίδου, Ε. (2002, Νοέμβριος). Η λογοτεχνία ως πολιτισμική και διαπολιτισμική αγωγή. *Εισήγηση στη διημερίδα Ομοιότητες & διαφορές: αναζητώντας νέους δρόμους στην εκπαίδευση, στο πλαίσιο του ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΠΑΙΔΩΝ 2002-2004, ΔΡΑΣΗ 2.5 Δημιουργία «εναλλακτικού» εκπαιδευτικού υλικού για το μάθημα της λογοτεχνίας Α΄ και Β΄ Γυμνασίου.*

- Αργυρίου, Αλ. (1998). Σημειώσεις πάνω στην ποίηση του Οδυσσέα Ελύτη. Στο Vitti, Μ. (1999). *Εισαγωγή στην ποίηση του Ελύτη. Επιλογή κριτικών κειμένων*. (σσ. 111-127). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης
- Βαγενάς, Ν. (1999). «Ένας Πικάσο της ποίησης». *Σημειώσεις από το τέλος του αιώνα*. Αθήνα: Κέδρος.
- Βελουδής, Γ. (1997). *Διονυσίου Σολωμού «Στοχασμοί» στους «Ελεύθερους Πολιορκισμένους»*. Αθήνα: εκδ. Περίπλους.
- Βελουδής, Γ. (2008). *Διονύσιος Σολωμός, Ποιήματα και Πεζά*. Αθήνα: Πατάκη.
- Βελουδής, Γ., (2012). Διονύσιος Σολωμός: Ύμνος στην Ελευθερία, Μέρος Β'. *Νέα Εστία, 1854 (171)*, 606 – 607.
- Βορβή, Ι. & Παλάσκα, Μ. (2016). Οι δραστηριότητες του σχολικού εγχειριδίου Λογοτεχνίας Γ' Γυμνασίου ως μέσα επίτευξης των στόχων του μαθήματος και προώθησης σύγχρονων μεθοδολογικών προσεγγίσεων. Στο Σ. Γρόσδος (Επμ). Προγράμματα Σπουδών – Σχολικά εγχειρίδια Από το παρελθόν στο παρόν και το μέλλον, *Πρακτικά 1ου Πανελληνίου συνεδρίου του Μουσείου Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης του ΕΚΕΔΙΣΥ Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος PIERCE - Αμερικανικό Κολλέγιο Ελλάδος* (σσ. 259-270). Αθήνα.
- Γαραντούδης, Ε. (2000). Η Ποίηση του Δ. Σολωμού. Στο Α. Αναστασιάδου, κ.ά. *Νεοελληνική Φιλολογία*. Πάτρα: ΕΑΠ.
- Γερακίνη, Α. (2016) Η διδασκαλία ολόκληρου λογοτεχνικού έργου στο Γυμνάσιο. Στο Σ. Γρόσδος (Επμ). Προγράμματα Σπουδών – Σχολικά εγχειρίδια Από το παρελθόν στο παρόν και το μέλλον, *Πρακτικά 1^ο Πανελληνίου συνεδρίου του Μουσείου Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης του ΕΚΕΔΙΣΥ Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος PIERCE - Αμερικανικό Κολλέγιο Ελλάδος* (σσ. 324-330). Αθήνα.
- Γιαννικοπούλου, Α. (2008). *Το σύγχρονο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο*. Αθήνα: Παπαδόπουλος.
- Γιαννουλόπουλος, Γ. (2003). *Διαβάζοντας τον Μακρυγιάννη. Η κατασκευή ενός μύθου από τον Βλαχογιάννη, τον Θεοτοκά, τον Σεφέρη και τον Λορεντζάτο*. Αθήνα: Πόλις.
- Γρόσδος, Σ. (2016) Τα σχολικά ανθολόγια λογοτεχνικών κειμένων στο ελληνικό πρωτοβάθμιο σχολείο από το 1976 έως σήμερα, η σύνδεσή τους με τη γλωσσική διδασκαλία και τη διδασκαλία της λογοτεχνίας. Ιδεολογικές και παιδαγωγικο-διδασκτικές ενστάσεις. Στο Σ.

- Γρόσδος (Επιμ). Προγράμματα Σπουδών – Σχολικά εγχειρίδια Από το παρελθόν στο παρόν και το μέλλον, *Πρακτικά 1^ο Πανελληνίου συνεδρίου του Μουσείου Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης του ΕΚΕΛΙΣΥ Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος PIERCE - Αμερικανικό Κολλέγιο Ελλάδος* (σσ. 442-453). Αθήνα.
- Ελύτης, Ο. (1995). *Ηλιος ο Πρώτος*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Ελύτης, Ο. (1996). *Ανοιχτά Χαρτιά*. Αθήνα Ίκαρος.
- Ελύτης, Ο. (1999). *Άξιον Εστί*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Ζερβού, Α. (2007). Ευγένιος ο παρωδός, της εποχής μας κληρωτός, ή οι περιπέτειες των λέξεων και των κειμένων. *Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας*, 6, 1-26.
- Θεοτοκάς, Ν. (2012). *Ο βίος του στρατηγού Μακρυγιάννη. Απομνημονεύματα και Ιστορία*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Καγιαλής, Τ. (1996). Η αυτοβιογραφία ως κατασκευή. Στο Π. Πούλος (επιμ.), *Τοπικά β΄/Περί κατασκευής*. Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης Επιστημών του Ανθρώπου.
- Καραλή, Αι. (2013). Ο Γιάννης Ρίτσος στα εγχειρίδια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. *Περιοδικό Ουτοπία*, τ. 88, Ιαν.-Φεβ. 2010
- Καραντώνης, Α. (1958). Η ποίηση του Ελύτη. Στο Vitti, M. (1999). *Εισαγωγή στην ποίηση του Ελύτη. Επιλογή κριτικών κειμένων* (σσ. 91-110). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης
- Καραντώνης, Α.(1980). Ο πρώτος Ελύτης. Στο Vitti, M. (1999). *Εισαγωγή στην ποίηση του Ελύτη. Επιλογή κριτικών κειμένων* (σσ. 53-86). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης
- Καραντώνης, Α. (1983). *Για τον Οδυσσέα Ελύτη*. Αθήνα: Παπαδήμας.
- Κατσίκη-Γκίβαλου, Α.(1997) «Ευγένιος Τριβιζάς, ένας σύγχρονος παραμυθάς», *Αιολικά Γράμματα*, 163, 32-35.
- Καψωμένος, Ε. (1998). *Ο Σολωμός και η ελληνική πολιτισμική παράδοση*. Αθήνα: Εκδ. Βουλή των Ελλήνων.
- Καψωμένος, Ε. (2003). *Η αντίληψη του τραγικού στο Σολωμό*. Αθήνα: Σύλλογος Οι φίλοι του Μουσείου Σολωμού και Επιφανών Ζακυνθίων.
- Καψωμένος, Ε. (2005). *Ποιητική*. Αθήνα: Πατάκη.

- Κουλουμπή – Παπαπετροπούλου, Κ. (1996). Αφήγηση ή ανάγνωση; Ένα ψευδοδίλημμα. *Διαβάζω*, 363, 101-103.
- Λιάκος, Α. (2008). «Δεκαετία του '60: Η ιστορική συνείδηση και οι μύθοι της» στο Ρίγος, Α., Σεφεριάδης, Σ. Ι., Χατζηβασιλείου, Ε. (επιμ.), *Η «σύντομη» δεκαετία του '60: Θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες*, (σ. 95-97). Αθήνα: Καστανιώτη
- Λιγνάδης Τ. (1976). *Το Άξιον Εστί του Ελύτη: Εισαγωγή, σχολιασμός, ανάλυση* Αθήνα.
- Μάκριτς, Π. (1995). *Διονύσιος Σολωμός*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Μαλαφάντης, Κ. (1990). Τα κόμικς και το κοινό τους. *Διαβάζω*, 248, 63-72.
- Μητσάκης, Κ. (2001). *Ενώτια παμφανούντα-έξι μελέτες για τον Οδυσσέα Ελύτη*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Μοντεσσόρι, Μ. (1986). *Παιδαγωγικό Μανιφέστο*. Αθήνα: Γλάρος.
- Ντίνας, Δ. Κ., & Ξανθόπουλος, Α. (2007). Η διδασκαλία των κειμενικών ειδών στα νέα βιβλία γλωσσικής διδασκαλίας του Δημοτικού Σχολείου (τάξεις Γ, Ε' & ΣΤ').(υπό δημοσίευση). Στο ΓΔ Καψάλης & ΑΠ Κατσίκης (επιμ.), *Πρακτικά συνεδρίου Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση και οι προκλήσεις της εποχής μας (17-20)*.
- Πασχαλίδης, Γ. (1993). *Η ποιητική της αυτοβιογραφίας*. Αθήνα: Σμίλη.
- Πολίτης, Λ. (1971). *Διονυσίου Σολωμού Άπαντα. Τόμος πρώτος «Ποιήματα»*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Προκοπάκη, Χ. (2000). *Ανθολογία Γιάννη Ρίτσου*. Αθήνα: Κέδρος.
- Προκοπάκη, Χ. (1981). *Η πορεία προς τη Γκραγκάντα ή οι περιπέτειες του οράματος*. Αθήνα: Κέδρος.
- Πρώια, Α. (2009). Οι ευρωπαϊκές δυνάμεις στο έργο του Σολωμού. Στο Εταιρεία Κυθηραϊκών Μελετών, *Πρακτικά του Η' Διεθνές Πανιόνιου Συνεδρίου, 21-25 Μαΐου 2006* (σ. 320). Κύθηρα: Εταιρεία Κυθηραϊκών Μελετών.
- Σαββίδης, Γ.Π. (1973). «Άξιον Εστί» Το Ποίημα του Ελύτη. Στο Vitti, M. (1999). *Εισαγωγή στην ποίηση του Ελύτη. Επιλογή κριτικών κειμένων* (σσ. 135-146) Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης
- Σεφέρης, Γ. (1981). *Δοκιμές*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Σηφάκης, Γ. (1988). *Για μια ποιητική του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού*. Ηράκλειο Κρήτης: ΠΕΚ.
- Σιμόπουλος, Κ. (2000). *Ιδεολογία και Αξιοπιστία του Μακρυγιάννη*. Εκδόσεις: Στάχυ

- Σολωμός Δ., (1977). *Απαντα Ποιήματα και Πεζά. Προλεγόμενα: Μαρίνου Σιγούρου*, Έκδοσις Επιτροπής Ζακύνθου Εορτασμού Εκατονταετηρίδος Σολωμού. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων.
- Συμεωνίδης, Β. (2014). Η κατασκευή της ελληνικότητας από τη λογοτεχνία και τη λογοτεχνική κριτική. *Επιστημονικό Εκπαιδευτικό Περιοδικό «εκπ@ιδευτικός κύκλος»*, 2 (1), 253-282
- Τουλουμάκος, Ι. (2008). *Κοινωνική συνείδηση και εθνική ταυτότητα στη νέα ιδεολογία των σχολικών βιβλίων*. Θεσ/νικη: Κυριακίδη.
- Τριβιζάς, Ε. (1993). Το χιούμορ και το παράλογο στην παιδική λογοτεχνία. *Η Λέξη*, 118, 667-677.
- Υψηλάντης, Α. Μάχου υπερ πίστεως και πατρίδος. Προκήρυξη, 24/02/1821. <http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/maxes/prokirixi%20Ypsilanti.htm>
- Φάις, Μ. (2010). *Πορφυρά Γέλια*. Αθήνα: Πατάκη.
- Χάιντεγκερ, Μ. (2009). *Ποιητικά κατοικεί ο άνθρωπος*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Χοντολίδου, Ελένη (2000). «Παιδαγωγικές αρχές του προγράμματος», στο Ομάδα Έρευνας για τη Διδασκαλία της Λογοτεχνίας (2000). *Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο: μια νέα πρόταση διδασκαλίας / Βενετία Αποστολίδου, Βικτωρία Καπλάνη και Ελένη Χοντολίδου (επιμ)* (σσ. 37–65). Αθήνα: τυπωθήτω–Γιώργος Δαρδανός,
- Χριστόπουλος, Δ. (2011). Ο λόγος του ποιητή. http://dimichri65.blogspot.gr/2011/09/blog-post_24.html (Προσπελάστηκε 24/9/2011)

2. Ξενόγλωσση

- Bernstein, B. (1971). *Class, Code and Control: The Structuring of Pedagogic Discourse*. London: Routledge.
- Bruner, J. (1991). The narrative construction of reality. *Critical Inquiry*, 18: 1-21.
- Campbell, J. (1988). *The Power of Myth*. New York: Doubleday.
- Davis, D., & Lawrence, C. (1986). *Gavin Bolton Selected: Writings on drama in education*. London: Longman.
- Eakin, J. P. (1992). *Touching the World. Reference in Autobiography*. Princeton. New Jersey: Princeton University Press.
- Fisher, W. (1987). *Human communication as narration*. Columbia: University of South Carolina.

- Georges, M. (1979). *L'autobiographie*. Παρίσι: Presses Universitaires de France.
- Kuentz, P. (1972). L'envers du texte. *Littérature*, 7(3), 3-26.
- MacGregor, L (1975). *A sociological investigation of Drama teaching in three schools*. London: University of London.
- Marin, L. (2001). *On representation*. Stanford: Stanford University Press.
- Μάκριτζ, Π. (1996). *Ancient Greek myth in modern Greek poetry: essays in memory of C.A. Trypanis*. Routledge.

3. Σχολικά εγχειρίδια που μελετήθηκαν

- Βελαλίδης, Α., Βουγιούκας, Α., Καλαπανίδας, Κ., Κανάκης, Ν., Μπλούνας, Α., Παπαδημητρίου, Χ.(1979). *Η Γλώσσα μου για την ΣΤ' δημοτικού. Πρώτο, δεύτερο, τρίτο, τέταρτο μέρος*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Βελαλίδης, Α., Βουγιούκας, Α., Καλαπανίδας, Κ., Κανάκης, Ν., Μπλούνας, Α., Παπαδημητρίου, Χ. (1979). *Νεοελληνική γλώσσα. Βιβλίο του δασκάλου ΣΤ' τάξη*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Γρηγοριάδης, Ν., Καρβέλης, Δ., Μηλιώνης, Χ., Μπαλάσκας, Κ., Παγάνος, Γ. (2000). *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γ' Γυμνασίου*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Ιορδανίδου, Α., Κανελλοπούλου, Ν., Κοσμά, Ε., Κουταβά, Β., Οικονόμου, Π., Παπαϊωάννου, Κ.(2006). *Γλώσσα Λέξεις, Φράσεις, Κείμενα α',β',γ' τεύχος Στ' Δημοτικού*. Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».
- Καγιαλής, Π., Ντουνιά, Χ., Μέντη, Θ. (2006). *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γ' Γυμνασίου*. ΟΕΔΒ
- Κατσαρού, Ε., Μαγγανά, Α., Σκιά, Αι., Τσέλιου, Β. (2006). *Νεοελληνική Γλώσσα Γ' Γυμνασίου*. ΟΕΔΒ.
- Κατσίκη-Γκίβαλου, Α., Καλογήρου, Τ., Παπαδάτος, Γ., Πρωτονοταρίου, Σ., Πυλαρινός, Θ. (2001). *Με λογισμό και μ' όνειρο. Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Ε' & ΣΤ' Δημοτικού*. Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».

Παράρτημα

Παρακάτω παρουσιάζονται οι πίνακες συχνοτήτων και σχετικών συχνοτήτων που αφορούν τα κειμενικά είδη των αποσπασμάτων στα εγχειρίδια της Γλώσσας της Στ' Δημοτικού (Βελαλίδης, κ.ά., 1979) και των Κ. Ν. Λογοτεχνίας της Γ' Γυμνασίου (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000) και των εγχειρίδιων της Γλώσσας της Στ' Δημοτικού (Ιορδανίδου, κ.ά., χ.χ.) και Γ' Γυμνασίου (Κατσαρού, κ.ά., χ.χ.), του Ανθολογίου της Ε' και Στ' Δημοτικού (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001) και των Κ. Ν. Λογοτεχνίας της Γ' Γυμνασίου (Καγιαλής, κ.ά., 2006) που χρησιμοποιούνται σήμερα στα σχολεία.

Η Γλώσσα μου Στ' α' τεύχος	Πίνακας Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ	Πίνακας Σχετικών Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ
Διήγημα	2	22,22%
Διήγημα-δοκίμιο	1	11,11%
Ημερολόγιο	1	11,11%
Μυθιστόρημα	1	11,11%
Πεζογράφημα	1	11,11%
Ποίημα	1	11,11%
Συντομευμένο διήγημα	1	11,11%
Χρονογράφημα	1	11,11%
Γενικό άθροισμα	9	100,00%

1. Πίνακας συχνοτήτων και σχετικών συχνοτήτων για το κειμενικό είδος των αποσπασμάτων στη Γλώσσα ΣΤ' Δημοτικού, α' τεύχος (Βελαλίδης, κ.ά., 1979).

Η Γλώσσα μου Στ' β' τεύχος	Πίνακας Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ	Πίνακας Σχετικών Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ
Αφήγημα	2	22,22%
Διήγημα	1	11,11%
Επιστολή	1	11,11%
Κάλαντα	1	11,11%
Μυθιστόρημα	1	11,11%
Παραμύθι	1	11,11%
Πεζογράφημα	1	11,11%
Χρονικό	1	11,11%
Γενικό άθροισμα	9	100,00%

2. Πίνακας συχνοτήτων και σχετικών συχνοτήτων για το κειμενικό είδος των αποσπασμάτων στη Γλώσσα ΣΤ' Δημοτικού, β' τεύχος (Βελαλίδης, κ.ά., 1979).

Η Γλώσσα μου Στ' γ' τεύχος	Πίνακας Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ	Πίνακας Σχετικών Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ
Απομνημονεύματα	1	6,25%
Απομνημονεύματα, ποίημα	1	6,25%
Κείμενο πληροφόρησης, προβληματισμού	1	6,25%
Λαϊκός θρύλος	1	6,25%
Λόγος	1	6,25%
Μυθιστόρημα	1	6,25%
Παραμύθι	1	6,25%
Πεζογράφημα	1	6,25%
Ποίημα	3	18,75%
Ταξιδιωτική Λογοτεχνία	1	6,25%
Τραγωδία	3	18,75%
Χρονογράφημα	1	6,25%
Γενικό άθροισμα	16	100,00%

3. Πίνακας συχνοτήτων και σχετικών συχνοτήτων για το κειμενικό είδος των αποσπασμάτων στη Γλώσσα ΣΤ' Δημοτικού, γ' τεύχος (Βελαλίδης, κ.ά., 1979).

Η Γλώσσα μου Στ' δ' τεύχος	Πίνακας Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ	Πίνακας Σχετικών Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ
Άρθρο	2	10,00%
Αυτοβιογραφία	1	5,00%
Διήγημα	4	20,00%
Δοκίμιο	1	5,00%
Επιστολή	1	5,00%
Ιστορικό Μυθιστόρημα	1	5,00%
Λογοτεχνικό πεζό	1	5,00%
Λογοτεχνικό πεζό	1	5,00%
Ποίημα	7	35,00%
Ταξιδιωτικό κείμενο	1	5,00%
Γενικό άθροισμα	20	100,00%

4. Πίνακας συχνοτήτων και σχετικών συχνοτήτων για το κειμενικό είδος των αποσπασμάτων στη Γλώσσα ΣΤ' Δημοτικού, δ' τεύχος (Βελαλίδης, κ.ά., 1979).

Κ.Ν. Λογοτεχνίας Γ' Γυμνασίου	Πίνακας Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ	Πίνακας Σχετικών Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ
Απομνημονεύματα	8	10,53%
Αυτοβιογραφία	1	1,32%
Αυτοτελές αφήγημα	1	1,32%
Αφήγημα	2	2,63%
Αφηγηματικό ποίημα	1	1,32%
Γεωγραφία	1	1,32%
Δημοτικό τραγούδι	1	1,32%
Διδαχή	1	1,32%
Διήγημα	14	18,42%
Διήγημα/ Μυθιστόρημα	1	1,32%
Δοκίμιο λογοτεχνικό	2	2,63%
Επαναστατικό μανιφέστο	2	2,63%
Θεατρικό έργο	2	2,63%
Μαρτυρία	1	1,32%
Μελέτη	1	1,32%
Μυθιστόρημα	12	15,79%
Νουβέλα	2	2,63%
Πεζό	1	1,32%
Πεζογράφημα	3	3,95%
Ποίημα	15	19,74%
Ποιητική συλλογή	1	1,32%
Ταξιδιωτικό κείμενο	1	1,32%
Τραγωδία	2	2,63%
Γενικό άθροισμα	76	100,00%

5. Πίνακας συχνοτήτων και σχετικών συχνοτήτων για το κειμενικό είδος των αποσπασμάτων στα Κ.Ν. Λογοτεχνίας Γ' Γυμνασίου (Γρηγοριάδης, κ.ά., 2000).

ΓΛΩΣΣΑ Στ' Δημοτικού α' τεύχος	Πίνακας Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ	Πίνακας Σχετικών Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ
Αγγελίες	1	5,00%
Ανακοίνωση	1	5,00%
Άρθρα περιοδικών	1	5,00%
Άρθρο εφημερίδας - ρεπορτάζ	1	5,00%
Άρθρο περιοδικού	1	5,00%
Δοκίμιο-μελέτη	1	5,00%
Επιστολή	1	5,00%
Θεατρικό κείμενο	1	5,00%
Κινέζικος μύθος	1	5,00%
Μαρτυρίες	1	5,00%
Μυθιστόρημα	5	25,00%
Ποίημα	3	15,00%
Συνταγές Μαγειρικής	2	10,00%
Γενικό άθροισμα	20	100,00%

6. Πίνακας συχνοτήτων και σχετικών συχνοτήτων για το κειμενικό είδος των αποσπασμάτων στη Γλώσσα ΣΤ' Δημοτικού, α' τεύχος (Ιορδανίδου, κ.ά., 2006).

ΓΛΩΣΣΑ ΣΤ' β' τεύχος	Πίνακας Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ	Πίνακας Σχετικών Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ
Άρθρο	2	9,52%
Άρθρο - Είδηση	1	4,76%
Άρθρο (οδηγίες χρήσης διαδικτύου)	1	4,76%
Άρθρο εφημερίδας	2	9,52%
Άρθρο περιοδικού	1	4,76%
Διήγημα	2	9,52%
Λόγος - ομιλία	1	4,76%
Λογοτεχνικό κείμενο	1	4,76%
Λογοτεχνικό κείμενο - οδηγίες	1	4,76%
Λογοτεχνικό πεζό	1	4,76%
Λογοτεχνικό πεζό (αφηγηματική περιγραφή χώρου)	1	4,76%
Μυθιστόρημα	2	9,52%
Νουβέλα	1	4,76%
Παιδική λογοτεχνία	1	4,76%
Παιδικό ημερολόγιο	1	4,76%
Παραδοσιακά κάλαντα	1	4,76%
Ραψωδία	1	4,76%
Γενικό άθροισμα	21	100,00%

7. Πίνακας συχνοτήτων και σχετικών συχνοτήτων για το κειμενικό είδος των αποσπασμάτων στη Γλώσσα ΣΤ' Δημοτικού, β' τεύχος (Ιορδανίδου, κ.ά., 2006).

ΓΛΩΣΣΑ ΣΤ' γ' τεύχος	Πίνακας Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ	Πίνακας Σχετικών Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ
Άρθρο	1	6,67%
Άρθρο - Προσωπική Μαρτυρία	1	6,67%
Διήγημα	2	13,33%
Είδηση	1	6,67%
Εικονογραφημένη ιστορία	1	6,67%
Θρησκευτικός ύμνος	2	13,33%
Λογοτεχνικό πεζό αθηναϊκή επιστολή	1	6,67%
Μυθιστόρημα	2	13,33%
Παιδικό ημερολόγιο	1	6,67%
παιδικό μυθιστόρημα	1	6,67%
Ποίημα	2	13,33%
Γενικό άθροισμα	15	100,00%

8. Πίνακας συχνοτήτων και σχετικών συχνοτήτων για το κειμενικό είδος των αποσπασμάτων στη Γλώσσα ΣΤ' Δημοτικού, γ' τεύχος (Ιορδανίδου, κ.ά., 2006).

Τετράδιο εργασιών ΣΤ' Δημοτικού α' τεύχος	Πίνακας Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ	Πίνακας Σχετικών Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ
Άρθρο περιοδικού	1	10,00%
Άρθρο περιοδικού (αφήγηση)	2	20,00%
Άρθρο περιοδικού (περιγραφή)	1	10,00%
Ημερολόγιο	2	20,00%
Κόμικς	1	10,00%
Λογοτεχνικό πεζό	1	10,00%
Πρόγραμμα τηλεόρασης	1	10,00%
Ταξιδιωτικό κείμενο	1	10,00%
Γενικό άθροισμα	10	100,00%

9. Πίνακας συχνοτήτων και σχετικών συχνοτήτων για το κειμενικό είδος των αποσπασμάτων στη Γλώσσα ΣΤ' Δημοτικού, τετράδιο εργασιών, α' τεύχος (Ιορδανίδου, κ.ά., 2006).

Τετράδιο εργασιών Στ' Δημοτικού β' τεύχος	Πίνακας Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ	Πίνακας Σχετικών Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ
Άρθρο	3	15,00%
Άρθρο - Περιγραφή κινηματογραφικής ταινίας	1	5,00%
Άρθρο - Περιγραφή κινηματογραφικής ταινίας - Κριτική	1	5,00%
Άρθρο - Περιγραφή Ντοκιμαντέρ	1	5,00%
Άρθρο - Περιγραφή ταινίας	1	5,00%
Άρθρο περιοδικού	2	10,00%
Ιστορικό	1	5,00%
Κατάλογος θεάτρων	1	5,00%
Κόμικς	2	10,00%
Λογοτεχνικό πεζό	1	5,00%
Λογοτεχνικό πεζό (αφήγηση)	1	5,00%
Μυθιστόρημα	3	15,00%
Οδηγίες	2	10,00%
Γενικό άθροισμα	20	100,00%

10. Πίνακας συχνοτήτων και σχετικών συχνοτήτων για το κειμενικό είδος των αποσπασμάτων στη Γλώσσα ΣΤ' Δημοτικού, τετράδιο εργασιών, β' τεύχος (Ιορδανίδου, κ.ά., 2006).

Ανθολόγιο Ε΄ και Στ΄	Πίνακας συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ	Πίνακας σχετικών συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ
Απομνημονεύματα	1	2,17%
Διήγημα	5	10,87%
Θεατρικό κείμενο (κωμωδία)	1	2,17%
Ιστορικό κείμενο	1	2,17%
Κόμικς	1	2,17%
Μυθιστόρημα- Νουβέλα	1	2,17%
Μυθιστορηματική βιογραφία	1	2,17%
Μυθιστόρημα	19	41,30%
Νανούρισμα	1	2,17%
Παραμύθι	3	6,52%
Ποίημα	6	13,04%
Ποίημα-ωδή	1	2,17%
Ραψωδία	1	2,17%
Ταξιδιωτικό Κείμενο	2	4,35%
Τραγωδία	1	2,17%
Ύμνος	1	2,17%
Γενικό άθροισμα	46	100,00%

11. Πίνακας συχνοτήτων και σχετικών συχνοτήτων για το κειμενικό είδος των αποσπασμάτων στο Ανθολόγιο Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού (Κατσίκη-Γκίβαλου, κ.ά., 2001).

Κ.Ν. Λογοτεχνίας Γ΄ Γυμνασίου	Πίνακας Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ	Πίνακας Σχετικών Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ
Απομνημονεύματα	1	3,03%
Αυτοβιογραφία	1	3,03%
Αυτοβιογραφία-Χρονικό	1	3,03%
Αφήγημα	1	3,03%
Αφηγηματικό Δοκίμιο	1	3,03%
Διήγημα	4	12,12%
Έμμετρη Μυθιστορία	1	3,03%
Μυθιστόρημα	10	30,30%
Ποίημα	7	21,21%
Ποίημα-Σάτιρα	1	3,03%
Ποίημα-Ψαλμός	1	3,03%
Τραγωδία	1	3,03%
Ύμνος	1	3,03%
Χρονογράφημα	1	3,03%
Ωδή	1	3,03%
Γενικό άθροισμα	33	100,00%

12. Πίνακας συχνοτήτων και σχετικών συχνοτήτων για το κειμενικό είδος των αποσπασμάτων στα Κ.Ν. Λογοτεχνίας Γ΄ Γυμνασίου (Καγιαλής, κ.ά., 2006).

Γλώσσα Γ΄ Γυμνασίου 1η ενότητα	Πίνακας Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ	Πίνακας Σχετικών Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ
Άρθρο εφημερίδας	1	11,11%
Άρθρο περιοδικού	1	11,11%
Δοκίμιο	1	11,11%
Δοκίμιο - Ιστορικό κείμενο	1	11,11%
Ιστορικό κείμενο	1	11,11%
Λογοτεχνικό πεζό	1	11,11%
Ποίημα	1	11,11%
Σκίτσο	1	11,11%
Γενικό άθροισμα	8	100,00%

13. Πίνακας συχνοτήτων και σχετικών συχνοτήτων για το κειμενικό είδος των αποσπασμάτων στη Γλώσσα Γ΄ Γυμνασίου, 1^η ενότητα (Κατσαρού, κ.ά., 2006).

Τετράδιο Εργασιών Γ΄ Γυμνασίου 1η ενότητα	Πίνακας Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ	Πίνακας Σχετικών Συχνοτήτων ΚΕΙΜΕΝΙΚΟ ΕΙΔΟΣ
Διήγημα	1	50,00%
Συνέντευξη στον Θανάση Γιαλκέτση	1	50,00%
Γενικό άθροισμα	2	100,00%

14. Πίνακας συχνοτήτων και σχετικών συχνοτήτων για το κειμενικό είδος των αποσπασμάτων στη Γλώσσα Γ΄ Γυμνασίου, τετράδιο εργασιών 1η ενότητα (Κατσαρού, κ.ά., 2006).

Χαρακτηριστικά Προτεινόμενων Εργασιών	Αποσπάσματα Σολωμού	Αποσπάσματα Μακρυγιάννη	Αποσπάσματα Ρίτσου	Αποσπάσματα Ελύτη	Αποσπάσματα Τριβιζά
Ελληνικότητα	5	2	2	3	0
Γραμματική/Λεξιλόγιο	5	2	5	2	3
Λογοτεχνικότητα	9	5	7	3	2
Θρησκευτικότητα	1	2	0	1	0
Ιστορικότητα	2	5	4	1	0
Κατανόησης	10	15	3	5	6
Γραπτού Λόγου	0	2	1	0	5
Διαθεματικές Ασκήσεις	2	1	3	3	1
Γενικό άθροισμα	34	34	25	18	17

15. Πίνακας συχνοτήτων για τα χαρακτηριστικά των προτεινόμενων εργασιών στα αποσπάσματα των Σολωμού, Μακρυγιάννη, Ρίτσου, Ελύτη και Τριβιζά